

Република Србија
Министарство за људска
и мањинска права

СТРАТЕГИЈА ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ ПОЛОЖАЈА РОМА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

СТРАТЕГИЈА ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ ПОЛОЖАЈА РОМА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Предговор

Ромска национална заједница је најугроженија мањинска заједница у Србији. За унапређивање њеног положаја, као и потпуне укључености у друштвени, економски, културни и политички живот потребна су системска решења која ће Ромима омогућити ефикаснији приступ у областима у којима су најугроженији. Да би се то постигло било је неопходно да се изради документ који ће нудити системска решења и бити применљив на националном нивоу.

Први нацрт стратешког документа за унапређивање положаја Рома у Србији – нацрт стратегије за интеграцију и давање нових овлашћења Ромима, израђен је у децембру 2002. године. Нацрти акционих планова за свих 13 области, које је обухватао нацрт Стратегије, дефинисани су 2004. године.

Први стратешки оквир за унапређивање положаја Рома који је Влада Републике Србије усвојила били су Национални акциони планови у четири приоритетне области Декаде инклузије Рома – образовању, становању, здрављу и запошљавању, чије је усвајање представљало и предуслов за приступање овој међународној иницијативи. Влада Републике Србије усвојила је четири наведена акциона плана 27. јануара 2005. године. Србија је приступила Декади инклузије Рома 2. фебруара 2005. потписивањем Декларације Декаде од стране председника Владе на свечаном проглашењу у Софији.

Један од битних исхода председавања Србије Декадом Рома који је постигнут на националном нивоу било је и усвајање ревидираног текста сада Стратегије за унапређивање положаја Рома у Републици Србији, 9. априла 2009. године, као и Акционог плана за њено спровођење који обухвата свих 13 области – образовање, становање, запошљавање, здравље, културу, медије и информисање, социјалну заштиту, приступ личним документима, политичку партиципацију, сузбијање дискриминације, положај жена, интерно расељених лица и повратника по основу споразума о реадмисији, 2. јула 2009. године.

Свим наведеним процесима – развојем и ревизијом стратегије и акционих планова, одржавањем јавних расправа, припремом за усвајање, успостављањем првих структура за спровођење и праћење на националном и локалном нивоу, координирао је Секретаријат за ромску националну стратегију, сада Канцеларија за ромску националну стратегију. Наведени Секретаријат/ канцеларија успостављен је у априлу 2003. године и представљао је део институција надлежних за унапређивање и заштиту људских и мањинских права у Србији – почевши од Министарства за људска и мањинска права Србије и Црне Горе, затим Службе за људска и мањинска права Владе Републике Србије до Министарства за људска и мањинска права Владе Републике Србије.

У развоју и ревизији свих наведених докумената у свим фазама израде, кроз рад у радним групама, учествовали су представници надлежних министарстава, Националног савета ромске националне мањине, ромских и других невладиних организација, међународних организација, као и независни стручњаци. Кроз процесе јавне расправе консултовани су и представници локалних самоуправа и институција на нивоу јединица локалне самоуправе, али и партнери из других земаља учесница Декаде.

Влада Републике је 2008. године основала Савет за унапређивање положаја Рома и спровођење Декаде инклузије Рома, којим председава потпредседник Владе за ЕУ интеграције и национални координатор Декаде Рома и у

чијем раду учествују представници свих надлежних министарстава, као и представници Националног савета ромске националне мањине и ромских невладиних организација. Стручну и техничку потпору раду Савета пружа Министарство за људска и мањинска права, односно Канцеларија за унапређивање положаја Рома.

У 2009. години Министарство за људска и мањинска права иницирало је успостављање радних група за спровођење и праћење реализације Стратегије и Националног акционог плана за унапређивање положаја Рома у оквиру девет надлежних министарстава и Комесаријату за избеглице Републике Србије, чијим радом и координира.

Изазов за наредни период је успостављање одрживог финансијског и механизма праћења спровођења Стратегије, као и њена пуна имплементација на локалном нивоу.

Од 2002. године до данас развој и реализацију стратешких докумената за унапређивање положаја Рома подржавају међународне организације, међу којима најпре Мисија ОЕБС у Србији, Европска агенција за реконструкцију, Делегација ЕУ у Србији, Програм УН за развој (УНДП), Шведска агенција за међународни развој (СИДА), Фонд за отворено друштво Србија, Високи комесаријат УН за избеглице (УНХЦР), УНИЦЕФ, УН Хабитат, некадашњи Високи комесаријат УН за људска права...

У основи, Стратегија за унапређивање положаја Рома постављена је као развојна стратегија која ће се мењати и развијати на основу резултата унапређивања положаја Рома у Србији и која ће нудити адекватна решења. Дакле, Стратегија за унапређивање положаја Рома није само документ, већ је то и друштвени процес који потпуно укључује ромску заједницу као равноправног партнера у решавању положаја Рома у Србији. Стратегија је имала, и успела, да задржи неполитички карактер зато што проблем Рома није проблем политике и политичких партија, већ проблем државе.

Стратегија је направљена на консултативан начин, укључен је велики број појединаца, организација и њен квалитет је то што је у дужем времену, док се стварала, знала да прати драматичне промене у ромској популацији и промене у друштвеној свести према Ромима. Стратегија је предвидела да постоји Канцеларија за унапређивање положаја Рома која је постала део Министарства за људска и мањинска права у октобру 2009. године. Та Канцеларија и све радне групе у надлежним министарствима, као и Савет за унапређивање положаја Рома имају заслугу што је то данас процес, а не документ који је завршио у фиоци.

Зато је Стратегија за унапређивање положаја Рома национални производ који је финансирала, пре свега, Шведска агенција за међународни развој (СИДА), што је доказ да држава Србија има капацитет и ромског потенцијала да мења праксу, да начини системске кораке у интеграцији Рома у друштву.

Стратегија за унапређивање положаја Рома је успела да дефинише проблеме, понуди решења, али је постала и изазов за дефинисање европске ромске политике на међународном нивоу.

Руководилац Канцеларије за ромску националну стратегију
Министарства за људска и мањинска права
Љуан Коко

На основу члана 45. став 1.
Закона о Влади („Службени
гласник РС”, бр. 55/05,
71/05-исправка, 101/07 и 65/08),

Влада доноси

**СТРАТЕГИЈУ
ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ
ПОЛОЖАЈА РОМА
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ**

I. УВОД

Стратегија за унапређивање положаја Рома у Републици Србији (у даљем тексту: Стратегија) поставља основе за унапређивање положаја Рома у Републици Србији и смањење разлике између ромске популације и осталог становништва. Такође, овим документом ствара се основа за идентификовање и примену мера афирмативне акције, пре свега у областима образовања, здравља, запошљавања и становања.

Потписивањем *Декларације Декаде инклузије Рома 2005-2015*, у Софији 2. фебруара 2005. године од стране председника влада земаља учесница, започела је реализација иницијативе *Декада инклузије Рома 2005- 2015*. Циљ ове међународне иницијативе која окупља државе централне и југоисточне Европе, међународне организације, удружења грађана и представнике ромског грађанског друштва, је унапређивање положаја Рома, као и смањивање неприхватљивих разлика између Рома и осталог дела становништва. Поред одређених приоритетних области (становање, образовање, запошљавање и здравство), посебна пажња је посвећена и сузбијању дискриминације, смањењу сиромаштва и побољшању положаја жена, а основни принцип је и укључивање представника ромских заједница у све процесе. Република Србија председава Декадом Рома у периоду од 01. јула 2008. године до краја јуна 2009. године.

Стратешки циљ који се поставља овим документом дефинисан је као унапређење положаја Рома у Републици Србији, што треба да доведе до смањења разлика која сада постоји између положаја ромске популације и осталог становништва.

Према Попису становништва из 2002. године, у Републици Србији 108.193 грађана се изјаснило да су припадници ромске националне мањине. Међутим, многа истраживања указују на то да је број припадника ромске националности у Републици Србији знатно већи, па се процењује да је укупан број Рома између 250.000 и 500.000.

Овај документ се, у посебним поглављима, бави питањима образовања, услова становања, запошљавања, расељених лица, проблемима у вези са реадмисијом, питањима доступности личних докумената, социјалним осигурањем и социјалном заштитом, здравственом заштитом, положајем жена, информисањем, културом, политичким учешћем и представљањем Рома, дискриминацијом и другим сродним питањима.

Основни принципи и вредности на којима почива ова Стратегија подразумевају:

- поштовање, заштита и испуњавање законских права Рома;
- пуно и ефикасно укључивање Рома у све области друштвеног живота;
- поштовање, признавање и промоција различитости;
- једнаке могућности засноване на једнаким правима;
- родну равноправност;
- спречавање и борба против свих облика дискриминације и
- спровођење мера афирмативне акције.

II. ОБЛАСТИ КОЈЕ УРЕЂУЈЕ СТРАТЕГИЈА

1. Образовање

1.1. Правни оквир

1.1.1. Међународни правни оквир

Право на образовање утврђено је у низу међународних докумената: *Универзална декларација о људским правима* (члан 26), *Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима* (члан 13), *Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације* (члан 5.), *Конвенција Организације УН за образовање, науку и културу (UNESCO) против дискриминације у образовању*, *Међународни споразум о цивилним и политичким правима*, *Миленијумски циљеви развоја*, *CEDAW* и др.

Један од најзначајнијих докумената је *Конвенција о правима деце* (чл. 28 и 29.) која државе потписнице обавезује да обезбеде бесплатно основно образовање и одговарајуће услове за редовно школовање.

Неки Документи Савета Европе, Европске уније и ОЕБС-а изричито говоре о праву на образовање на језицима мањина, нпр. *Оквирна конвенција о заштити националних мањина*.

1.1.2. Национални правни оквир

У законодавству Републике Србије образовање је признато као друштвено, економско и културно право.

Право на образовање је гарантовано Уставом и уређено *Законом о основама система образовања и васпитања*, *Законом о основној школи*, *Законом о средњој школи*, *Законом о високом образовању*, *Законом о друштвеној бризи о деци*, *Законом о утврђивању одређених надлежности аутономне покрајине*, *Законом о уџбеницима и другим наставним средствима* и подзаконским актима.

Образовање припадника националних заједница уређено је *Законом о заштити права и слобода националних мањина* и *Законом о ратификацији Европске повеље о регионалним и мањинским језицима*.

Законом о заштити права и слобода националних мањина из 2002. године Ромима је признат статус националне мањине. Овај закон припадницима националних заједница јемчи право на предшколско, основно и средње образовање на матерњем језику. Држава се обавезала да припадницима мањинских националних заједница обезбеди услове за образовање на матерњем језику, а док се не створе услови за то држава је обавезна да им обезбеди двојезичну наставу или похађање наставе на матерњем језику са елементима националне историје, традиције и културе. Постоји и законска могућност да се језик, историја и култура укључе у наставни план и програм редовних школа и да се оснивају учитељски факултети и приватне образовне институције.

Приступајући „Декади инклузије Рома 2005–2015“, Влада Републике Србије је 2005. године усвојила *Јединствени акциони план за унапређивање образовања Рома у Србији*.

Стратешки елементи унапређења образовања Рома обухваћени су и ширим развојним стратегијама на државном или ресорном нивоу: *Стратегијом за смањење сиромаштва*, у којој посебан одељак „Смањење сиромаштва код Рома“ дефинише образовање као приоритет, *Националном стратегијом Србије за придруживање Европској унији*, *Националним планом акције за децу* Владе Републике Србије и *Стратегијом Министарства просвете и спорта за период 2005–2010. године*.

1.2. Опис стања

1.2.1. Општи подаци

Према UNICEF-овом извештају о стању деце у Републици Србији (2006. година), готово 70% ромске деце је сиромашно, а преко 60% ромских домаћинстава са децом живи испод границе сиромаштва. Најугроженија су деца која живе изван градова и у домаћинствима са више деце. Преко 4/5 сиромашне ромске деце живи у породицама у којима одрасли чланови немају ни основно образовање.

Роми су релативно млада популација. Званична статистика говори да деца узраста до шест година чине преко 15% укупне ромске популације, а да деца узраста од 7 до 14 година има преко 16%. Процењује се да би се број ромске деце у узрасту који одговара припремном периоду за школу (од три до шест година) и основној школи могао кретати приближно између 60.000 и 120.000.

Статистички подаци о школама не садрже податке о националној припадности, па се о националној заступљености у различитим сегментима система образовања закључује на основу вредности добијених на узорцима појединачних истраживања.

У Истраживању вишеструких показатеља (MICS 3, 2005. година) наводи се да је предшколским образовањем (узраст три до пет година) обухваћено око 40% већинске деце и само 3,9% ромске деце из слаткова. Обухват припремним предшколским програмом код већинске деце износи 88,6%, а код ромске деце 56,9%. Основну школу завршава 95% већинске деце, а према проценама само 21 до 37% Рома. Обухват средњом школом на узрасту 15 до 18 година износи 76,42% код већинске деце, а код ромске деце мање од 8%.

Поглед на статистичке податке о популацији Рома старијих од 25 година из Пописа становништва 2002. године пружа могућност поређења нивоа образовања између Рома и популације у целини. Према тим подацима било је 27% Рома без школе, док је таквих у општој популацији било мање од 6%. То је позитивна промена у односу на Попис становништва из 1991. године, када је Рома без школе било 37%. Оних који нису завршили основну школу има дупло више у ромској него у општој популацији. Основну школу је завршило 28% Рома, а у општој популацији 24%. Рома са завршеном средњом школом има четири пута мање него у општој популацији (9% : 41%), док је оних са високим образовањем преко 20 пута мање.

Према *Истраживању о положају Рома, ИРП и избеглица* које је релизовао UNDP (2005. година), Роми проводе упола мање времена у школовању него остали у истим насељима: Роми 5,5 година, остали 11 година (Роми у просеку мање него што је довољно за завршетак основне школе, остали три године више). Трећина ромске популације нема никакво образовање или има само неколико разреда основне школе, тек нешто више од петине има завршену основну школу, око 11% Рома има завршену средњу школу, а свега 1% има више или високо образовање.

У *Годишњем извештају* Лиге за Декаду из 2006. године наводи се да скоро 50% ромских родитеља не шаље своју децу у школу због недостатка новца, а наредних 20% због недостатка личних и других докумената и немогућности да до њих дође.

У мање од 40% ромских насеља или у близини (до 1 км) постоји предшколска установа; у 55% ромских насеља или у близини (до 1 км) постоји школа, а за 20% насеља чак је и основна школа неприступачна.

Ромска деца често, и то на раним узрастима, морају да доприносе породичном приходу и немају основне материјалне услове за похађање школе. Образовни ниво родитеља је по правилу такав да они не успевају да пруже помоћ деци у учењу. Није редак случај да се у самој ромској заједници не признаје вредност формалног образовања па је и то разлог што родитељи недовољно подстичу похађање школе. Индивидуални услови становања су различити, али често не постоје ни просторни услови за учење.

1.2.2. Актуелно стање у систему образовања

Подаци о ниском обухвату ромске деце и младих свим нивоима образовања, као и подаци о напуштању основне школе показују да систем образовања: 1) не може да обезбеди образовање за сву децу; 2) да нема ефикасне механизме којима ће полазнике задржати у систему и омогућити да свако оствари своје право на образовање.

Језичка баријера је један од основних фактора који утичу на просечно лошије постигнуће ромских ученика у школи и истовремено један од главних разлога за висок проценат упућивања ромске деце у специјалне школе.

Према службеним подацима из 2002. године, 76% грађана који су се изјаснили као Роми говори својим матерњим језиком, док интерно расељени Роми са Косова и Метохије често говоре само албански. Истраживања показују да 37% ромске деце уопште не говори српски пре него што достигне школски узраст, а да 46% има само ограничено знање српског језика. Ова деца немају развијену одговарајућу основу ни у једном од језика у својој социјалној средини (ово важи за српски, мађарски и за албански). Истраживања Центра за интерактивну педагогију потврђују да 20% ромске деце на старијем предшколском узрасту нема потребан ниво владања српским језиком. Многа ромска деца немају прилику да пре поласка у школу и у школи уче свој матерњи језик и да се образују на матерњем језику нити имају могућности да систематски савладају и усвајају српски језик који им је потребан за даље школовање. Због језичке баријере нека ромска деца се уписују у први разред, иако би по годинама и по другим показатељима могла да похађају и старији разред.

Посебно озбиљни проблеми постоје код деце из заједница чији је матерњи језик албански (нарочито Ашкалије и Египћани), јер она готово да немају могућност да похађају школе у којима је настава на албанском језику, као и деца из породица које се враћају по основу споразума о реадмисији и која су започела образовање на језику земље из које су враћена.

Иако је, под одређеним минималним условима, образовање на матерњем језику националне мањине гарантовано Уставом и регулисано другим законима, ромска деца углавном похађају наставу на српском језику, а у неким деловима Републике Србије на мађарском или албанском језику. Школски факултативни предмет „Ромски језик са елементима националне културе“ и план и програм рада за основне школе израђени су 2007. године у сарадњи Националног савета ромске националне мањине и Министарства просвете Републике Србије.

Образовање на ромском језику повезано је са проблемима који се односе на процес стандардизације самог ромског језика, али и са ограничењима образовног система, јер нема довољно квалификованих и стручно оспособљених ромских наставника нити постоје одговарајући образовни програми, уџбеничка и друга образовна литература.

Посебан проблем представља **упућивање ромске деце у специјалне школе**. Организација Save the Children и Центар за права детета износе процену да међу ученицима који похађају наставу у специјалним школама има и до 80% ромске деце.

Разлози за релативан неуспех ромске деце на тестовима који мере зрелост за полазак у школу и менталне способности потребне за праћење школске наставе су пре социјално-културне и језичке природе, него што говоре о стварним интелектуалним (не)способностима ромске деце.

Један од начина да се ови проблеми ублаже је учешће ромског асистента приликом тестирања, који преводи детету питања и задатке и помаже му да их разуме. Ову праксу иницирала су удружења грађана и она се последњих десетак година показала као врло корисна у спречавању да се ромски ученици без основа упућују у специјалне школе. Међутим, присуство ромског асистента је у потпуности препуштено доброј вољи стручног сарадника који обавља тестирање. Министарство просвете је 2007. године упутило препоруку за ангажовање ромских асистената, али законско решење још увек није дефинисано.

Искуства удружења грађана говоре да се родитељима често предочавају материјалне предности упућивања детета у специјалну школу. Чак и када се противе упућивању свог детета у специјалну школу, ромски родитељи наилазе на низ препрека. Поступак премештања детета из специјалне у обичну школу после евентуалне поновне процене није јасно дефинисан. Родитељи имају могућност да упуте жалбу надлежном министарству, али из разних разлога (неупућеност, несналажење у бирократској процедури, неповерење у државу и власт) ретко за тим посежу. Уосталом, практично и нема забележених случајева враћања из специјалне у редовну школу.

С друге стране, ромска деца често напуштају редовно школовање и већ у раној фази прелазе у специјалне школе јер у обичној школи немају потребну пажњу и подршку наставника, заштиту од игнорисања, маргинализације, узнемиравања, па и дискриминације. Ова деца доживљавају неуспех у школи и постају демотивисана, што продубљује неуспех све док се не стекну услови за премештај у специјалну школу.

Такође, велики број ромске деце похађа **школе за образовање одраслих**. У истраживању које је спровео Дечји ромски центар наводи се да Роми, укључујући децу школског узраста, чине преко 90% ученика у овим школама, док је истраживање организације Save the Children (2005. и 2006. година) показало да је чак 98% деце која похађају те школе ромске националности. Деца ромске националности похађају школе за образовање одраслих зато што нису успела да се упишу у редовне основне школе на време или су се из ње исписала.

Наставни план и програм основних школа за образовање одраслих садржи само предмете који имају за циљ основно описмењавање ученика. И када заврше ову школу, њихове перспективе се, у најбољем случају, своде на могућност да упишу обуку за занат у трајању од неколико месеци, а то им опет ограничава могућности запошљавања.

Осим тога, Роми су често изложени **различитим облицима прикривене или отворене дискриминације** од стране школских власти, наставника, школског особља, друге деце и неромских родитеља.

Повремено долази до **формирања сегрегираних одељења**, и то понекад у основи има, а понекад нема отворену дискриминаторску идеологију. Ромске и друге организације наводе примере сегрегираних одељења која су формирана зато што су се неромски родитељи противили већој заступљености ученика ромске националности. Наставници пак умеју да правдају формирање сегрегираних одељења потребом да се одељења уједначе како би се настава одвијала ефикасније и успешније, али то указује на дидактички приступ у коме се акценат ставља на наставника и наставу, док индивидуализација и кооперативни приступ остају у другом плану.

Школе са већим бројем ромске деце етикетирају се као **„циганске школе“** и родитељи већинског становништва из њих исписују своју децу, али се дешава да то чине и ромски родитељи, јер сматрају да такве школе не нуде довољан образовни ниво.

Један од главних проблема у овом погледу представља то што нису усвојена обухватнија антисегрегацијска законска решења нити је институционализовано праћење оваквих појава. Док се не пронађу системска решења, проблеми са сегрегираним одељењима морају се решавати од случаја до случаја.

Истраживања су такође показала да су **очекивања учитеља и наставника у вези са постигнућима ромске деце нижа**, што доводи до смањивања подршке која се пружа ромским ученицима, снижавања критеријума, скраћивања градива, па и превођења у виши разред без савладаног градива.

Актуелно стање у образовном систему одражава најраширеније ставове према Ромима и ставове друштва у целини, а они се своде на непознавање и непризнавање ромске културе и традиције као интегралног дела опште културе.

1.3. Постојеће и досадашње иницијативе

Неке јединице локалне самоуправе усвојиле су локалне стратегије односно локалне акционе планове за унапређивање образовања Рома (Сомбор, Суботица, Ваљево, Крагујевац, Пирот, Ниш, Краљево, Неготин и др.). У оквиру Локалног плана акције за децу, који је усвојен у 21 општини, као један од приоритета наводи се унапређивање образовања Рома на нивоу предшколског и основношколског образовања.

Министарство просвете, Министарство за људска и мањинска права и Национални савет ромске националне мањине од 2003. године, спровode мере афирмативне акције за упис ученика ромске националности у средње и више школе и на факултете.

Министарство просвете је 2007. године, у сарадњи са Мисијом ОЕБС-а у Републици Србији и уз подршку Европске агенције за реконструкцију, започело пројекат увођења асистената за подршку образовању Рома. До сада је у основним школама у Републици Србији ангажовано 28 асистената. У сарадњи са ОЕБС-ом, Министарство просвете је реализовало пројекат „Развој капацитета школских управа за реализацију локалних

акционих планова за унапређивање образовања Рома“, у оквиру кога је 16 просветних саветника из 16 школских управа едуковано да прати пројекте за унапређивање образовања Рома.

Удружења грађана, уз подршку Ромског образовног фонда, а у сарадњи са одговарајућим институцијама, реализују пројекте који као циљеве имају:

- проширење приступа предшколском образовању;
- функционално основно образовање одраслих Рома;
- заштиту ромске деце од дискриминације;
- проналажење системског решења за увођење ромске историје, традиције и културе у програме општег и образовања учитеља и наставника;
- решавање проблема ромске деце интерно расељених лица и повратника;
- стварање бољих услова за похађање средње школе и
- повећање капацитета и мотивације за наставак школовања (што обухвата стипендирање и менторски рад) изграђивање ромске интелектуалне елите и др.

Институт за отворено друштво из Будимпеште реализује, у сарадњи са Фондом за отворено друштво, Србија, а у циљу формирања ромске интелектуалне елите, пројекте доделе стипендија за студенте ромске националности. Такође, Фонд за отворено друштво је, у партнерству са удружењима грађана и државним институцијама, у протеклих десет година реализовао пројекте који су дали прве резултате у унапређивању положаја Рома и програме који су већ укључени у образовни систем (или треба да буду укључени у њега).

1.4. Препоруке за даљу акцију

Стратегија за унапређивање положаја Рома у образовању треба да буде усмерена на: 1) повећање приступачности свих сегмената и нивоа образовања за Роме; 2) обезбеђивање квалитетног образовања Рома у свим сегментима и на свим нивоима.

Стратешки циљеви у области образовања

1. Укључивање Рома у образовни систем и обезбеђивање континуитета у образовању. Оствареност овог циља изражава се кроз нумеричке показатеље о броју ромских ученика и студената у систему. За реализацију овог циља потребно је:

- створити системске услове за укључивање Рома у образовни систем и што дуже задржавање у систему;
- развити посебну политику уписа за ромске ученике;
- припремити образовне институције за пријем ромских ученика и
- припремити ромску децу за укључивање у школу.

2. Обезбеђивање квалитетног образовања за Роме. Оствареност овог циља изражава се кроз елиминацију системских разлика у школском постигнућу између ромских и осталих ученика. За реализацију овог циља потребно је:

- створити системске услове за обезбеђивање и контролу квалитета образовања ромских ученика;
- обезбедити образовне програме који прате потребе ромске деце и младих;
- обезбедити просветни кадар посебно едукован за рад са ромском децом;
- вратити у редовне школе ромску децу која су без основа уписана у специјалне школе;
- систематски мотивисати ромску децу за школовање и образовање и мотивисати ромске родитеље да подржавају образовање своје деце.

3. Успостављање механизма који ће подстицати толеранцију и уважавање различитости. Праћење и вредновање остварености овог циља изискује евалуацију социјалне климе, израду специфичних мера за спречавање сегрегације и дискриминације и израду критеријума за њихово идентификовање. За реализацију овог циља потребно је:

- развијати осетљивост професионалне јавности и шире друштвене заједнице за образовне потребе Рома;
- развијати образовно окружење засновано на интеркултурним вредностима;
- спречавати сегрегацију и подстицати десегрегацију и
- спроводити мере против дискриминације.

4. Неговање културног идентитета. У остваривању овог циља надлежност има Национални савет ромске националне мањине, који треба да оствари тесну сарадњу са Министарством просвете, Министарством културе, Министарством омладине и спорта, као и са другим институцијама и телима. Оствареност овог циља огледа се у обезбеђивању услова за неговање културног идентитета и развијање свести о националном идентитету, а квантитативни показатељи остварености циља су, уз друге показатеље квалитета програма, развијеност различитих облика наставе ромског језика, заступљеност елемената ромске националне културе и традиције у образовном програму, као и одговарајући показатељи квалитета школског развојног плана. За реализацију овог циља потребно је:

- подржати развој културног идентитета деце и младих;
- образовати стручњаке за ромски језик и културу и
- увести елементе ромске културе у образовни програм.

1.5. Приоритети

1. Правовремено и ефикасно укључивање ромске деце у предшколско и основно образовање, што захтева:

- нова законска решења за регулисање укључивања у наставу деце која су прерасла упис у први разред;
- израду система за адекватну процену спремности за полазак у школу;
- стварање услова за двојезичну наставу и наставу ромског језика као обавезног, изборног или факултативног предмета;
- стручно усавршавање наставног особља за индивидуализован образовни рад и интерактивну наставу, а посебно за сузбијање стереотипа, предрасуда и дискриминације;
- систематско праћење и санкционисање дискриминације и других облика понашања заснованих на етничким и другим предрасудама у предшколским и школским срединама, а посебно међу васпитачима, наставницима и особљем ових институција;
- регулисање и омогућавање наставка образовања за децу која су испала из система (друга шанса);
- вредновање образовних исхода у раду са ромском децом кроз систем подстицања и награђивања наставника и образовних установа од стране Министарства просвете;
- промовисање образовања девојчица, посебно оних које су напустиле образовање или из других разлога испале из система и
- материјалну подршку ромским ученицима и њиховим породицама у виду обезбеђења бесплатног превоза за ученике који живе у насељима далеко од предшколске установе или основне школе, бесплатних obroka у предшколским установама или основним школама, одеће, бесплатних уџбеника и другог образовног материјала.

2. Повећање броја Рома са средњим и високим образовањем, што захтева:

- законско прецизирање и регулисање критеријума, процедура и механизма за реализацију уписа ромских ученика и студената у средњошколске и високошколске образовне институције;
- праћење успешности уписаних ученика и студената;
- развијање и интензивирање активности у вези са информисањем о доступним стипендијама, кредитима и другим расположивим видовима материјалне подршке ромским ученицима и студентима;
- развијање менторског рада са ромским ученицима и студентима;
- успостављање и развијање механизма повезивања са тржиштем рада;
- обезбеђивање стипендија за ученике средњих школа и студенте из ромских породица;
- обезбеђивање смештаја у студентским домовима за одређен број ромских студената и
- подстицање сарадње универзитетских установа са ромским удружењима грађана у оснивању информативних центара за студенте.

2. Услови становања

2.1. Правни оквир

2.1.1. Међународни правни оквир

Један од првих докумената који је започео промоцију права на адекватан стан јесте *Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима*, који је 1966. године усвојила Генерална скупштина УН. Савет Европе је, такође, усвојио читав низ докумената који се односе на једнак приступ становању и на потребу обезбеђивања одговарајућег смештаја. *Европска социјална повеља*, као права и обавезе у вези са становањем, између осталог, наводи приступ одговарајућем и доступном стану. У члану 30. утврђује се потреба за што ширим приступом у предузимању мера ради обезбеђивања делотворног уживања права на заштиту од сиромаштва и искључења из друштва, посебно у областима: запошљавања, смештаја, обуке, образовања, културе и социјалне и медицинске помоћи, односно преиспитивања ових мера у погледу њиховог прилагођавања, уколико је то потребно. У члану 31. предвиђено је предузимање мера у области становања, у циљу унапређивања приступа стамбеном смештају одговарајућег стандарда, спречавања или умањивања бескућништва, до његовог постепеног искорењивања и обезбеђивања финансијске доступности становања лицима без одговарајућих средстава.

Смернице Савеза Европе за израду политике за приступиљан становању рањивих категорија становника наводе рањиве групе којима треба пружити подршку у обезбеђивању одговарајућих услова становања. Посебно треба издвојити *Препоруку Савеза Европе државама чланицама о унапређивању услова становања Рома и Чергара у Европи* и *Акциони план за побољшање ситуације Рома и Синџа у оквиру подручја које покрива ОЕБС*, у коме се дају посебне препоруке за акције у области унапређења становања и услова живота.

2.1.2. Национални правни оквир

Закон о становању, из 1992. године, утврђује обавезу државе да „предузима мере за стварање повољних услова за стамбену изградњу и обезбеђује услове за решавање стамбених проблема социјално угрожених лица у складу са законом“. У овом закону наведене су категорије становништва чија се стамбена питања могу решавати средствима добијеним од продаје постојећих стамбених јединица којима су располагале општине, град, покрајина или република, али је вредност тих средства, већ на самом почетку примене закона, анулиран хиперинфлацијом из 1993. године.

Закон о просторном плану Републике Србије предвиђа мере санације и обнове стамбених јединица у сиромашним и нехигијенским насељима.

Закон о експропријацији Републике Србије даје Влади Републике Србије могућност да утврди општи интерес и експроприше непокретности, између осталог и за потребе изградње станова којима се решавају потребе социјално угрожених лица.

Закон о планирању и изградњи даје све потребне правне основе за израду планске документације, укључујући и ромска насеља.

За решавање стамбених проблема социјално угрожених група у Републици Србији су задужене јединице локалне самоуправе и њихове одговарајуће службе, што се првенствено односи на смештај у установе за социјално старање. Јединице локалне самоуправе данас углавном не располажу довољним средствима да самостално решавају стамбене потребе социјално угрожених лица.

2.2. Опис стања

Већина Рома, било да станују у граду или на селу, живи у веома лошим стамбеним условима. Насеља у којима они живе имају следеће основне карактеристике:

- правно нерегулисан статус;
- недовољна опремљеност инфраструктуром;

- пренасељеност;
- веома мали број стамбених јединица;
- сиромашно окружење и
- велика удаљеност од основних друштвених садржаја и сервиса.

Поред тога, већина Рома не поседује одговарајућу документацију о власништву над својим домовима или земљиштем, што додатно компликује проблеме становања Рома. Један део њих живи у туђим објектима или на туђем земљишту, најчешће некадашњем „друштвеном“.

Најтежа је стамбена ситуација Рома расељених са Косова и Метохије и повратника, углавном из земаља ЕУ, а она је додатно оптерећена нерегулисаним питањем пребивалишта или прихватања, као и проблемима правне реинтеграције.

Проблеми у вези са насилним избацивањем из станова (деложаацијом) и рушење ромских кућа и неформалних насеља у највећем броју случајева повезани су са нерегулисаним правним статусом власништва над земљиштем и објектима. У случају избацивања станара из стана или поседа важеће законодавство не пружа никакву заштиту или гаранције за лица која су се незаконито населила на земљи или у згради, па су у већини случајева ова лица препуштена сама себи. Према међународном праву о људским правима, појединци имају право на заштиту од насилног избацивања, што укључује сигурност права поседа и правну заштиту од принудног исељавања.

Крајем 2002. Године, после Пописа становништва, обављено је и циљано истраживање које је показало да су у Републици Србији те године постојала 593 ромска насеља у којима је живело око 200.000 Рома староседелаца и око 46.000 Рома расељених са Косова и Метохије. Ови бројеви не обухватају Роме који су живели у насељима мањим од 100 становника (односно 15 породица). Стога се претпоставља да је укупан број Рома у Републици Србији већи.

Од ових насеља око 300 су била градска, а остала приградска или рурална. Градња је била дозвољена у 70% насеља, привремене дозволе постојале су у 14% насеља, док је у 16% насеља, углавном градских, градња била забрањена. Претежно уређено било је 45% насеља, 44% су били сламови и нехигијенска насеља, а уређених насеља било је свега 11%. Око 30% насеља нема воду, а 40% нема канализацију.

Ромских насеља има у свим деловима Републике Србије, а највише у граду Београду (137 насеља и локалитета) као и у другим већим градовима и општинама. Учешће ромског становништва у односу на остало становништво у неким мањим местима у Републици Србији (нпр. Бујановац, Костолац, Беочин) креће се од 15–30%.

Кад се говори о условима становања већине Рома, треба имати у виду следеће:

- узроци лоших стамбених услова морају се посматрати из перспективе свеопштег сиромаштва у коме они живе. Не ради се само о простом недостатку новца, него о сложеном проблему који обухвата општу ускраћеност, лоше образовање, слабе могућности запошљавања и неадекватан приступ социјалној и здравственој заштити;
- квалитет животних услова у ромским насељима разликује се од региона до региона, али је уопштено нижи од услова у којима живи општа популација;
- за решавање проблема ромских насеља не могу се примењивати исте мере, јер су она различита по генези, величини, квалитету, положају, правном статусу и др;
- сиромашним ромским породицама које су, појединачно или у мањим групама, дисперзиране по градовима и селима треба обезбедити једнаке стамбене услова, као и припадницима других рањивих група и
- треба правити јасну разлику између стандарда живота релативно малог броја Рома који су добро интегрисани у националну већину и оних Рома који то нису.

Нерегулисан стамбени сектор, недовољно дефинисани стамбени стандарди, општа несташица станова у градовима, недостатак јефтиних станова на тржишту, а пре свега недовољна финансијска подршка и слаба политичка воља за решавање стамбених проблема најсиромашнијих слојева становништва ипак најтеже погађају Роме.

2.3. Постојеће и досадашње иницијативе

Иницијативе за уређење и унапређивање ромских насеља одвијале су се кроз четири кључна канала – кроз активности Владе Републике Србије и надлежног министарства, кроз акције локалних самоуправа, кроз сарадњу са међународним организацијама и кроз рад удружења грађана.

2.3.1 Влада Републике Србије и надлежно министарство

Стратегија за смањење сиромаштва је први национални документ који становање види у функцији смањења сиромаштва и као један од приоритета друштвеног развоја. Она посебно обухвата решавање стамбених питања Рома, избеглица и расељених лица, а рачуна на обезбеђивање мањих кредита и јефтиних локација за етапну стамбену изградњу и успостављање дефинисаног власништва, развоја социјалног становања и уређења спонтано насталих насеља.

Усвајањем *Акционог плана за становање Рома* (2005. година) утврђен је смер и дефинисане су основне активности за решавање стамбених проблема Рома у Републици Србији. У *Смерницама за унапређивање и легализацију ромских неформалних насеља* (2007. година) локалним самоуправама су дата стручна упутства како треба да приступе овој проблематици.

Надлежно министарство и Служба за људска и мањинска права у септембру 2007. године позвали су јединице локалне самоуправе да приступе изради урбанистичких планова за неформална ромска насеља. Крајем 2008. године закључени су уговори између надлежног министарства и осам општина о изради планске документације за десет ромских насеља.

Министарство надлежно за становање израдило је 2006. године *Нацрт стратегије стамбеног сектора Србије*, чиме је створена основа за израду „Националне стамбене политике“. У овом документу проблематика неформалних ромских насеља препозната је као један од крупних проблема чије решавање треба да буде приоритет будуће националне стамбене политике.

Влада Републике Србије усвојила је *Предлог закона о социјалном становању* који даје основ за развој институционалног оквира социјалног становања у Републици Србији и упутила га у скупштинску процедуру. Овим законом биће створени услови за решавање стамбених потреба домаћинстава која из социјалних, економских и других разлога не могу да обезбеде стан на тржишту.

Министарство здравља финансира пројекте који се баве хигијенско-епидемиолошком анализом услова у ромским насељима и предлаже мере за побољшање стања. Министарство економије и регионалног развоја ради на унапређењу инфраструктуре кроз програме јавних радова.

Један од могућих извора средстава за реализацију програма решавања стамбених проблема Рома и унапређење насеља представља и Национални инвестициони план.

2.3.2. Локалне власти

После доношења *Закона о планирању и изградњи* 2003. године, на локалном нивоу је отпочео процес легализације бесправно подигнутих објеката. Ова акција тече споро, а број легализованих објеката је занемарљиво мали у односу на димензије феномена (до 2003. године поднето је 360.000 захтева). Додатни проблем у ромским насељима представља то што велики број кућа не испуњава неке од многобројних захтева (нпр. решен имовинско-правни статус земљишта односно објекта, квалитет објекта, одговарајућа грађевинска документација, одговарајућа инфраструктура).

Генералним планом Београда до 2021. године социјално и доступно становање је издвојено као посебан вид становања, а сиромашни Роми су наведени као једна од група у оквиру категорије социјално угрожених лица којима је потребна посебна помоћ при обезбеђивању адекватних услова становања.

У неколико градова и општина у Републици Србији израђене су локалне стамбене стратегије или је њихова израда у току (у оквиру програма SIRP који је реализовао UN-HABITAT у сарадњи са ресорним министарством, а који је финансирала Влада Италије). У овим документима се решавање сложених и тешких услова становања и насеља Рома издваја као краткорочни и дугорочни циљ за који су дефинисане конкретне мере, средства и учесници.

Неки градови у Републици Србији (Врање, Ниш и Зрењанин) проблем ромских насеља третирају у оквиру урбанистичких планова нижег ранга. Ту се ромска насеља не посматрају као засебне целине, него у склопу опште стамбене проблематике. Поједине локалне власти (Апатин, Бујановац, Нови Сад, Смедерево, Врњачка Бања, Бач, Бела Паланка, Ада, Велико Градиште, Лозница, Земун, Књажевац, Прокупље, Ваљево, Крагујевац, Горњи Милановац итд.) показале су интерес за проблеме Рома, али имају мало финансијских могућности за конкретна побољшања. Акценат се ставља на доделу грађевинског материјала, помоћ породицама чије су куће настрадале у пожару или некој елементарној непогоди и на делимичну изградњу инфраструктуре у ромским насељима. Ове активности финансирају се из локалног буџета или се реализују у сарадњи са међународним организацијама и удружењима грађана.

2.3.3. Међународне организације и удружења грађана

Активности међународних и домаћих организација у области становања односе се на анализу постојеће ситуације и формулисање предлога за могућа решења. Неке међународне организације, нпр. Високи комесаријат УН за избеглице (UNHCR), Програм УН за развој (UNDP) и Швајцарска агенција за развој и сарадњу (SDC), обезбеђују индивидуална решења стамбеног питања за велики број ромских породица. Мисија ОЕБС-а у Републици Србији је кроз мале грантове локалним самоуправама пружала подршку за унапређење 12 ромских насеља и стамбених објеката Рома у десет општина. UN-HABITAT SIRP реализује пилот пројекат унапређења ромског насеља Грдичка коса 2 у Краљеву кроз израду урбанистичког плана, побољшање инфраструктуре у насељу и побољшање стамбених услова једног броја породица, а уз пуно учешће становника насеља и представника јединица локалне самоуправе. У Ваљеву и Чачку су спроведени алтернативни стамбени програми, у оквиру којих се радило на уређењу насеља и побољшању стамбеног капацитета.

Међутим, нема реализованих свеобухватних стамбених пројеката (урбанистички планови, легализација и изградња). За сваки пројекат усмерен на решавање стамбене ситуације потребно активно учешће државних односно општинских органа, а тај предуслов сада није испуњен.

Већи број удружења грађана спроводи програме усмерене на побољшање животних услова и квалитета живота у сиромашним ромским насељима. У неким случајевима рад грађанског сектора је послужио као узор за каснији рад државе и општина. Посебно се истиче рад хуманитарне организације „Ром“ из Обреновца на увођењу водовода у седам ромских насеља у пет општина.

2.4. Препоруке за даљу акцију

2.4.1. Основни принципи

Из важећих домаћих и међународних докумената могу се издвојити најважнији принципи које треба имати у виду приликом планирања и вођења процеса и дефинисања мера за побољшање ситуације у ромским насељима и стамбене ситуације Рома:

- искорењивање сиромаштва представља битан елемент одрживости насеља;
- ромска насеља се морају третирали као и остали делови града;
- интегрални приступ решавању стамбених проблема подразумева примену паралелних, координираних програма и акција у области запошљавања, образовања, здравствене заштите;
- потребно је пуно учешће Рома у процесу побољшања услова становања (у формулисању стамбене политике, дефинисању програма и пројеката за унапређивање насеља и стамбеног простора и др.);
- потребно је координирано учешће свих заинтересованих страна – локалних власти, удружења грађана, ромске и неромске заједнице, а по потреби и ресорних министарстава;
- процес решавања стамбене ситуације Рома треба осмислити тако да се сачува етнички и културни идентитет Рома;

- унапређење насеља и побољшање услова живота у њима никако не треба схватити као задржавање постојећег стања, већ као предуслов за интеграцију и инклузију ових насеља у друштвени систем града и општине;
- у стамбеним програмима треба узети у обзир потребе ромских жена и деце, а посебно самохраних мајки и жртава насиља у породици;
- финансирање, обавезе и права треба расподелити између учесника (при дефинисању реалних и одрживих финансијских конструкција треба узети у обзир могућности друштва у целини, могућности јединица локалне самоуправе и стварних расположивих средстава, као и локалне ромске заједнице);
- реализација финансијских планова мора да буде транспарентна, што подразумева и укључивање Националног савета ромске националне мањине и
- праћење реализације програма, посебно финансијског аспекта, мора да буде везано за мерљиве показатеље и остваривање постављених циљева.

Дугорочне активности треба започети одмах и оне се морају континуирано спроводити и унапређивати. Ово су претпоставке за успешно остваривање стамбених програма:

- сарадња и ангажовање свих страна представља нужан предуслов за успех програма. Надлежна министарства треба да приступе финансирању стамбених пројеката на интегралан начин;
- укључивање локалних власти, ромске заједнице, других грађана, приватног сектора и инвеститора у програме;
- прецизно испланирати финансирање стамбених пројеката. Средства за финансирање стамбених пројеката треба прикупљати из различитих извора (приватни донатори, међународне финансијске институције, државни буџети) и њима треба да управља мрежа партнера на локалном, покрајинском и републичком нивоу, у складу са преузетим обавезама и доприносом у финансирању стамбених пројеката;
- за сваки стамбени пројекат треба да буде формирана менаџерска група у чији састав ће ући представници свих заинтересованих страна. У оквиру сваког пројекта и програма треба установити адекватан систем праћења и
- иницијативама или акцијама републичких, покрајинских или локалних органа треба да се обезбеди једнак приступ погодностима за све социјално угрожене групе, укључујући и сиромашне и социјално угрожене Роме.

2.4.2. Главни циљеви

20

Главни циљ интеграције ромских насеља представља обезбеђивање основних погодности и једнаког приступа основним социјалним услугама, службама и инфраструктури. То треба да допринесе смањењу и постепеном елиминисању друштвене сегрегације. Таква политика треба да створи простор за постепену интеграцију Рома у њихово окружење. Мора се нагласити да треба искључити сваку могућност решења која подразумевају принуду.

Главни циљ побољшања стамбених прилика треба да буде обезбеђивање легалног коришћења стана и поседа у свим аспектима, омогућавање здравог живота породице и појединца, олакшање живота жене и детета, обезбеђивање адекватних услова за начин живота који је прихватљив Ромима, као и неговање културе становања каква је прихваћена у целини друштва.

Ови циљеви се, између осталог, могу се постићи, и:

- унапређењем постојећег броја стамбених јединица и изградња нових;
- унапређењем и изградњом инфраструктуре;
- пружањем подршке кроз образовање;
- повећањем запослености и радног ангажовања;
- пружањем здравствене и социјалне помоћи;
- заједничким планирањем и спровођењем активности оријентисаних на постепени развој целокупног окружења и
- ефикасном сарадњом између Рома и опште популације и променом стереотипног понашања и једних и других.

2.4.3. Препоруке у вези са улогом државних органа

- Држава треба систематски да преиспита законодавство које се односи на стамбена питања, мере стамбене политике и постојећу праксу и да укине све одредбе и све облике административне праксе који за последицу имају непосредну или посредну дискриминацију Рома, без обзира на то да ли дискриминацију поспешује или проузрокује чињење односно нечињење државних и недржавних фактора.
- Влада Републике Србије треба да изради свеобухватне, координиране програме и активности различитих министарстава који ће бити усмерени на решавање стамбених проблема сиромашних и социјално угрожених Рома.
- Влада Републике Србије треба да успостави трајну институционалну и организациону схему унутар система власти за унапређење услова живота у ромским насељима и стамбене ситуације сиромашних и социјално угрожених Рома у таквим насељима.
- Влада Републике Србије треба да користи и унапреди законске механизме контроле, који ће се одразити на механизме контроле на нижим нивоима власти, ради спречавања ефеката дискриминације на доступност стамбеног простора Ромима и њиховог права на адекватне услове становања.
- Министарство надлежно за просторно и урбанистичко планирање и становање треба да предузме следеће:
 - 1) у дефинисању стамбене политике Републике Србије, као и у подзаконским актима којима ће се детаљније разрадити одредбе Предлога закона о социјалном становању, посебну пажњу треба посветити стамбеним проблемима сиромашних и социјално угрожених Рома. У оквиру мера за спровођење националне стамбене политике је посебну пажњу потребно посветити развоју система транспарентног праћења спровођења стамбених програма који произилазе из стамбене политике и одговарајућих стратегија и што шире укључивање заинтересованих актера и јавности у реализацију ових програма, било да се они односе на подршку у стамбеном обезбеђивању или на унапређење услова живота у ромским насељима;
 - 2) треба развијати законске механизме праћења спровођења урбанистичких планова за ромска насеља, као и оснаживања механизма стручне контроле и јавног увида, током целог процеса покретања, израде и усвајања и спровођења ових планова;
 - 3) треба подстицати јединице локалне самоуправе да, приликом доношења урбанистичких планова и примене *Смерница за лејализацију и унапређење неформалних ромских насеља*, посебну пажњу посвете решавању стамбених проблема Рома, као и да обезбеде највећу могућу транспарентност у раду и широко укључивање јавности у процес израде, усвајања и спровођења планова за ромска насеља;
 - 4) треба увести и примењивати стандарде, нормативе и друге техничке прописе из области урбанизма, пројектовања и грађења адекватног стамбеног простора, и за новоградњу и за реновирање постојећих стамбених јединица. Такође, треба увести стандарде који се односе на адаптације, конструкције и површине постојећих објеката, на основу којих ће се сиромашним породицама пружити прилика да почну са скромним станом који ће касније моћи да прошире и дограде и
 - 5) локалним самоуправама треба пружати експертску подршку и помоћ у обуци запослених у градским и општинским службама и јавним предузећима који се баве питањима становања, комуналног опремања и урбанистичког планирања како би на одговарајући начин разумели стамбене проблеме Рома односно проблеме ромских насеља и како би могли да их решавају.

2.4.4. Препоруке у вези са улогом локалних самоуправа

- У јединици локалне самоуправе треба да се осмисле програми за унапређење ромских насеља у којима треба да буду наведени приоритети и дефинисана улога свих заинтересованих страна (јединица локалне самоуправе, централне власти, ромска заједница, удружења грађана и др.). Сви програми унапређења ромских насеља и стамбених прилика Рома треба да буду повезани са програмима у областима социјалне и здравствене заштите, запошљавања и образовања.
- Све јединице локалне самоуправе треба да одвоје позиције у буџету за решавање стамбених проблема Рома, ромска насеља и друга ромска питања у вези са претходном препоруком.
- У оквиру урбанистичких планова треба утврдити нове локације за решавање стамбених проблема социјално угрожених група. Критеријуми за избор ових локација треба да буду: величина локације, могућност прикључења на инфраструктуру (вода, струја, канализација), близина јавних служби и јавног саобраћаја. Те локације треба да се налазе на подручјима која су погодна за становање и у еколошки здравом окружењу. Земљиште за нове локације треба да се обезбеди из републичког и општинског земљишног фонда, или кроз механизме преговарања и компензације. Ове локације треба да омогуће интеграцију, а не да подстичу сегрегацију или дискриминацију.

- У оквиру стамбене политике јединица локалне самоуправе треба наставити започету праксу дефинисања рањивих група које немају одговарајући приступ адекватним условима становања. Као посебну групу међу угроженим категоријама, у складу са *Законом о заштити права и слобода националних мањина*, треба истаћи Роме, као и специфичност њихових проблема. У категорију којој је потребна помоћ приликом добијања стања, не убрајамо све припаднике ромске популације. Та категорија обухвата само она лица код којих су присутни економски, социјални, здравствени или слични проблеми, и то појединачно или у комбинацији.
- Локални органи власти треба да обезбеде сиромашним лицима бесплатну правну помоћ, савете и заступање у споровима о стамбеној проблематици, јер непостојање механизма правне помоћи озбиљно угрожава њихову способност да штите своја права или траже ефикасан правни лек, укључујући судско обештећење за ускраћена права на услове становања.
- Модели побољшања стамбених прилика које општине, према стамбеним прописима, могу користити приликом решавања стамбених потреба Рома обухватају:
 - 1) социјалну изградњу;
 - 2) регулисану самоградњу;
 - 3) изградњу јефтиних станова;
 - 4) различите облике помоћи (доградња санитарних чворова на постојеће објекте доградња нових соба и других просторија и сл.);
 - 5) помоћ за завршетак куће (грађевински материјал, стручна помоћ и сл.);
 - 6) различите облике субвенција (за легализацију, за прикључке на инфраструктуру и сл.);
 - 7) различите моделе обезбеђивања земљишта (давање у закуп, субвенционисана продаја и сл.);
 - 8) обезбеђивање привременог смештаја (који мора да задовољава основне стандарде становања);
 - 9) обезбеђивање смештаја за сезонске раднике и њихове породице;
 - 10) куповину постојећих станова у граду, у центру општине или у околини и
 - 11) комбинацију претходних модела у зависности од конкретних услова у општини или у појединим ромским насељима.

2.4.5. Препоруке у вези са деложацијом

Држава треба да преиспита релевантне законе како би се они усагласили са међународним стандардима и како би се обезбедило да се њима гарантује:

- усклађена законска процедура са међународним стандардима;
- принцип недискриминације и
- одговарајући алтернативни смештај.

Велики број Рома живи у бесправно подигнутим насељима, од којих нека постоје деценијама. У неким од ових насеља становницима се прети избацивањем, а нека су порушена на основу одлуке локалних власти и нових корисника земљишта, при чему њиховим становницима није обезбеђен алтернативни смештај. Да би се избегле тешке ситуације, на локалном нивоу треба предузети одређене кораке:

- надлежни органи јединице локалне самоуправе треба благовремено и превентивно да делују у случајевима бесправног запоседања простора (земљишта и објеката) како би се предупредило касније принудно исељавање. Ово је посебно важно ако се уочи да би бесправно запоседање могло да има масовни карактер;
- власти треба стално да контролишу околности под којима је могуће извршити деложацију, проналазе алтернативе и пружају посебну заштиту социјално угроженим групама, а нарочито Ромима, који су најугроженији оваквом праксом;
- ако постоји могућност колективне деложације, држава, односно општина или град треба да обезбеде одговарајући алтернативни смештај пре него што се изврши деложација. У том случају може се позвати на *Закон о експропријацији* који дозвољава експропријацију земље за решавање проблема социјално угрожених лица;
- у случајевима када пресељење најугроженијих група на другу локацију представља решење за деложацију, поред стамбених програма треба предвидети и социјалне програме и активности;
- сиромашним и социјално угроженим Ромима којима прети принудно исељавање или који су жртве насилног избацивања треба обезбедити бесплатну правну помоћ. Тамо где држава није организовала правну помоћ треба подстицати удружења грађана да пружају такву врсту помоћи;

- Ромима треба пружати тачна обавештења о њиховим правима и дужностима у вези са становањем. То треба да чине нарочито општински органи и службе надлежне за становање и
- треба подстицати и подржавати удружења која помажу угроженим групама, посебно Ромима, у процесним стварима и програмима који се тичу стамбених питања.

2.4.6. Препоруке у вези са улогом међународне заједнице

Међународне организације и донатори треба да размотре могућност пружања финансијске подршке (кредити, зајмови, донације и сл.) програмима усмереним на побољшање услова живота у ромским насељима и стамбене ситуације Рома.

Међународне организације треба да пруже помоћ државним органима када они нису у стању да изврше своје обавезе у области стамбене политике (стручна помоћ, програми обуке итд.).

2.4.7. Препоруке у вези са улогом локалне ромске заједнице

Локална ромска заједнице треба учествује и пружи свој допринос у решавању широког спектра питања (финансирања, планирања, изградње, социјалног деловања, запошљавања, културе становања итд.). Ово су главне улоге локалне ромске заједнице:

- учешће у креирању концепата, програма, планова и оперативних пројеката који се тичу појединих ромских насеља у општини или услова становања кроз одговарајућа тела, радне групе или комисије које формира јединица локалне самоуправе. Ако јединица локалне самоуправе има већи број ромских насеља, овим треба да се баве ромски координатори;
- учешће у креирању буџета, што треба да помогне да алокација средстава буде реална како би се, са једне стране, задовољиле одређене потребе и како се, са друге стране, не би јавиле негативне реакције;
- јачање „иницијалних развојних језгара“ (група становника и породица појединих ромских насеља) која могу да покрену и повуку развој насеља. Овде је посебно важна активна помоћ ромских координатора у општини. Представници насеља треба да буду укључени у све пројекте који се тичу окружења из кога они долазе и
- јачање професионалних капацитета ромских активиста у сфери стамбених питања Рома и ромских насеља. Ово се првенствено односи на стицање потребних знања из области власничких права и права на стан, геодезије, катастра, урбанизма, легализације, али и на знања у вези са системима грађења, самоградње и сл.

2.5. Приоритети

Примена мера и активности дефинисаних *Акционим планом за становање*, на националном и на локалном нивоу, представља битан предуслов за побољшање лоше стамбене ситуације Рома у Републици Србији. У почетним фазама овог процеса могу се наћи решења која ће бити у складу са тренутним финансијским могућностима централних и наменских средстава и самих локалних ромских заједница:

- надлежна министарства треба да издвоје посебна буџетска средства који ће служити за спровођење мера и активности предвиђених *Акционим планом за становање*;
- надлежна министарства треба да одреде особе задужене за питања ромских насеља и стамбена питања Рома;
- јединице локалне самоуправе у својим буџетима треба да имају сталну позицију за унапређење и легализацију ромских насеља и стамбених простора Рома;
- јединице локалне самоуправе и ромске заједнице треба да сагледају реалне финансијске могућности Рома да учествују у побољшању сопственог стамбеног питања, односно свог насеља;
- органи јединица локалне самоуправе треба да израде урбанистичке планове за делове градова и општина на којима се налазе ромска насеља (ако такви планови тренутно не постоје) или да их ревидирају (ако постоје) у смислу поштовања начела недискриминације и несегрегације. При изради нових и ревидирању постојећих урбанистичких планова треба се придржавати упутстава датих у *Смерницама за легализацију и унапређење нелегалних ромских насеља*;

- државни органи треба да пружају помоћ становништву у изградњи, поправци или доградњи кућа кроз помоћ из наменских средстава, развијањем модела јефтине стамбене изградње, обезбеђивањем повољних кредита и развијањем програма потпомогнуте самоградње;
- критеријуми за избор јединица локалне самоуправе које ће бити обухваћене програмима које држава финансира и подржава (а који се односе на побољшање стамбене ситуације Рома и ситуације у ромским насељима) треба да буду:

- 1) опште стање у ромским насељима у том делу земље и у општини;
- 2) учешће ромске популације у укупној популацији општине и број ромских насеља;
- 3) економска снага и привредна виталност општине;
- 4) став органа јединица локалне самоуправе и других грађана према проблематици ромских насеља и стамбених прилика Рома и
- 5) постојање других програма које подржавају држава, градови и општине или удружења грађана, ефекти тих активности и др.

- у случајевима где легализација стамбених објеката у постојећим насељима није могућа, надлежни органи, кроз дијалог свих актера, треба да пронађу решења за пресељење или расељавање које ће бити прихватљиво за све стране (уз укључивање становника ових насеља у програме друштвене подршке и заштите на које имају право као грађани). У том смислу, неопходно је унапредити и законски ојачати механизам стручне контроле и јавног увида у процесу израде и спровођења одговарајућих планских докумената;
- у насељима за која се утврди да не могу бити легализована и унапређивана треба, у периоду до њиховог расељавања или пресељења, побољшати основне животне услове (вода, струја, приступни путеви итд.);
- у свим ромским насељима треба обезбедити редовно комунално и техничко одржавање кроз одговарајући институционални систем који постоји и за друге делове града;
- у систем одржавања ромских насеља треба увести координаторе насеља као стално запослене у одговарајућим општинским и градским службама;
- у случајевима када је могућа релативно једноставна и брза легализација, истовремено треба иницирати програме унапређења насеља и интеграције њихових становника у ширу друштвену заједницу. У насељима у којима је имовински статус земљишта регулисан треба иницирати пројекте за побољшање услова живота, као што су легализација појединачних кућа, побољшање стамбених услова кроз изградњу социјалних станова, самоградњу и обезбеђивање микрокредита, унапређење основне инфраструктуре и др;
- у градовима и општинама у којима бораве Роми сезонски радници и њихове породице треба да обезбеде одговарајуће локације и решења за њихов привремени смештај, као и све потребне услуге на одговарајућем нивоу, а све то треба да буде прилагођено платежним могућностима ових породица. За трајније решавање проблема Рома сезонских радника и њихових породица, потребно је спроводити интегралне програме запошљавања и стамбеног збрињавања и
- јединице локалне самоуправе треба да организују посебну обуку општинских службеника надлежних за стамбена питања, у складу са принципима толеранције и недискриминације, како би их оспособиле за ефикасно решавање стамбених проблема Рома и њихово боље разумевање.

3. Запошљавање

3.1. Правни оквир

3.1.1. Међународни правни оквир

На ромску заједницу у Републици Србији може се применити неколико докумената Савета Европе (*Прејорука о унапређењу економског положаја и запошљавања Рома/Цијана и лица без сталног боравка у Европи, Економски проблеми и проблеми запошљавања с којим се суочавају Роми/Цијани у Европи*), Савета Европске уније (*Директива за примену начела равноправног третирања лица без обзира на расу и етничко порекло, Положај Рома у земљама кандидација: Основни документи, Руководила начела за побољшање положаја Рома*) и Уједињених нација (*Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима*), који садрже препоруке у вези са давањем нових економских овлашћења. У ЕУ је утврђена *Европска стратегија запошљавања* (пратећи документи: *Интиприсане смернице о реформама тржишта рада у земљама чланицама,*

Букурешћанска декларација, Прејоруке Европској савези и Међународне организације рада) која се сваке године конкретизује смерницама Европског савета за развој политике запошљавања.

3.1.2. Национални правни оквир

Национални правни оквир који се односи на област запошљавања чине следећи документи: *Национална стратегија запошљавања за период 2005–2010. година*, *Стратегија за смањење сиромаштва у Србији*, *Стратегија развоја малих и средњих предузећа и предузетништва 2008–2012*, *Стратегија привредног развоја Србије за период 2006–2012*, *Стратегија регионалног развоја Републике Србије за период од 2007. до 2012.*, *Стратегија развоја стручног образовања у Републици Србији* и *Стратегија развоја образовања одраслих у Републици Србији*.

Да би се применили сви ови стратешки документи који препознају специфичну проблематику Рома и њихов положај на тржишту рада, неопходан је потпун консензус и ангажовање институција и органа Владе Републике Србије, послодаваца, синдиката, органа јединице локалне самоуправе и осталих партнера.

3.2. Опис стања

Основно обележје друштвено-економског положаја већине Рома представља низак степен економске активности, висока незапосленост и готово стопостотна искљученост Рома из јавних институција. О овоме упечатљиво говоре подаци из Пописа становништва 2002. године: од укупног броја Рома економски је активно само њих 27,2%, а у узрасту радно способних економски је активно 58,2% Рома.

Подаци о броју укупно запослених Рома у државној и локалној администрацији говоре о институционалној дискриминацији. У јавним и државним предузећима готово да их и нема. Службе за запошљавање немају евиденцију о запосленим Ромима. Ни на републичком, ни на покрајинском ни на локалном нивоу нема посебних фондова за развој предузетништва код Рома. Јавна средства која је Влада Републике Србије на различите начине добила од међународних организација нису довољна за смањење сиромаштва и запошљавање Рома. *Акциони план за запошљавање Рома* у оквиру Декаде Рома, који је усвојила Влада Републике Србије, још увек се не спроводи системски и не постоји јасно опредељена позија у буџету из које би се финансирале предвиђене мере. Не постоји институционализована сарадња ромских удружења грађана и државних органа.

Област у којој се Роми најчешће радно ангажују јесте сива економија. Ниска стопа економске активности већине Рома представља последицу економске културе, друштвено-економске заосталости, изразитих политичких баријера у запошљавању и одређеног скупа демографских чинилаца. Ромска популација је изразито млада, са натпросечним учешћем младих до 15 година. Заступљеност старијих од 15 година у укупној популацији Рома износи 58,3%. Ниска економска активност, веома млада старосна структура ромске популације и велики удео издржаваног становништва представљају кључне чиниоце одржавања и продубљивања разлика између Рома и остале популације (нпр. удео издржаваних лица у ромској популацији износи 60%, а у већинској популацији око 37%).

Већина Рома је изван система запошљавања, они нису легално економски активни и махом се воде као незапослени. Када се налазе на тржишту радне снаге, раде најтеже и најопасније послове по најнижој цени. Сакупљачи секундарних сировина чине једну од најексплоатисанијих група радника, са најнижим ценом рада. Држава мора да препозна овакав вид рада као легитимну врсту делатности.

Већина Рома живи у немаштини, на граници егзистенције. Због транзиционих процеса, реадмисије и великог броја интерно расељених лица, протекле године карактерише још драматичнији пад животног стандарда Рома. Имајући у виду низак ниво образовања Рома и недостатак инвестиција, као и економску стагнацију, може се претпоставити да се положај Рома у наредном периоду неће битније поправити. Поред „стarih сиромаша“, појавиће се и „нови сиромаси“ – генерације Рома које долазе, а неће бити припремљене за сурову утакмицу на тржишту рада.

Већина ромских домаћинстава има ограничене изворе прихода (то су углавном сезонски радови у пољопривреди и грађевинарству, рад у сивом сектору, сакупљање секундарних сировина, дознаке из иностранства и социјална помоћ од државе).

Два основна фактора која доприносе неповољном положају Рома на тржишту рада и која већину Рома ограничавају на ниско плаћена и привремена занимања су: 1) низак ниво образовања и стручне обуке, и 2) дискриминација од стране потенцијалних послодаваца.

С обзиром на поменућу ситуацију и актуелне процесе могу се очекивати нове илегалне миграције у земље Европске уније уколико се не створи свеобухватан и реалан програм економског оснаживања Рома.

Треба нагласити да се Ромкиње суочавају са „двоструком дискриминацијом“ – са једне стране, ради се о дискриминацији од стране већинске популације, а са друге, о дискриминацији унутар самог ромског друштва. То Ромкиње још више гура на маргине економског друштва.

3.3. Постојеће и досадашње иницијативе

У складу са стратешком оријентацијом Републике Србије ка Европској унији, Влада Републике Србије донела је *Стратегију запошљавања за период 2005–2010. године*, која се ослања на смернице *Европске стратегије запошљавања*, као и *Национални акциони план запошљавања за период 2006–2008*, који утврђује оперативне мере и активности за примену Стратегије запошљавања и ослања се на друге националне стратешке документе.

У другој половини 2006. године на ромску заједницу усмерене су неке државне и локалне иницијативе које, у оквиру пројеката Националне службе за запошљавање и програма јавних радова, финансира Влада Републике Србије. Приликом добијања средстава Националне службе запошљавања за samozapošljavanje и започињање сопственог бизниса примењују се мере афирмативне акције. Роми се у неким градовима све више укључују у постојеће мере активне политике запошљавања (јавни радови, samozapošljavanje, клубови за тражење посла, обука за активно тражење посла и обука за самоефикасност). Национална служба запошљавања спроводи и програм информатичке обуке и обуке за стране језике евидентираних незапослених Рома, а за познатог послодавца. Уз свеобухватну анализу, треба финансирати целокупни процес економске интеграције Рома, који мора имати и јасну доходовну компоненту.

Светска банка и Европска агенција за реконструкцију финансирале су пројекте за доходовне активности. Институт за отворено друштво је спровео програм мониторинга процеса примене *Акционог плана запошљавања Рома* у оквиру Декаде Рома. Програм је обухватао донације за пружање стручне обуке, подршку за пројекте занатства и обучавање Рома да гаје стоку и примењују ефикасније начине прикупљања секундарних сировина.

3.4. Препоруке за даљу акцију

3.4.1. Опште препоруке

- У општа истраживања, као што је Анкета о животном стандарду, треба укључити и узорке интегрисаних ромских домаћинстава и узорке ромских домаћинстава из ромских насеља како би се добили репрезентативни и упоредиви подаци о запослености и социјално-економском положају ромске популације.
- Треба доследно примењивати *Национални акциони план за запошљавање Рома*.
- Јединицама локалне самоуправе и локалним филијалама Националне службе за запошљавање треба дати већа овлашћења и обавезе у креирању и предлагању програма за Роме и Ромкиње.
- Међународне организације треба да подрже запошљавање Рома и Ромкиња кроз алоцирање специјалних програма и пројеката за ту сврху, посебно имајући у виду број лица која ће се вратити у Србију из земаља ЕУ на основу потписаних споразума о реадмисији и предложене програме за које ће гарантовати Влада Републике Србије.
- У остваривању мера активне политике запошљавања треба наставити са праксом примене афирмативне акције.
- Роми и Ромкиње треба да учествују у изради, примени и надгледању програма и пројеката на свим нивоима, нарочито када се доносе планови дугорочног развоја локалних самоуправа.
- Приликом креирања мера нарочиту пажњу треба посветити посебно осетљивим категоријама унутар ромске заједнице, нпр. интерно расељеним лицима, повратницима по основу споразума о реадмисији, женама, младима, особама са инвалидитетом, итд. Треба санкционисати правна и физичка лица која спроводе дискриминацију приликом запошљавања.
- Унапредити информисање актера о покренућим програмима и ефектима реализације.

3.4.2. Препоруке у вези са повећањем могућности запошљавања

- Стручну обуку треба усредсредити на професије за којима постоји потреба на локалном тржишту.
- Треба наставити и проширити реализацију пројекта *Функционално основно образовање одраслих Рома*.
- Треба пронаћи могућност да се у периоду обуке, због апстиненције од свакодневне радне активности, доделе одређена средства полазницима обуке за њихове породице (нпр. у облику стипендије).
- Ромску популацију треба мотивисати да активно тражи посао и да се укључује у програме активне политике запошљавања.
- Треба радити на формализовању радно-правног статуса и запошљавању сакупљача секундарних сировина.
- Треба организовати обуку у вези са деловањем синдикалних, струковних и задружних удружења.

3.4.3. Препоруке у вези са предузетништвом

Развој малих и средњих предузећа треба да се усредсреди на структурну подршку ромским предузетницима односно. на стварање и развој малих и средњих предузећа чији су власници Роми, што подразумева:

- опредељивања наменских средстава за унапређивање предузетништва и запошљавања Рома;
- уређење области микрокредитирања уз уважавање реалних капацитета породице, појединца и других околности;
- развијање механизма за подстицање породичног бизниса од стране јединица локалне самоуправе;
- обезбеђивање подршке Ромима ангажованим у сивој економији и превођење у легалне токове, нарочито у области сакупљања секундарних сировина, у смислу регистрације делатности, остваривања радних права и права из здравствене заштите и
- давање изузетно повољних кредита или бесповратних средстава за опремање радног места.

Потребна је, такође, боља координација између надлежних министарстава, јединица локалне самоуправе и њихових општинских савета за запошљавање и микрокредитних организација, нарочито у области рециклаже и управљања комуналним отпадом, а у циљу охрабривања и финансијског јачања индивидуалних сакупљача секундарних сировина и њихових удружења.

3.4.4. Препоруке у вези са запошљавањем у јавним службама

Треба повећати број запослених Рома у локалним и државним институцијама, укључујући запошљавање Рома са вишом и високом школском спремом (нарочито Рома млађих од 35 година) и запошљавање једног или два Рома у филијалама Националне службе за запошљавање у градовима где има више од 5000 Рома.

27

3.4.5. Препоруке у вези са јавним радовима

Треба наставити са спровођењем програма јавних радова уз примену принципа афирмативне акције и одрживости покренутог програма.

3.5. Приоритети

Приоритете треба усмерити на четири области:

- повећање броја Рома запослених у локалној и државној управи;
- интеграција и реинтеграција у тржиште рада:
 - 1) запошљавање Рома и успостављање одрживог и стабилног тренда раста запослености ромске популације;
 - 2) подршка послодавцима који запошљавају Роме и
 - 3) програми развоја предузећа и задруга за Роме;
- обука, преквалификација, доквалификација и функционално образовање незапослених Рома и
- сензибилизација запослених у филијалама Националне службе за запошљавање за рад са незапосленим Ромима.

4. Расељена лица

4.1. Правни оквир

4.1.1. Међународни правни оквир

Водећа начела о расељеним лицима Уједињених нација и Савета Европе које је Република Србија ратификовала пружају оквир за бављење питањима расељених лица.

4.1.2. Национални правни оквир

Интерно расељена, која су држављани Републике Србије, уживају сва права загарантована Уставом и законима Републике Србије.

Стратешки оквир за решавање питања избеглих и расељених лица даје *Национална стратегија за решавање питања избеглих и интерно расељених лица*, усвојена 2002. године. Решења предвиђена овом стратегијом делимично су превазиђена или се не примењују.

4.2. Опис стања

Почетком 2008. године на територији Републике Србије било је скоро 300.000 избеглица и интерно расељених лица, па је наша земља у самом врху листе европских држава по броју лица која су напустила домове услед прогона. У Републици Србији се налази 209.722 интерно расељених лица са Косова и Метохије, међу којима је евидентирано 22.806 Рома. Поред овог броја, процењује се да је још око 20.000 лица интерно расељено унутар Косова и Метохије. Велики број интерно расељених Рома није евидентиран, јер немају лична документа.

По интерном попису, који је на Косову и Метохији реализован 1997. године, на Косову и Метохији је живело око 98.000 Рома. Процењује се да је са Косова и Метохије расељено 70 до 80% ромске популације, а према подацима привремених косовских институција данас тамо живи око 18.000 Рома. Према подацима из различитих истраживања и према евиденцијама међународних и домаћих организација, 40.000 до 50.000 Рома избегло је у друге делове Републике Србије, а остатак у друге делове региона и у Западну Европу. Не постоје поуздани подаци о даљем кретању Рома расељених са Косова и Метохије, који су прво дошли у Србију, а затим отишли у земље Западне Европе.

Услови у којима живе расељени Роми у Републици Србији веома су лоши. Мали број Рома живи у колективним центрима (око 1200 лица). У Београду и другим градовима многи расељени Роми живе у неформалним насељима и углавном зависе од помоћи удружења грађана и међународних организација. Услед реализовања урбанистичких планова, Роме често исељавају из неформалних насеља, без икакве надокнаде и без решавања њиховог стамбеног питања. Непоседовање личних докумената отежава приступ систему образовања деце расељених Рома, па је њихова ситуација у том погледу гора него ситуација друге ромске деце. Други проблем с којим се сусрећу деца расељених лица јесте језичка препрека, многи од њих говоре само албански или само ромски.

Усвајање измена и допуна *Закона о републичким административним таксама* 2005. године, којима се за 70% смањују републичке таксе за избеглице и ИРЛ који траже издавање докумената из матичних књига, допринео је да они лакше долазе до основних докумената, а самим тим и до осталих права која имају.

Што се тиче повратка интерно расељених Рома на Косово и Метохију, он је, после осам година присуства међународне администрације у покрајини, сасвим симболичан. Да би се број повратника значајније повећао, међународна заједница мора да обезбеди све потребне предуслове за одржив, добровољан, безбедан и достојанствен повратак расељених уз омогућен приступ свим правима кроз поштовање и доследну примену међународно признатих докумената.

Када се ради о остваривању права интерно расељених лица на Косову и Метохији, ту постоје многи проблеми. Да би ова лица остварила своја права, потребна су им многа документа која морају да прибаве на

Косову и Метохији: власнички листови, копије катастарских планова, дипломе и потврде о образовању, радне књижице, документација о школовању, оверене копије возачких дозвола, потврде и решења о пензији, здравствене књижице, уговори о куповини станова, потврде да не поседују некретнине, решења о наслеђу, судске пресуде, уверења о некажњавању, итд. Несигурна безбедносна ситуација отежава одлазак ових лица на Косово и Метохију, како би косовским привременим институцијама поднела захтев за издавање неопходних докумената. Мали број удружења грађана пружа правну помоћ овим лицима у прибављању докумената. Све то изискује знатна финансијска средства која ова лица немају. Проблем представља и неинформисаност Рома о измештеним матичним службама.

Интерно расељени Роми се и данас суочавају са бројним проблемима који се односе на њихова имовинска права на Косову и Метохији. Још увек има много узурпираних и девастираних стамбених јединица, пољопривредног земљишта и пословних простора које су заузели нелегални корисници, а процес реституције се одвија изузетно споро.

4.3. Препоруке за даљу акцију

Ове препоруке односе се на посебне проблеме расељених Рома:

- треба донети измене и допуне посебних закона који ће олакшати накнадни упис чињенице рођења у матичну књигу рођених;
- расељеним лицима, укључујући Роме, треба омогућити (ако не могу или не желе да се врате) да се интегришу у Републику Србију. Надлежни органи треба да предузимају мере које ће поспешивати тај процес;
- расељени Роми треба да се упознају са својим правима и да буду информисани о политици у вези с повратком и о стању на Косову и Метохији, као и о активностима тамошњих ромских заједница. Такве информације би им олакшале доношење одлуке о повратку. Представници Рома треба да учествују у свим аспектима програма повратка на Косово и Метохију, укључујући разговоре између UNMIK-а и српских власти. Треба формирати радну групу која ће се бавити овим питањем, а радну групу треба да чине представници институција, међународних организација и удружења грађана;
- треба дефинисати механизме сарадње Министарства за Косово и Метохију и Комесаријата за избеглице у решавању проблема ИРЛ;
- комесаријат за избеглице треба да ажурира базу података о расељеним Ромима у сарадњи са UNHCR-ом и удружењима грађана;
- сви документи, укључујући легитимацију интерно-расељеног лица, треба да буду доступни свим расељеним лицима са Косова и Метохије ако имају пријављено боравиште, без обзира на место становања и без обавезе да прибављају изјаве власника станова у којима живе. То посебно треба да се односи на расељене Роме који живе у јединицама локалне самоуправе у које нису пресељене матичне књиге са Косова и Метохије. У тим случајевима општине треба да сарађују како би се избегло да расељена лица путују до града где се налазе матичне књиге;
- расељеним лицима треба омогућити бесплатну правну и административну помоћ (било преко општинских канцеларија за правну помоћ било преко удружења грађана) како би им се помогло у решавању проблема;
- интерно-расељеним лицима треба омогућити учешће у програмима који се покрећу на основу акционих планова у другим областима (образовању, стамбеној политици, здравству, запошљавању и социјалној заштити);
- органи јединица локалне самоуправе, у складу са својим могућностима, треба да спроводе мере и активности које ће побољшати услове живота расељених Рома;
- потребно је ревидирати *Националну стратегију за решавање питања избеглих и интерно расељених лица* како би се у оквиру решавања питања социјално најугроженијих група посебно идентификовала и питања Рома;
- Влада Републике Србије треба да понуди, у оквиру ревидиране *Националне стратегије за решавање питања избеглих и интерно расељених лица*, решења за интерно-расељена и избегла лица на регионалном нивоу;
- неопходно је изградити *Стратегију одрживог повратка и опстанка на Косову и Метохији* и
- кроз свеобухватну информативну кампању, коју треба да спроведу владине институције у сарадњи са међународним организацијама и удружењима грађана, неопходно је анимирати правно невидљиве интерно-расељене Роме да се региструју и почну да остварују права која им припадају.

4.4. Приоритети

- Доношење измена и допуна посебних закона који ће олакшати накнадни упис чињенице рођења у матичну књигу рођених и омогућавање издавања (замене) личних докумената неопходних за приступ основним правима без непотребних препрека.
- Обезбеђивање услова за добровољан, безбедан и достојанствен повратак на Косово и Метохију.
- Подршка пуној интеграцији ИРЛ који не желе или не могу да се врате на Косово и Метохију.

5. Повратак по основу споразума о реадмисији

5.1. Правни оквир

Република Србија је до сада закључила споразуме о реадмисији са 17 земаља Западне Европе. *Јединствени споразум о реадмисији* између Европске уније и Републике Србије ступио је на снагу 01. 01. 2008. године. Билатерални споразуми и *Јединствени споразум* уређују услове и инструменте враћања људи којима је истекао законски основ боравка, а на захтев једне од земаља уговорница.

5.2. Опис стања

Десетине хиљада Рома је током последњих петнаест година напустило Републику Србију тражећи уточиште у земљама Западне Европе. Већина њих је поднела захтев за азил. Највећи број наших грађана тада је добио привремену заштиту од стране земље у којој су потражили уточиште. Ова лица се враћају у Републику Србију или насилним путем (депортацијом) или у оквиру тзв. мандатног повратка (који се сматра добровољним повратком односно повратком на који лице или породица пристају).

Савет Европе је 2003. године проценио да ће из западноевропских земаља бити враћено 50.000 до 100.000 држављана Републике Србије (из Немачке 30.000, из Холандије 12.000, из Белгије 3000, из Швајцарске 3000, из Луксембурга 3000). Овај број је вероватно и већи, јер се према подацима Владе Немачке у илегалном статусу налази чак 100.000 од укупно 600.000 грађана Републике Србије који бораве у тој земљи. Међународне организације које делују у Републици Србији и грађански сектор сматрају да број оних који треба да буду враћени у Републику Србију иде и до 150.000.

МУП Републике Србије процењује да је до сада враћено 18.000 наших држављана, а очекује се повратак још најмање 47.000. Не зна се тачан број лица која су враћена или ће бити враћена из Западне Европе.

Министарство за људска и мањинска права формирало је Канцеларију за реадмисију на аеродрому „Никола Тесла“ у Београду, а подаци које прикупља ова канцеларија говоре да је од укупног броја враћених по споразуму о реадмисији најмање 65 до 70% припадника ромске националне мањине.

Приликом депортовања многим нашим држављанима кршена су и основна људска права: нису имали могућност да понесу лична документа, документа о образовању деце, у процесу реадмисије забележено је низ случајева раздвајања породице, враћања болесних лица, деце до навршених 12 месеци, деце којима је неопходна посебна здравствена нега и сл. Треба нагласити да се, уз отежано прибављање личне документације за одрасле, деци често ускраћује основно право на школовање.

Ове породице по повратку у Републику Србију сусрећу се са проблемом пријављивања деце. Наиме, нека деца рођена у земљама Западне Европе нису уписана ни у матичне књиге земље у којој су рођена ни у матичне књиге Републике Србије. Процедура накнадног уписа, прво у земљи рођења, а потом и код нас, траје дуго и изискује додатне трошкове.

5.3. Постојеће и досадашње иницијативе

Да би се повратници после реадмисије што брже и успешније реинтегрисали, израђен је *Приручник за постојање у оквиру интеграције повратника у реадмисији* који је намењен представницима институција на

локалном нивоу. За потпуно и правовремено информисање самих повратника израђен је *Информатор за повратнике по реадмисији* на српском, ромском, немачком, холандском и енглеском језику. Обе публикације послате су јединицама локалне самоуправе у Републици Србији и граничним прелазима.

Влада Републике Србије основала је Савет за интеграцију повратника по основу споразума о реадмисији.

5.4. Препоруке за даљу акцију

5.4.1. Опште препоруке

- Сарадња са земљом из које повратници долазе представља предуслов за остваривање одрживог и трајног повратка. Међународна заједница и владе држава треба да пруже политичку, финансијску и економску подршку и да дају одговарајуће гаранције за одржив повратак кроз програме реинтеграције.
- Треба развити програме који ће одбијеног тражиоца азила припремити за добровољан повратак и интеграцију у Републици Србији, а то се, пре свега, односи на програме обуке за запослење и стручно усавршавање. Такође, овим програмима треба предвидети покривање трошкова транспорта и пружање новчане помоћи.
- Споразумима о реадмисији треба поставити гаранције за транспарентан повратак, који се одвија у пуној безбедности и достојанствено. Ради се о гаранцијама да се особа неће вратити на територију где би њен живот или слобода били угрожени и о гаранцијама да ће се права повратника остваривати кроз пројекте реинтеграције. Процедуралне гаранције морају да се примењују на индивидуалној основи, а када се ради о масовном враћању људи, морају постојати специфичне гаранције за посебно угрожене групе, као што је случај са припадницима националних мањина са Косова и Метохије.
- Увек треба водити рачуна о најбољим интересима деце у складу са чланом 3 *Конвенције УН о правима деце*. Треба озбиљно размотрити могућност да се враћање одложи до тренутка када ће се несумњиво испоставити да се најбољи интерес деце или других угрожених група остварује управо повратком у Републику Србију. Ако не постоји могућност да се у разумном временском периоду обезбеди поштовање њихових потреба у њиховом најбољем интересу, треба размотрити могућност да они добију стални боравак.
- Повратак деце мора да буде ограничен само на случајеве када је то у њиховом најбољем интересу, ради спајања са породицом или хранитељем.
- Програми повратка морају да се одвијају у складу са принципом спајања породице.
- Враћање у друге делове земље лица која потичу са Косова и Метохије (Internal Flight Alternative – Алтернатива интерног бекства) не треба масовно примењивати, јер постоји велика могућност да се повратник суочи са бројним проблемима у секундарном расељењу, па пре повратка треба проценити да ли делови земље у које се повратник враћа пружају пуну физичку и правну заштиту, могућност остварења права и приступ јавним услугама.
- Програми реинтеграције треба да обезбеде појединцима информације и савете како да остваре своја права и обавезе и у земљи пријема и у Републици Србији.
- Све институције на локалном нивоу треба да успоставе координацију по питању решавања проблема повратника и да добију информације о специфичностима њихових потреба.
- Увек треба реаговати на случајеве дискриминације у процесу реадмисије.

5.4.2. Препоруке у вези са стамбеним приликама

- Прихватне центре треба успоставити као интервентне и временски орочене видове привременог колективног смештаја.
- За повратнике бескућнике треба организовати смештај, а онима који немају правни основ за пријаву пребивалишта то треба омогућити.
- Повратнике треба укључити у програме стамбеног збрињавања, социјалног становања и алтернативних облика стамбеног збрињавања (откуп напуштених домаћинстава, заједнички живот са старачким домаћинствима итд.).
- Јединицама локалне самоуправе са значајним бројем повратника по реадмисији треба обезбедити додатна средства како би се у заједницама у које се повратници интегришу лакше решавала стамбена питања и побољшавали услова живота.

5.4.3. Препоруке у вези са образовањем

- Треба организовати програме стручног оспособљавања који ће помоћи повратницима да нађу посао и да се прилагоде новим условима.
- Треба донети упутство за школе о обавезном упису деце повратника, омогућити нострификацију школских докумената и обезбедити помоћ у прибављању школских докумената из иностранства.
- Треба организовати помоћ за децу која не владају језиком и писмом на коме се одвија настава у школи.
- Треба омогућити континуирани наставак учења страног језика којим су деца владала до повратка (немачки, енглески, француски, дански, холандски и др.).

5.4.4. Препоруке у вези са запошљавањем

- Националну службу за запошљавање треба подстаћи да прикупља релевантне податке узимајући у обзир потребе и проблеме повратника и њихову квалификациону структуру.
- Националну службу за запошљавање треба подстаћи да дефинише мере за промовисање активног запошљавања повратника по реадмисији.
- У сарадњи са међународном заједницом и удружењима грађана треба дефинисати и имплементирати краткорочна прелазна решења која би омогућила привремену подршку повратницима и стварање финансијски одрживих модела привређивања у првој фази прилагођавања новим условима живота.
- Треба установити форум за размену најбољих искустава из праксе градова и општина који су већ обезбедили неке услове и капацитете за радну интеграцију повратника.

5.5. Приоритети

- Обезбеђивање услова за одрживу и дугорочну интеграцију повратника по основу споразума о реадмисији.
- Обезбеђивање адекватног смештаја и првог прихвата реадмисаната.
- Обезбеђивање услова за убрзан приступ личним документима за повратнике по основу споразума о реадмисији.

6. Лични документи

6.1. Правни оквир

Право на правни субјективитет односно право да особа буде призната пред законом представља основно људско право и предуслов за уживање свих осталих права гарантованих домаћим и међународним законодавством.

6.1.1. Међународни правни оквир

Држава има обавезу да свако људско биће призна као правни субјекат, што је дефинисано бројним међународним документима које је Република Србија ратификовала, нпр. *Међународним пактом о грађанским и политичким правима*, *Универзалном декларацијом о људским правима* итд.

У принципу 20. *Водених принципа о интерној расељености Уједињених нација* утврђује се: „1. Свако људско биће има право да у свим околностима буде признато као личност пред законом. 2. Да би интерно расељена лица стварно уживала ово право, органи власти дужни су да им издају сва потребна документа неопходна за уживање и коришћење њихових законских права, као што су путне и личне исправе, изводи из матичне књиге рођених и венчаних. Власти ће омогућити издавање нових докумената или замену оних докумената која су изгубљена у току расељења, без постављања нерационалних услова, као што је упућивање у место пребивалишта ради прибављања тих или других потребних докумената“.

6.1.2. Национални правни оквир

Устав Републике Србије (члан 37).

Закон о матичним књиџама (Службени гласник СРС, број 15/90 и Службени гласник РС бр 57/03, 101/05-други закон)

Уједињено о вођењу матичних књиџа и обрасцима матичних књиџа (Службени гласник СРС, број 48/90 и „Службени гласник РС број 22/91) Закон о матичним књиџама (Службени гласник РС, број 20/09)

6.2. Опис стања

И поред наведених законских обавеза, Влада Републике Србије, Министарство за државну управу и локалну самоуправу, Министарство унутрашњих послова, Министарство рада и социјалне политике и судство, понекад не успевају да омогуће пуну реализацију ових права одређеном броју грађана тако што не отклањају препреке које би олакшале приступ личним документима.

Велики број Рома се суочава са озбиљним препрекама у уживању права да буде признат пред законом и да поседује документа. Без личних докумената, они су правно невидљиви, а то их спречава да остваре елементарна људска права, нпр. право на здравствену заштиту, социјално старање, образовање, рад и сл.

Посебно су угрожени Роми са Косова и Метохије, који поред тога што немају лична документа, немају ни признат статус интерно-расељених лица. Социјално угрожени Роми који имају проблем са личним документима углавном су:

- Роми расељени са Косова и Метохије;
- Роми пореклом из руралних средина и неразвијених крајева Републике Србије настањени у нелегалним насељима;
- Роми рођени на територији бивших република СФРЈ и
- Роми повратници из западно-европских држава по основу споразума о реадмисији.

Чини се да не постоје прецизни статистички подаци када је у питању тачан број Рома који немају лична документа. Истраживања која је у Београду спровео OXFAM показала су да велики проценат Рома нема важеће документе, а да 39,5% Рома нема исправне личне карте. Поред тога, 56% расељених Рома нема легитимације интерно-расељених лица.

Узроци за овакво стање су многоструки и међусобно повезани:

- немарност и незаинтересованост одређеног броја Рома да пријављују рођења деце, склапање брака или пресељење;
- сложене и компликоване процедуре за издавање личних докумената;
- неуједначена пракса органа управе у спровођењу поступка накнадног уписа у матичну књигу рођених, као и судова у поступку утврђивања чињенице рођења;
- недостатак свести код ромске популације о потреби уписа у матичне књиге рођених и недостатак информација о поступку уписа у матичне књиге (тешкоће са уписом у матичну књигу рођених преносе се генерацијски: родитељи који нису уписани у матичне књиге рођених не могу да пријаве рођење своје деце која, опет, не могу да упишу своје потомке);
- проблеми у вези са држављанством лица која још увек поседују документе бивше СФРЈ (нпр. пасоше), посебно када та лица живе у иностранству;
- одсуство поверења у органе власти, а посебно страх да се обрате полицијској станици за издавање личне карте;
- трошкови и тешкоће у вези са добијањем потребних исправа у неком другом региону (посебно за интерно расељена лица са Косова и Метохије која бораве у местима удаљеним од матичних служби у којима се воде измештене матичне књиге са Косова);
- немогућност пријаве боравишта или пребивалишта за лица која живе у неформалним насељима;
- недовољна осетљивост запослених у надлежним органима када се ради о потребама ромске популације;
- недовољна флексибилност органа власти да се прилагоде ситуацији у којој се налазе Роми и
- непостојање добре воље код органа власти да се на ефикасан и флексибилан начин правно регулише питање признавања правног субјективитета односно накнадног уписа у матичне књиге рођених.

Под другом исправом подразумева се, нарочито уговор о коришћењу стана, власнички лист, уговор о под-станарском односу, изјава подносиоца пријаве о намери да стално живи у месту које је пријавио као ново пребивалиште.

6.2.1.3. Лична карта

Личну карту издаје на прописан начин министарство надлежно за унутрашње послове. Лична карта се издаје на лични захтев. Држављанин старији од 16 година живота, који има пребивалиште на територији Републике Србије дужан је да има личну карту. Право на личну карту има и држављанин Републике Србије старији од десет година живота. Лична карта издаје се на прописаном обрасцу у који се уносе подаци о имаоцу те исправе: презиме, име, по, дан, месец и година рођења, место, општина и држава рођења, јединствени матични број грађана, датум издавања личне карте са роком њеног важења, као и слике биометријских података имаоца исправе (фотографија, отисак прста и потпис). Уз захтев за издавање личне карте ставља се на увид раније издата лична карта, извод из матичне књиге рођених, уверење о држављанству и друге исправе из којих се могу утврдити идентитет лица коме се издаје лична карта, односно којима се доказују подаци из тог захтева. Надлежни орган је дужан да изда личну карту у року од 15 дана од дана подношења захтева, а у хитним случајевима или из других оправданих разлога и у краћем року. У чл. 29. и 30. Закона о личној карти прописано је да ће се казнити за прекршај лице које супротно утврђеној дужности нема личну карту, које у одређеном року не поднесе захтев за издавање личне карте, које не носи личну карту а дужно је да има, као и у другим случајевима прописаним законом.

6.2.1.4. Здравствена књижица

Право на здравствену заштиту остварује се на основу здравствене књижице која мора бити оверена од стране Републичког завода за здравствено осигурање. У пракси, установе здравствене заштите траже на увид оверену здравствену књижицу, имајући у виду чињеницу да је здравствена књижица документ којом се доказује својство осигураника односно да је извршена уплата доприноса за обавезно здравствено осигурање. Здравствена заштита остварује се према месту пребивалишта, односно боравишта осигураника.

6.2.1.5. Радна књижица

Поседовање радне књижице је неопходно за заснивање радног односа и за пријаву у Националној служби за запошљавање. Према члану 5. Правилника о радној књижици, захтев за издавање радне књижице незапослено лице подноси надлежном органу општинске управе према месту његовог пребивалишта, а запослени према месту његовог запослења. Документи који су потребни за издавање радне књижице су: захтев попуњен у два примерка на прописаном обрасцу незапослени подноси у општини према месту пребивалишта, а запослени према месту запослења; радна књижица непопуњена; лична карта; доказ о стручној спреми – оригинал; уверење о држављанству.

Права која се обезбеђују Законом о запошљавању и осигурању за случај незапослених односе се на оне који се воде на евиденцији незапослених. С обзиром на то да у неформалним ромским насељима, Роми не могу да пријаве пребивалиште због нелегалног основа становања, они не могу ни да се пријаве Националној служби за запошљавање и остваре права као незапослена лица.

6.2.1.6. Поступак обнове и накнадног уписа у матичне књиге

У случајевима када лица нису никада уписана у матичне књиге или су матичне књиге уништене или нестале, потребно је покренути поступак накнадног или обнове уписа у матичне књиге, односно поступак утврђивања чињеница рођења, смрти и венчања. У таквим случајевима, када се лица сама обрате за помоћ органима управе надлежним за вођење матичних књига не добијају адекватан савет. При томе, у Републици Србији не постоји уједначена пракса и тумачење како органа управе тако и судских органа.

Ставови судских и органа управе у вези са утврђивањем чињенице рођења, смрти и венчања се разликују по следећим питањима: Да ли се ове чињенице утврђују у судском или управном поступку? Да ли се ове чиње-

нице утврђују у ванпарничном или парничном поступку? Да ли се месна надлежност судова утврђује према месту боравишта или месту пребивалишта расељених лица?

6.3. Постојеће и досадашње иницијативе

Министарство за државну управу и локалну самоуправу издало је више инструкција о организацији послова и начину рада имаоца јавних овлашћења у вршењу поверених послова матичних књига, пре свих оне које се односе на накнадни упис чињенице рођења у матичне књиге рођених и дало и мишљење у вези са спровођењем поступка за лакше и брже остваривање права грађана у овој области. Доношењем Закона о допуни Закона о матичним књигама („Службени гласник РС“, број 57/03) и поверавањем послова вођења матичних књига за општине са подручја Косова и Метохије органима управе града Ниша, Крагујевца, Краљева, Крушевца, Јагодине, Лесковца и Враћа, омогућено је остављање права грађана у овој области који су уписани у предметне књиге (пре свега интерно расељеним лицима). И даље је у току поступак обнове уписа одговарајућих чињеница у уништене или нестале матичне књиге рођених, матичне књиге венчаних и матичне књиге умрлих са овог подручја. У оквиру регионалног програма „Подршка Ромима и маргинализованим групама западног Балкана“, Високи Комесаријат УН за избеглице у Републици Србији реализује пројекат чији је циљ упис у матичне књиге рођених, као и омогућавање добијања личних докумената кроз пружање бесплатне правне помоћи. Високи Комесаријат за избеглице УН, већ дужи низ година финансира удружења грађана које расељеним лицима и избеглицима у Републици Србији помажу приликом прибављања личних докумената.

6.4. Препоруке за даљу акцију

- Доношење измена и допуна посебних закона који ће олакшати упис чињенице рођења у матичну књигу рођених.
- Униформисати поступање органа управе у поступцима накнадног уписа у матичну књигу рођених доношењем инструкција или приручника што би им омогућило спровођење ових поступака на ефикаснији начин.
- Организовати редовну стручну обуку запослених у надлежним органима и извршити њихову сензибилизацију за потребе и проблеме Рома који нису уписани у матичне књиге рођених.
- Обезбеђење пријаве пребивалишта односно боравишта за лица без легалног основа становања.
- Републички и општински органи треба да траже решења како би поједноставили и олакшали процедуре регулисања статуса неуписаних Рома и Рома без личне карте, посебно оних који живе у неформалним ромским насељима.
- Службенике органа јединица локалне самоуправе треба упознати са посебним проблемима са којима се суочавају Роми, као и са модалитетима како им могу помоћи да добију потребна документа.
- Увести мобилне екипе (представници органа јединица локалне самоуправе, полиције, представници ромске заједнице) које би имале задатак да упишу лица која то нису учинила приликом рођења.
- Јединице локалне самоуправе треба да запошљавају Роми који могу бити спона између Рома који живе у насељима и надлежних органа јединица локалне самоуправе.
- Покренути кампању подизања свести како би се Роми упознали са својим правима, али и грађанским дужностима. Роми треба да стекну потребне вештине за решавање овог проблема и да то знање преносе на ромску заједницу.
- Удружења грађана која пружају правне савете угроженим и маргинализованим групама (посебно расељеним лицима, повратницима по реадмисији) треба подстицати и финансирати да помажу Ромима у свим процедурама у вези са регулисањем њиховог статуса. И оне саме треба да буду активније и да стварају програме за бављење проблемима Рома у насељима, укључујући и изолована.

6.5. Приоритети

- Допуњена уредба о утврђивању кућних бројева, означавању зграда бројевима и означавању назива насељених места, улица и тргова.

7. Социјално осигурање и социјална заштита

7.1. Правни оквир

7.1.1. Међународни правни оквир

Међународни правни оквир у овој области чине *Повеља о основним правима у ЕУ, Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима, Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације, Међународни пакт о грађанским и политичким правима и Конвенција о правима деце*. У међувремену су донети закони о финансирању локалних самоуправа и буџетском систему који су локалним самоуправама обезбедили услове за обезбеђивање средстава потребних за задовољавање социјално заштитних потреба грађана из надлежности јединица локалне самоуправе.

7.1.2. Национални правни оквир

Према *Уставу*, Република Србија је дефинисана као демократска држава свих грађана који у њој живе, заснована на слободама и правима човека и грађанина, на владавини права и на социјалној правди (члан 1.). Устав прецизира да, путем обавезног осигурања и према закону, запослена лица обезбеђују себи медицинску негу и друга права у случају болести, трудноће, порођаја, смањења или губитка способности за рад, незапослености, старости, а члановима својих породица, право на медицинску негу, породичне пензије и друга права која проистичу из социјалног осигурања.

Социјално осигурање је дефинисано свим законима који се по садржају односе на права грађана у области социјалног осигурања и социјалне сигурности. То су *Закон о социјалној заштити и обезбеђењу социјалне сигурности грађана, Закон о пензијском и инвалидском осигурању, Закон о финансијској подршци породици са децом, Закон о здравственом осигурању, Породични закон, Закон о локалној самоуправи*. Програми социјалног осигурања у Републици Србији су старосна пензија, инвалидска пензија, породична пензија и накнада у случају незапослености.

Садашњи систем **социјалне заштите** почива на *Закону о социјалној заштити и обезбеђењу социјалне сигурности грађана*. Права у социјалној заштити и социјалној сигурности у смислу овог закона су:

- материјално обезбеђење;
- додатак за помоћ и негу другог лица;
- помоћ за оспособљавање за рад;
- помоћ у кући;
- дневни боравак;
- смештај у установу или смештај у другу породицу;
- услуге социјалног рада;
- опрема корисника за смештај у установу социјалне заштите или другу породицу и
- једнократне помоћи.

Права на материјално обезбеђење, додатак за помоћ и негу другог лица, помоћ за оспособљавање за рад, смештај у установу социјалне заштите или другу породицу и услуге социјалног рада у вршењу јавних овлашћења поверених овим законом представљају права од општег интереса и о њиховом обезбеђивању стара се Република Србија. О обезбеђивању права на помоћ у кући, дневном бораваку, привременом смештају у прихватилиште и прихватну станицу, опреми корисника за смештај у установама социјалне заштите или другу породицу, као и другим услугама социјалног рада, стара се јединица локалне самоуправе, у складу са овим законом.

Јединица локалне самоуправе може својим одлукама утврђивати и друга права у области социјалне заштите, већи обим права од обима права утврђених овим законом и повољније услове за њихово остваривање, као и друге облике социјалне заштите ако је претходно, у свом буџету, за то обезбедила средства. Такође, јединица локалне самоуправе може обезбеђивати и друга права грађана, креирати своје социјалне програме и формирати тела за разматрање социјалних питања из њене надлежности.

Материјална давања предвиђена су за грађане који због незапослености односно привремене или трајне неспособности за рад нису у могућности да обезбеде средства за живот. Право на материјално обезбеђење породице припада појединцима и породицама чији је укупни месечни приход испод цензуса утврђеног законом за одређени број чланова домаћинства, а који се утврђује квартално према кретањима у привреди. Усвојене измене и допуне овог закона из 2005. године обезбедиле су боље маркирање социјалне проблематике и бољу покривеност социјално угрожених породица. Социјална заштита у виду материјалног обезбеђења финансира се из буџета Републике Србије и остварује преко центара за социјални рад, а мали део давања обезбеђују јединице локалне самоуправе у виду додатка на сталну новчану помоћ.

Издавања за социјалну заштиту у Републици Србији значајно су нижа него у другим земљама у региону. Потрошња за материјалну помоћ породици износила је 2005. године у Републици Србији 0,14% БДП-а. За сличне програме Хрватска троши 0,26%, Словенија 0,6%, а Бугарска 0,29% БДП-а.

Јединице локалне самоуправе у Републици Србији су 2004. године углавном издвајале мање од 2% свог буџета за социјалну заштиту, а само трећина од њих из свог буџета издваја и средства за хуманитарну помоћ и сличне врсте помоћи (помоћ за набавку основних животних намирница, набавку огрева, набавку школског прибора за сиромашну децу, народне кухиње).

7.2. Опис стања

Досадашње активности у области заштите и интеграције Рома одвијале су се без систематског и координираног приступа од стране надлежних министарстава и других државних органа и уз недовољну сарадњу са институцијама јединица локалне самоуправе.

Велико ограничење у формулисању и планирању активности на интеграцији Рома представља то што не постоје прецизни подаци о броју и структури Рома, о степену њихове угрожености, односно о њиховом имовинском, образовном и здравственом статусу, као и о другим значајним показатељима. Ромска популација није хомогена у смислу потреба за друштвеном интервенцијом, па су ове потребе условљене степеном образовања, старосном структуром, здравственим стањем, полом, бројем деце и многим другим факторима.

Роми чине 5% од укупне популације у Републици Србији. Они су маргинализовани и представљају најсиромашнији део становништва. Од укупног броја Рома, само је 27,2% економски активно, а стопа незапослености је четири пута већа него у општој популацији. Ромско становништво је чак десет пута сиромашније од опште популације (6% према 60,5%).

Истраживање Светске банке показује да су у Републици Србији сиромаштво и вишеструка депривација изразито концентрисани у ромској популацији. Сиромаштво Рома је вишедимензионално и чине га материјално сиромаштво и различити облици депривације (сиромаштво у погледу образовања, здравља, стамбених прилика и запошљавања). Ови индикатори сиромаштва осликавају драматичне димензије сиромаштва и социјалне искључености већине Рома. Сиромаштво се, нажалост, преноси са генерације на генерацију и прелази у хронично сиромаштво. Ситуација у којој већина Рома у Републици Србији живи представља комбинацију социјалне искључености, депривације и експлоатације.

Стопа морталитета ромске деце млађе од пет година три је пута већа од националног просека, а чак 20% ромске деце је слабог здравља (у односу на 7% деце из опште популације). Око 68% ромских породица суочава се са глађу.

Само 5,6% Рома је 2003. године добијало старосну пензију. Мало Рома је формално запослено и због тога изузетно мали број њих користи социјално осигурање (старосне или инвалидске пензије).

Већина Рома је регистрована у евиденцији Националне службе за запошљавање, пре свега због остваривања права по основу незапослености, а не из уверења да би могли добити понуду за посао. Оваква ситуација представља последицу чињенице да већина Рома припада категорији неквалификованих и нискоквалификованих радника, који су најбројнији у евиденцији незапослених лица и најдуже чекају на запослење (по неколико година).

Већина Рома зависи од прихода из сиве економије у чијем ланцу Роми заузимају последње место. Даљим реструктурирањем неформалне у формалну економију, Роми могу изгубити ионако скромне изворе прихода из овог сектора.

Социјалну заштиту у облику материјалне помоћи примило је око 80% посто сиромашних ромских домаћинстава. Око 16% сиромашних Рома не добија никакву социјалну помоћ, пре свега, из разлога што су цензуси за остваривање помоћи веома оштри. Главни облик социјалне помоћи који социјално угрожени Роми најчешће примају, јесте *материјално обезбеђење породице* (МОП) и он се реализује преко Министарства рада и социјалне политике односно надлежног центра за социјални рад.

Према *Закону о изменама и допунима Закона о социјалној заштити и обезбеђивању социјалне сигурности грађана* из 2005. године износ МОП-а је јединствен за целу територију Републике Србије. Право на МОП је 2005. године, у складу са новим законом, за радно способне кориснике ограничено на девет месеци у календарској години.

Мада не постоје званични статистички подаци, неке локалне студије указују на то да постоји одређен број ромских породица чији једини извор сталних прихода представља социјална помоћ. Чињеница је да износ социјалних давања за све сиромашне грађане није у складу са потребама – он износи само 4% потрошње сиромашних. Социјална заштита у Републици Србији ипак спречава да сиромаштво Рома и даље расте (према проценама, без овако организоване социјалне заштите сиромаштво Рома скочило би на 73%). Постоје и значајна ограничења у приступу ромских породица социјалним бенефицијама. Само је 73% сиромашних ромских домаћинстава, која су се 2003. године пријавила за МОП и добило ту помоћ, што је у нескладу са 94% оних који су добили дечији додаток.

Корисници указују на то да су углавном неинформисани о критеријумима за добијање МОП-а, да су критеријуми компликовани, да је потребан превелики број докумената, као и да постоје формални и неформални трошкови. Многи од оних којима је помоћ потребна не знају коме треба да се обрате за информације па се, када се ради о праву на стицање МОП-а и процедури, најчешће ослањају на информације других корисника.

Процене о најугроженијим категоријама на локалном нивоу делимично се заснивају на постојању захтева угрожених грађана. Ово посебно указује на значај информисаности о постојању одређених права.

Према налазима Анкете о животном стандарду становништва, близу 40% сиромашних (оних који се налазе испод линије сиромаштва) не прима материјално обезбеђење нити друге врсте помоћи намењене сиромашнима, јер нису информисани о постојању тих програма или не поседују потребну документацију (нпр. личну карту, изводе из матичних књига за децу, потврде о школовању деце, пријаве пребивалишта за чланове домаћинства итд.). Поред неинформисаности и непоседовања личних докумената, препреке у остваривању социјалних бенефиција представљају компликована административна процедура и постојање предрасуда. У неким случајевима корисници не разумеју информације које добијају у центрима за социјални рад зато што су неписмени или зато што не говоре добро српски језик.

Социјалном заштитом обухваћен је велики број ромских домаћинстава која живе у насељима (око 79%). Иако је у односу на општу популацију обухват ромских домаћинстава социјалним давањима већи, она у знатно мањој мери примају давања из социјалног осигурања. Степен сиромаштва је толико изразит да садашњи обим материјалних давања, као ни за друге сиромашне грађане, очигледно није довољан.

7.3. Постојеће и досадашње иницијативе

У *Стратегији развоја социјалне заштите* Министарства рада и социјалне политике, наводи се да ефикасан систем социјалне заштите треба да одговори на потребе грађана у новим околностима и да подржава рањиве и маргинализоване појединце и групе којима је неопходна организована помоћ заједнице и државе, као и грађане који нису у стању да учешћем у економској активности обезбеде своју егзистенцију.

Држава активно промовише социјалну кохезију остваривањем следећих конкретних циљева:

- гарантовање адекватног нивоа социјалне заштите;
- обезбеђивање заштите најрањивијих друштвених група;

- промоција једнаких могућности грађана;
- забрана социјалног искључивања и дискриминације и
- европска сарадња у процесима миграције становништва.

Ефикасна социјална заштита подразумева: 1) развој програма који спречавају настанак и генерацијски пренос социјалних проблема; 2) мере, услуге и активности које су посебно усмерене на појединца, породице у ризику и маргинализоване групе, на њихово оспособљавање за продуктиван живот у заједници, одговорно родитељство и спречавање зависности од социјалних служби, као и 3) мере, услуге и активности за групе којима је потребна посебна подршка (деца без родитељског старања, деца у сукобу са законом, одрасли и стари који нису способни за самосталан живот, особе са инвалидитетом и деца и одрасли жртве насиља, занемаривања и експлоатације).

Од 2003. године из Фонда за социјалне иновације Министарства рада и социјалне политике подржава се одређен број пројеката који као циљ имају унапређивање положаја Рома кроз партнерство удружења грађана и институција на локалном нивоу. Ови пројекти донели су корисна искуства у пружању подршке иновативним услугама у сарадњи са локалним заједницама, али и даље постоји проблем њихове одрживости.

У Републици Србији је регистровано око 200 ромских удружења грађана. Међутим, тек неколико њих испуњава професионалне стандарде социјалног рада који би им омогућили да постану равноправни партнери у пружању социјалних услуга локалним заједницама.

Министарство рада и социјалне политике у 2008. години финансијало је ангажовање ромских координатора у 20 јединица локалне самоуправе, које ће наставити финансирање ових координатора, у циљу стварања услова за унапређивање положаја и социјалне инклузије Рома у локалну заједницу. Ову активност је неопходно наставити и у другим локалним заједницама у којима живи значајан број ромског становништва.

7.4. Препоруке за даљу акцију

- Треба идентификовати најугроженије делове ромске популације и утврдити хитност њихових потреба.
- Треба обезбедити бољу доступност постојећих услуга социјалне заштите (поједноставити процедуру подношења докумената) и побољшати информисаност Рома о начину остваривања ових права.
- Средњорочно, док се не формирају висококвалификовани ромски кадрови, треба подржати увођење ромских заступника, асистената, координатора, медијатора из локалних ромских удружења грађана (или појединаца из локалних ромских заједница). Такође, треба дефинисати њихов мандат и израдити програме обуке.
- У Министарству рада и социјалне политике треба запослити Рома саветника за програме унапређивања положаја Рома.
- У управне одборе центара за социјални рад треба укључити Роме.
- Ромкиње треба подстицати да раде као заступнице, асистенткиње, медијаторке и социјалне раднице. Оне такође треба да раде на питањима насиља у породици (ово треба имати на уму и приликом планирања мера које се односе на спречавање насиља и пружање помоћи жртвама насиља).
- Министарство рада и социјалне политике треба да имплементира концепт афирмативне акције као интегрални део реформе система социјалне политике на бази активног учешћа заједнице и на бази начела еволуције од помоћи до самопомоћи.
- Треба обезбедити подршку оснаживању ромских удружења грађана како би могле да раде у локалним заједницама.
- Треба оспособити ромска удружења грађана да се укључе у пружање социјалних услуга на нивоу професионалних стандарда и ојачати сарадњу ромских удружења грађана и центара за социјални рад.
- Треба установити наменска средства за програме унапређивања положаја Рома.
- Треба формирати посебну Комисију за одобравање средстава овим програмима, као и за њихов мониторинг, у којој ће учествовати ромски стручњаци.
- Постоји потреба да се уведу антидискриминациони програми у планове стручне обуке особља запосленог у јавним институцијама (у оквиру планиране реформе и успостављања професионалних стандарда).
- Програми који као циљ имају побољшавање услова за младе породице и подизање нивоа родитељске одговорности треба да обухвате елементе као што су стварање услова да се деца уписују у предшколске институције, повећање могућности за запошљавање родитеља (укључујући могућност одговарајуће стручне обуке као мере за ублажавање сиромаштва), као и отварање школа за родитеље при центрима за социјални рад, школама и у ромским насељима.

- Треба пружати подршку развоју хранитељства, а посебно промовисању хранитељства у ромској популацији, подизати мотивацију и компетенције породица које су заинтересоване за прихват деце без родитељског старања и пружати подршку природној породици детета.
- Треба обезбедити економску подршку за самохране родитеље.
- Посебну пажњу треба посветити заштити права „деце улице“ и то организовањем програма реинтеграције.
- Препоручује се да се, због свог друштвено-културног положаја, деца ромског порекла сматрају угроженом групом. Према *Закону о финансијској помоћи породицама с децом* (члан 9), предшколско образовање деце без родитеља и деце са инвалидитетом је бесплатно. Општине или градови су надлежни за обезбеђивање додатних средстава за предшколску наставу за децу из угрожених породица и треба да користе ову законску одредбу. Мере за бесплатно похађање предшколских установа треба конципирати у сарадњи са Министарством просвете.

7.5. Приоритети

- Треба остварити већу укљученост Рома у систем социјалне заштите и омогућити бољи приступ правима из домена социјалне, породичноправне и дејче заштите, као и свим осталим правима од значаја за социјалну сигурност грађана (стварањем посебних механизма и формирањем посебних тела надлежних за питања социјалне заштите, на међуресорном и на локалном нивоу. У раду ових тела треба да учествују и представници Рома).
- Треба усвојити посебну методологију за израду „социјалне карте“ ромске заједнице. Истраживања треба обављати на локалном нивоу како би се дефинисале социјалне потребе ромских заједница, идентификовале одговарајуће услуге социјалне заштите и улоге свих могућих актера. За ово је потребна координација на републичком нивоу.
- Треба радити на стварању могућности за запошљавање у сарадњи са другим институцијама које су у могућности да спроводе мере за запошљавање.
- Неопходно је обезбедити активно учешће Рома у свим програмима који се на њих односе, а у локалним срединама где не постоје Роми стручњаци треба ангажовати ромске асистенте.

8. Здравствена заштита

8.1. Правни оквир

8.1.1. Међународни правни оквир

Полазне основе за дефинисање здравствене политике Републике Србије, посебно за давање приоритета здравственој заштити ромске популације, налазе се у следећим међународним документима и препорукама: *Универзална декларација о људским правима*, *Декларација Свејске здравствене организације о одговорности државних здравствених органа сваке земље*, *Прејорука Свејској самити УН о превазилажењу социјалних разлика*, *Миленијумски циљеви развоја* (од осам дефинисаних циљева, три су директно повезана са здравственом заштитом становништва: смањивање смртности деце предшколског узраста, смањивање матерналне смртности и спречавање ширења HIV-а/сиде и других болести), *Резолуција „Здравље за све“ регионалног бироа Свејске здравствене организације* (у којој је формулисана нова здравствена политика са 21 циљем за 21. век; издвајају се циљеви који дефинишу праведност у здрављу, а посебно се истиче потреба за побољшањем животних услова, доступношћу здравствене заштите и промоцијом здравља); *Иницијатива Пакџа за стабилност на унапређењу социјалне кохезије становништва* једне земље, препоруке из оквира европских интеграција, које се односе на друштвено укључивање (то је процес у оквиру кога се становништву под ризиком од сиромаштва и социјалне искључености дају могућности и средства како би достигло стандард живота, односно ниво здравља, образовања и свеукупног благостања уобичајен у датом друштву).

8.1.2. Национални правни оквир

Право на здравствену заштиту загарантовано је свим грађанима Републике Србије, без обзира на националну, етничку и верску припадност *Уставом Републике Србије*. Сходно члану 68. Устава, деца, труднице, мајке

током породичног одсуства, самохрани родитељи са децом до седме године и стари остварују здравствену заштиту из јавних прихода, ако је неостварују на други начин, у складу са законом.

Реформа система здравствене заштите започела је у фебруару 2002. године. Тада је Влада Републике Србије усвојила документ *Здравствена политика Србије*, а основни циљеви нове здравствене политике су очување и унапређење здравственог стања становништва, правичан и једнак приступ здравственој заштити за све грађане, унапређење здравствене заштите угрожених популација и постављање корисника у центар система здравствене заштите. У стратешком документу *Боље здравље за све у ширењу миленијуму*, који је објављен 2003. године, детаљније се дефинишу стратешка опредељења и активности на њиховој реализацији за посебно угрожене популационе групе. Побољшање здравља угрожених групација поставља се у шири концепт социјалне политике и подразумева укључивање других релевантних сектора, пре свега социјалне заштите, образовања, запошљавања и становања.

Законом о здравственој заштити ("Службени гласник РС" број 107/05) прописана су права пацијената и начела здравствене заштите. Остваривање здравствене заштите заснива се на начелима приступачности, правичности, свеобухватности, континуираности, ефикасности, као и сталном унапређењу квалитета здравствене заштите. Забраном сваке дискриминације приликом пружања здравствене заштите уклањају се баријере које ометају остваривање права на здравствену заштиту. Законом су загарантована права пацијената на доступност, информисаност, обавештење, право на слободан избор, приватност и поверљивост информација, самоодлучивање и пристанак, увид у медицинску документацију, тајност података, приговор, као и на накнаду штете. Правом на приговор омогућено је пацијенту, коме је ускраћено право на здравствену заштиту, и пацијенту који није задовољан пруженом здравственом услугом односно поступком здравственог или другог радника здравствене установе, да поднесе приговор здравственом раднику који руководи процесом рада или лицу запосленом у здравственој установи, које обавља послове заштите пацијентових права – заштитнику права пацијената.

У складу са чланом 22. *Закона о здравственом осигурању* („Службени гласник РС“ бр. 1087/05 и 109/05), право на здравствену заштиту обезбеђује се лицима која припадају групацији становништва која је изложена повећаном ризику обољевања; лицима чија је здравствена заштита потребна у вези са спречавањем, сузбијањем, раним откривањем и лечењем болести од већег социјално-медицинског значаја; као и лицима која су у категорији социјално угроженог ако не испуњавају услове за стицање својства осигураника из [члана 17.](#) овог закона или ако права из обавезног здравственог осигурања не остварују као чланови породице осигураника. У ову категорију осигураника сврставају се и лица ромске националности која због традиционалног начина живота немају стално пребивалиште односно боравиште у Републици Србији (члан 22. став 1. тачка 11. закона).

Лица ромске националности остварују права из обавезног здравственог осигурања у садржају, обиму, на начин и по поступку прописаном овим законом и прописима донетим за спровођење овог закона. Права из обавезног здравственог осигурања утврђена овим законом обезбеђују се и члановима уже породице осигураника. Средства за уплату доприноса за обавезно здравствено осигурање ових лица обезбеђују се у буџету Републике Србије. На тај начин, лица ромске националности стичу статус обавезно осигураних лица и право на здравствену заштиту остварују у истом садржају и обиму као и друга осигурана лица у Републици Србији.

Средства за уплату доприноса за обавезно здравствено осигурање осигураника из члана 22. овог закона, која се издвајају у буџету Републике Србије, представљају приход Републичког завода за здравствено осигурање и служе за финансирање здравствене заштите осигураника из члана 22. закона.

Поред закона и подзаконских докумената, донет је велики број стратегија и акционих планова који се баве проблемима посебно осетљивих група становништва у остваривању права на здравствену заштиту. Од ових докумената треба поменути, хронолошким редом, *Стратегију за смањење сиромаштва*, *Национални план акције за децу*, *Акциони план за унапређење здравља Рома* у оквиру Декаде Рома, *Национални програм здравствене заштите од туберкулозе*, *Стратегију унапређења здравља младих* и *Стратегију јавног здравља*. Министарство здравља од 2006. године, у оквиру *Програма унапређења здравља посебних група становништва*, ради на имплементацији *Плана о здравственој заштити Рома*, за који се обезбеђују посебна средства и који је усклађен са усвојеним *Акционим планом за унапређење здравља Рома* у оквиру Декаде Рома.

8.2. Опис стања

Подаци прикупљени из рутинске здравствене статистике, нарочито они који се односе на оболевање, не садрже информације о етничкој припадности, па се здравствено стање ромске популације може пратити само на основу резултата циљаних истраживања. Најпознатија истраживања, из којих су изведени готово сви показатељи здравственог стања Рома, била су *Истраживање вишеструких показатеља стања и положаја деце и жена у Србији* (из 2005. године) и *Истраживање о животној стандарду* (спроведено 2003. и 2007. године). Сагледавање здравственог стања Рома омогућено је и кроз пројекте за унапређење здравља Рома које Министарство здравља од 2006. године реализује у сарадњи са здравственим установама и ромским удружењима грађана.

8.2.1. Демографске карактеристике ромске популације

Старосна структура и просечна старост Рома се значајно разликују у односу на општу популацију. Највећи број Рома чине деца млађа од шест година (нешто више од 11% укупног ромског становништва), а заступљеност по старосним групама затим прогресивно опада. Индекс старења ромске популације износи 0,15 потпуно супротно од индекса старења укупне популације у Републици Србији, који износи 1,01. Просечна старост ромских жена и мушкараца је приближно иста (27,6 година за жене и 26,7 година за мушкарце), што је за 14 односно за 12 година ниже од просечне старости жена и мушкараца у Републици Србији.

Процењује се да је животни век Рома за око 10 до 12 година краћи у односу на општу популацију. Посебно су угрожени најмлађа деца, жене у генеративном периоду и стари.

8.2.2. Здравствена заштита деце

Истраживања показују да сиромаштво, лоши животни услови, друштвена искљученост и смањена доступност здравствене заштите представљају основне узроке повећане смртности деце. Када се ови фактори удруже са потхрањеношћу, инфективним обољењима, повредама, злостављањем и занемаривањем деце, вероватноћа умирања се повећава. Нажалост, сви наведени фактори су веома заступљени у ромским насељима. Сиромаштво је око шест пута распрострањеније и чак десет пута дубље него у општој популацији. Око 93% ромске деце рађа се уз присуство здравственог радника. Обухват имунизацијом се постепено смањује са узрастом деце – прву дозу Ди-Те-Пер и полио вакцине добије око 85% ромске деце, а свега 59% деце се комплетно вакцинише до 18. месеца живота.

Позитивни показатељи здравља – стање ухрањености деце и телесна тежина на рођењу – такође показују неповољне тенденције у односу на просек опште популације. Неухрањеност деце из ромских насеља је неколико пута већа у односу на просек за Републику Србију (8% потхрањене деце у односу на нешто мање од 2% у општој популацији). Са телесном тежином преко 2500 грама роди се 95% деце у Републици Србији. У ромској популацији се око 90% деце измери на рођењу, а од тога 9% има телесну тежину мању од 2500 грама. Потхрањеност је највећи појединачни фактор ризика који доприноси глобалном оптерећењу болестима и повезан је са више од половине дечје смртности у свету. Како је преваленција застоја у расту ромске деце три пута већа од националног просека, то је један од најзначајнијих фактора који доприносе већој смртности ромске деце. Нега и васпитање ромске деце такође нису идеални – свако треће ромско дете се храни на одговарајући начин, свако треће ромско дете добија оралну рехидрациону терапију када има дијареју. Свега 12% ромских мајки препознаје најопасније клиничке знаке болести деце када дете хитно треба одвести лекару. Преваленција најчешћих дечијих болести, дијареје и акутних респираторних инфекција три пута је већа код ромске деце у односу на национални просек. Све то заједно довело је до тога да је смртност ромске деце у првој години живота и у предшколском узрасту три пута већа у односу на општу популацију деце. Основни узроци смртности ромске деце јесу асфиксија на рођењу, пнеумонија, дијареја и непознати узроци смрти. Увид у базу података националне статистике о морталитету указује на слично стање.

Међу највећим препрекама за коришћење здравствене заштите наводе се административне процедуре, родитељи који нису упознати са својим правима, који не препознају или занемарују здравствене проблеме, али и дискриминаторски ставови појединих здравствених радника.

8.2.3. Здравствена заштита жена у репродуктивном периоду

Садржај и обим превентивних и дијагностичко-терапијских здравствених поступака током трудноће, порођаја и бабиња дефинисани су *Уредбом о здравственој заштити жена, деце, школске деце и студентки и Националним водичем за здравствену заштиту жена у току трудноће*.

Око 89% Ромкиња је бар једном у току трудноће прегледао здравствени радник. Обухват Ромкиња пруженим услугама у току трудноће (мерење телесне масе, притиска, анализа крви и урина, Папаниколау тест) мањи је за 20 до 25% од обухвата осталих жена у Републици Србији. Ове услуге најмање добијају најсиромашније и необразоване Ромкиње. Око 93% Ромкиња се породило у здравственим установама, 67% уз присуство лекара, а око 24% уз присуство бабице. Преваленција контрацепције је ниска. Око 27% Ромкиња користи контрацепцију, а велики број њих (око 25%) користи традиционалне (непоуздане) методе контрацепције. Знање о полно преносивим болестима и HIV-у/сиди је незадовољавајуће – свега 7% Ромкиња познаје све начине превенције сиде, а свега 22% користи кондом при ризичном сексуалном односу са партнером који није сталан. Скоро половина Ромкиња се удаје пре 18. године живота. Од тог броја, две трећине се породе пре 18. године. Скоро 80% Ромкиња пуши у току трудноће. Велики број трудноћа дешава се у кратком временском периоду – у просеку ромска породица има између двоје и троје деце млађе од пет година.

Ови подаци говоре да још много тога треба урадити како би се планирање породице и здравствено прихватљиво понашање жена у репродуктивном периоду довело на задовољавајући ниво.

8.2.4. Здравствена заштита одраслих

Ризик од умирања код одраслог ромског становништва је један и по (код мушкараца) до два пута (код жена) већи од националног просека. Узроци смрти се не разликују битније у односу на општу популацију – доминирају кардиоваскуларна обољења, а за њима следе малигне болести, уз нешто већу заступљеност инфективних и респираторних болести као узрока смрти.

Коришћење здравствених услуга ромске популације у односу на укупно становништво се незнатно разликује у сегменту коришћења болничке здравствене заштите (60,8% Роми, 66,5% општа популација). Нешто више одступања постоји када је у питању коришћење услуга примарне здравствене заштите (25% Роми, 35% општа популација, посматрано на месечном нивоу), а разлике су највише изражене у коришћењу стоматолошких здравствених услуга (3,3% Роми, 9% општа популација). Роми се ређе обраћају лекару чак и када препознају своје здравствене потребе односно појаву обољења, а као разлоге најчешће наводе то да је болест прошла сама од себе или да су се сами лечили, али и да је цена услуга превисока и да немају здравствено осигурање. Ипак, уочена је тенденција повећања коришћења здравствених услуга и редовног узимања терапије код Рома који болују од хроничних болести (65,5% у 2007. години у односу на 52,3% у 2003. години).

Уз лоше животне услове, Роми су у већој мери од остале популације одраслих изложени водећим појединачним факторима ризика за настанак кардиоваскуларних и бројних малигнух болести – пушењу и алкохолизму.

8.2.5. Услови живота у вези са здрављем

Већи део ромске популације, било да станује у селу или граду, живи у крајње лошим стамбеним условима, у нехигијенским насељима, са нефункционалном и недовољном инфраструктуром, нерегулисаним правним статусом и великом густином становања. Само 61% ромских домаћинстава има одговарајуће снабдевање водом, 32% је прикључено на централну канализациону мрежу, док 5% ромске популације нема било какве санитарне уређаје. Најлошији услови живота су у картонским насељима, такозваним сламовима, у којима живи 25% Рома из ромских насеља. У партајама, руралним насељима у граду где су услови такође веома лоши, живи 27% Рома, у сиромашним селима и засеоцима је њих око 26%, док 22% живи у новијим градским и приградским насељима, што често подразумева и живот у стамбеним зградама.

8.3. Постојеће и досадашње иницијативе

Здравствени сектор је активно учествовао у изради, имплементацији и праћењу неколико међусекторских стратегија и бројних пројеката који значајно доприносе побољшању свеукупног положаја и друштвеног укључивања Рома.

Стратегија за смањење сиромаштва у оквиру својих приоритета издваја програме здравствене заштите за најугроженије групе, укључујући и Роме. У циљеве Стратегије убрајамо равноправан и једнак приступ здравственој заштити за све грађане Републике Србије, смањење неједнакости у доступности и обезбеђивање финансијски приступачних услуга. Праћење коштања здравствених услуга за угрожене, сиромашне групе становништва омогућиће сет националних здравствених рачуна, који су први пут уведени. У другом извештају о имплементацији ове Стратегије посебно су издвојени показатељи здравственог стања ромске популације и дате препоруке које се односе на унапређење здравља Рома.

Стратегија за унапређење здравља младих и *Стратегија за борбу против HIV-а/сиде* предвиђају циљане интервенције у посебно осетљивим групама младих, међу којима су и припадници ромске националности.

Поред израде и имплементације постојећих националних стратегија, у току су бројне иницијативе које за циљ имају побољшање здравственог стања ромске популације:

- у оквиру пројекта „Контрола туберкулозе у Србији“ активним трагањем за оболелима од туберкулозе обухваћено је укупно 24.625 Рома у ромским насељима током 2005. и 2006. године и 13.661 Рома током 2007. године;
- у оквиру *Програма за унапређење здравља посебних категорија становништва* Министарство здравља имплементира *План о здравственој заштити Рома*. Имплементација Плана подразумева реализацију пројеката за унапређење здравља Рома и запошљавање ромских здравствених медијаторки. Током 2006. године реализована су 64 пројекта којима је обухваћено 6628 Рома, а током 2007. године спроведено је 39 пројеката којима је обухваћено око 10.000 Рома. Пројектима је покривено неколико области здравствене заштите и унапређења услова живота: имунизација, репродуктивно и сексуално здравље, превенција болести зависности, антенатална заштита Ромкиња, нега и исхрана деце, превенција и рано откривање фактора ризика за хронична незаразна обољења, превенција заразних болести, процена хигијенско-епидемиолошких услова у ромским насељима, стварање безбедног окружења и заштита здравља Рома сакупљача секундарних сировина;
- у 2008. години започео је рад на утврђивању индикатора и параметара за праћење пројеката одобрених 2007. године, као и израда софтвера. Урађен је и дистрибуиран *Водич кроз процедуру конкурса за подршку здравственим пројектима* и одржане су три радионице за здравствене раднике и представнике ромских удружења грађана о процедури израде пројеката и начину извештавања. По реализацији конкурса одобрен је 31 пројекат;
- у 2008. години запослено је 15 ромских здравствених медијаторки како би се превазишле препреке за остваривање здравствене заштите. Планирано је запошљавање још по 40 ромских здравствених медијаторки током 2009. и 2010. године, као и по 20 током 2011. и 2012. године, тако да ће их укупно бити 135;
- Министарство здравља је обезбедило финансијску подршку Националном савету ромске националне мањине кроз финансирање пројекта „Постани грађанин“ (прикупљање података који су потребни да би Републички завод за здравствено осигурање издао здравствене књижице припадницима ромске националне мањине како би стекли статус осигураника односно осигураних лица);
- UNICEF је спровео истраживања (квантитативна и квалитативна) и објавио извештаје (*Истраживање вишеструких показатеља стања деце и жена у Србији, Социјална искљученост деце у Србији*, итд.) који су помогли да се боље разуме положај Рома и скренули пажњу на постојеће проблеме;
- Европска агенција за реконструкцију и развој помогла је неколико пројеката који су за циљ имали укључивање Рома у здравствени систем и бројна ромска удружења грађана активно раде на заступању права Рома у области здравствене заштите.

Наведени пројекти имају велики значај, првенствено у побољшању појединих сегмената здравствене заштите и здравственог стања Рома, као и у успостављању веза и бољем разумевању између здравствене службе, ромске популације и удружења грађана. Они су имали и бројне недостатке, а да ли су и колико успели да унапреде здравље ромске популације, показаће нека од будућих истраживања здравственог стања. На основу искустава првих пројеката, дате су препоруке како да се унапреде конкурсне процедуре

и сарадња здравствених установа са ромским удружењима грађана, као активним партнерима. Посебан изазов представља прилагођавање активности потребама, традицији и култури локалних ромских заједница.

8.4. Препоруке

Препоруке и приоритети за даљу акцију на унапређењу здравља ромске популације формулисани су на основу сагледавања постојеће ситуације у вези са здрављем и здравственом заштитом Рома, увидом у активности чија је реализација у току, као и уз уважавање међународних и опште прихваћених препорука у овој области.

8.4.1 Главни циљеви

Општи циљ Стратегије у области здравствене заштите је унапређење здравственог стања Рома.

Специфични циљеви су:

- утврђивање здравственог стања ромске популације;
- побољшање остваривања права Рома на здравствену заштиту кроз праћење примене *Закона о здравственој заштити*;
- побољшање доступности здравствене заштите за ромску популацију и
- унапређење животног окружења у ромској заједници.

Успешност спровођења Стратегије у области здравствене заштите биће мерена следећим индикаторима:

- дефинисани скуп показатеља здравственог стања и понашања у вези са здрављем у популацији Рома (укупно, по полу и по старосним групама), који се редовно прате;
- обухват (у процентима) ромске популације здравствено промотивним и превентивним активностима (едукација, здравствено информисање, имунизација, превентивни прегледи) као и прегледима и интервенцијама ради дијагностике и лечења;
- проценат ромских насеља која се снабдевају исправном водом за пиће, имају прикључак на канализациону мрежу и регулисано уклањање чврстог отпада;
- број сачињених и број успешно имплементираних предлога мера завода за јавно здравље;
- број успешно имплементираних програма и пројеката у вези са здрављем Рома;
- број одржаних едукативних састанака и семинара са здравственим радницима и број едукованих здравствених радника у вези са специфичностима рада са ромском популацијом, уз уважавање принципа здравствене етике и
- задовољство корисника ромске националности пруженим услугама у систему здравствене заштите, као и у оквиру посебних програма и пројеката.

8.4.2. Опште препоруке

- Треба наставити са спровођењем циљаних истраживања како би се утврдили најзначајнији фактори ризика за оболевање, као и доминантна обољења и узроци смрти ромске популације. Неопходно је урадити и квалитативна и партиципаторна истраживања како би се дубље сагледали разлози друштвене искључености и узроци здравствене и других облика ускраћености ромске популације.
- У сарадњи са медијима и релевантним стручњацима из области јавног здравља треба радити на повећању нивоа информисаности и знања у ромској популацији, како у вези са правима на здравствену заштиту дефинисаним законом, тако и о факторима који утичу на здравље и о здравом начину живота. Применом здравствено-васпитних метода и развијањем вештина комуникације треба утицати на промену понашања у вези са здрављем код Рома, уважавајући при том традицију и културу ромске заједнице. Наставак обуке и запошљавања ромских здравствених медијаторки знатно ће олакшати рад у овом сегменту бриге о здрављу Рома.
- Треба наставити са подршком пројектима који се баве проценом хигијенско-епидемиолошких услова у ромским насељима (праћење здравствене исправности воде за пиће, решавање питања водоснабдевања, контрола санитарних уређаја и уклањања чврстог отпада). У том смислу очекује се активно учешће јединица локалне самоуправе, које би на основу анализе ситуације коју сачине окружни заводи за јавно здравље требало да предузму акције на решавању уочених проблема.

- Треба интензивније радити на преношењу информација и знања као и на промени понашања ромске популације у вези са личном и хигијеном становања у циљу превенције заразних болести, нарочито цревних инфекција. У одговорност локалне заједнице спада и континуирано спровођење мера дезинфекције, дезинсекције и дератизације у ромским насељима, а после анализе стања коју обавља завод за јавно здравље.
- Треба сензибилисати и едуковати здравствене раднике за рад са овом посебно рањивом групом.
- Треба даље развијати механизме за укључивање маргинализованих, посебно сиромашних група (међу којима су и Роми) у програме имплементације националних здравствених политика и стратегија, али и радити на изради програма здравствене заштите и међусекторских програма намењених посебно овој осетљивој групи, на националном и локалном нивоу.

8.4.3. Специфичне препоруке

- Треба интензивније радити на евидентирању здравствено неосигураних лица која немају стално место боравка и на прибављању документације неопходне за остваривање права на здравствену заштиту. У том смислу треба наставити подршку пројекту Националног савета ромске националне мањине „Постани грађанин“, активностима ромских здравствених медијаторки и већем учешћу ромских координатора при локалним управама у евидентирању здравствено неосигураних лица.
- Треба наставити рад на унапређењу здравственог стања ромске популације кроз спровођење пројеката, са посебним акцентом на повећање обухвата обавезном имунизацијом, побољшање репродуктивног здравља и превенцију хроничних незаразних обољења. Специфичним мерама здравствене заштите у смислу едукације и превенције ризика треба обухватити Роми који се баве сакупљањем секундарних сировина.
- С обзиром на заступљеност неухрањености, са негативним последицама по здравствено стање ромске деце, треба омогућити и подржати реализацију пројекта „Побољшање нутритивног статуса одојчади и мале деце у ромским насељима“, у сарадњи са Светском здравственом организацијом и UNICEF-ом.
- Треба ускладити износе средстава која се у буџету Републике Србије издвајају за финансирање здравствене заштите неосигураних лица која припадају социјално угроженим категоријама, наведеним у члану 22. *Закона о здравственом осигурању*, са реалним потребама.
- Треба унапредити сарадњу и партнерство ромских удружења грађана, установа здравствене и социјалне заштите, васпитно образовних институција, локалних заједница и медија у циљу креирања програма и пројеката који одговарају специфичним потребама ромске популације. При том, посебни програми и пројекти треба да представљају само прелазно решење ка потпуном укључивању Рома у систем здравствене заштите.

8.5. Приоритети

- Запошљавање ромских здравствених медијаторки у домовима здравља.
- Спровођење пројеката за унапређење хигијенско- епидемиолошких услова у ромским насељима: анализом и предлогом мера јединици локалне самоуправе.
- Повећање обухвата обавезном имунизацијом, побољшање репродуктивног здравља и превенцију хроничних незаразних обољења спровођењем пројеката у партнерству здравствених установа и ромских удружења грађана.
- Подршка пројекту „Побољшање нутритивног статуса одојчади и мале деце у ромским насељима“, у сарадњи са Светском здравственом организацијом и UNICEF-ом.
- Сензибилизација и едукација здравствених радника за рад са ромском популацијом.

9. Положај жена

9.1. Правни оквир

9.1.1. Међународни правни оквир

Међународни правни оквир чине *Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена* (Резолуција Генералне скупштине УН, 1979. година), *Пекиншка декларација и Платформа за акцију* (1995. година),

Миленијумски циљеви развоја УН (2000. година), Декларација о једнакостима између жена и мушкараца као фундаментални критеријум демократије Савет Европе (1997. година), Декларација о елиминисању злостављања жена (1993. година), Опциони протокол уз Конвенцију о елиминисању свих облика дискриминације жена (2002. година).

Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена дефинише појам дискриминације жена и прописује шта треба учинити на националном плану да би се окончала та дискриминација.

У преамбули се изричито признаје да „широко распрострањена дискриминација жена наставља да постоји“ и наглашава се да таква дискриминација „крши принципе једнакости права у погледу људског достојанства“. У члану 1. дефинише се дискриминација као „прављење било какве разлике, искључивање или ограничавање на основу пола које има ефекат или циљ да се женама умањи или негира признање, уживање или практиковање људских права и фундаменталних слобода, без обзира на брачно стање, а на основу једнакости мушкараца и жена, на политичком, економском, социјалном, културном, грађанском или било ком другом плану.“

Конвенција даје основу за остваривање равноправности жена и мушкараца тако што налаже успостављање одрживих механизма у оквиру домаћег законодавства чији циљ је стварање услова за једнаке могућности и једнаке шансе припадницима оба пола. Овај документ покрива области здравствене заштите, учешћа у политичком и јавном животу (укључујући право гласа и кандидовања на изборима), права на образовање, рад и запошљавање, као и област обичајног и породичног права. Државе уговорнице су сагласне да предузимају све одговарајуће мере, укључујући законске и привремене специјалне мере, како би се женама омогућило да уживају сва своја људска права и фундаменталне слободе.

Земље које су ратификовале Конвенцију или су јој приступиле законски су обавезне да њене одредбе спроводе у пракси и да о томе подносе извештај. Република Србија је поднела извештај о стању права жена по CEDAW Конвенцији 2007. године.

9.1.2. Национални правни оквир

Предузимање систематских мера у борби против трговине људима започело је крајем 2001. године. *Кривични законик* инкриминише насиље у породици као посебно кривично дело, а *Породични закон* доноси мере породичноправне заштите од насиља у породици. *Закон о забрани дискриминације* предвиђа и забрану дискриминације по родној основи.

У припреми је *Закон о родној равнојравности*, који има за циљ промовисање пуног учешћа жена и мушкараца у друштву. Увођење принципа родне равноправности представља (ре)организацију, побољшање, развој и вредновање процеса у политици. Нацрт овог Закон покрива области запошљавања, социјалне и здравствене заштите, породичних односа, образовања, културе и спорта, политичког и јавног живота, као и области судске и управно-правне заштите.

У Републици Србији су успостављени следећи институционални механизми за равноправност полова:

- Одбор за равнојравност ђолова Народне скупштине Републике Србије;
- Савет за равнојравност ђолова Владе Републике Србије;
- Управа за родну равнојравност при Министарству рада и социјалне политике;
- Покрајински секретаријат за рад, запошљавање и равнојравност ђолова;
- Савет за равнојравност ђолова и Одбор за равнојравност ђолова Скупштине АП Војводине;
- Покрајински омбудсман–заменица за равнојравност ђолова и
- Покрајински Завод за равнојравност ђолова.

У 18 јединица локалне самоуправе у Републици Србији именовани су одбори односно комисије за родну равноправност.

Влада Републике Србије усвојила је 2008. године *Националну стратегију одрживог развоја*, а 2009. године усвојена је и *Национална стратегија за побољшање ђолова жена и унапређивање равнојравности ђолова (2008 до 2014)*. Ова два документа представљају стратешке документе Владе Републике Србије, који дефинишу политику једнаких могућности, утврђујући целовиту и усклађену политику државе у циљу елиминисања

дискриминације жена, побољшања њиховог положаја и интегрисања родне перспективе у све области деловања институција. У њима се посебно истиче да су, у области људских и мањинских права и родне равноправности, неопходне мере позитивне акције усмерене ка двоструко и вишеструко дискриминисаним групама, јер је то претпоставка остваривања основних људских права.

Национални миленијумски циљеви усвојени 2006. године, посебно дефинишу циљеве успостављања родне равноправности и укидања дискриминације жена. У овом документу се посебно указује на вишеструку маргинализацију и дискриминацију жена припадница мањинских и вулнерабилних група.

9.2. Опис стања

Реална оцена актуелног стања у свету показује да су жене изложене дискриминацији у многим областима свакодневног живота. Право жена на једнак третман представља основно људско право. Дискриминација жена данас се препознаје као политички неприхватљива и економски неисплатива, а законски је санкционисана. Равноправност полова постаје један од основних елемената у реформским процесима.

Ситуација је много сложенија у погледу живота и права Ромкиња, које су често жртве двоструке и вишеструке дискриминације, и као жене и као Ромкиње. Према подацима истраживања UNDP-а из 2004. године, стопа незапослености у маргинализованим групама (39%) значајно је већа него стопа незапослености у општој популацији у Републици Србији (15%).

Степен аутономије жена у већини ромских породица ограничен је у многим аспектима – у образовању, запошљавању, односима у породици и планирању породице. Положај Ромкиња има све карактеристике типично подређеног положаја жена, што проистиче из општег положаја жена у патријархалним друштвеним срединама, каква је ромска заједница. С друге стране, ромска заједница има неке дистинктивне црте које произилазе из особености ове етничке културе, као и из тога што се ради о маргинализованој социјалној групи. Жене из маргинализованих социјалних група ступају у процес биолошке репродукције врло рано и активне су током читавог периода плодности. То важи и за Ромкиње. Оне морају да воде бригу о великом броју деце, а истовремено су ангажоване и у привредној делатности породице. Према истраживању UNICEF-а из 2005. године, у Републици Србији се пре 18. године уда 45,9% Ромкиња, а пре 15. године 12,4%. Рађање деце у овако раном узрасту је ризично по здравље и мајке и детета, а емоционална зрелост за родитељство углавном није достигнута.

Најугроженије категорије у оквиру ромске заједнице представљају жене, затим старе жене (које су у 80% случајева неписмене), младе мајке, самохране мајке и деца. Овакво стање има вишеструке последице: занемаривање сопственог здравља, неадекватно лечење, „болесно здравље“, прибегавање коришћењу туђих здравствених књижица, порођаји у кући (без икаквих услова и стручне помоћи), повећани ризици за смртност. Овде треба скренути пажњу на проблеме приступа здравственој и социјалној заштити са којима се сусрећу породице депортоване по споразуму о реадмисији. Слабо разумевање значаја превентивних прегледа, уз жељу да се избегне перцепција заокупљености сопственом добробити науштрб бриге за породицу, може довести до тога да Ромкиње гледају на здравствене услуге као на нешто што није за њих и што оне себи не могу приуштити. Феномен „болесног здравља“ жена чест је код Ромкиња, а разлози за то су многобројни: недостатак времена, новца, традиционалан став да жена мора увек да буде на ногама, да је срамота ићи код лекара. Недостатак документације и дискриминаторски став здравствених радника представљају главну препреку. Нажалост, поменуте чињенице често се представљају као небрига за сопствено здравље, ниска свест о важности здравља и сл.

Разни друштвено-културни и психолошки фактори могу створити додатне тешкоће и дестимулисати Ромкиње да обраћају пажњу на сопствено здравље.

Када је реч о **образовању**, девојчице из ромских породица суочавају се са тешкоћама на два колосека: с једне стране стоји непријатељска околина у самој школи, која их дочекује са израженим дискриминаторским ставом, а са друге стране стоје породица и ближа околина где се још увек гаји патријархални став да је женама школа непотребна. Родитељи често исписују девојчице из основне школе већ после петог разреда и наводе да то раде да би их заштитили од напада друге деце, да би заштитили њихову невиност, да би се што боље спремиле за брак или преузеле дужности у кући, да би помагале мајци око вођења домаћинства, чувања млађих и старих укућана и сл. Статистика каже да бар 70% неписмених у ромској популацији чине управо

жене. Овај тренд је постао нарочито изражен деведесетих година прошлог века а везује се за ратове на овим просторима и тешком економском кризом. У тој деценији значајно се повећао број девојчица које нису стекле ни основну вештину писања и читања. Ово јасно упућује на ускраћивање права на даље школовање и запошљавање.

Што се тиче **запошљавања**, транзиција има различите ефекте на жене и мушкарце. Економска политика најчешће не узима у обзир потребе жена и девојчица и утицај транзиције на њих, а посебно не ако оне припадају маргинализованим групама или групама које су изложене повећаном ризику од сиромаштва, као што су Ромкиње. У транзицији долази до погоршања економског положаја жена, смањују се стопе запослености и расту стопе незапослености. Пораст сиве економије појачава експлоатацију и дискриминацију жена и појачава се феминизација сиромаштва (пораст учешћа жена међу сиромашнима). Стопа запослености жена је опала у периоду 2004. до 2005. године са ранијих 44% на 40,8%. Жена у ромској породици, традиционално, рано преузима улогу домаћице, мајке и супруге. Пошто је рано одустала од образовања, она нема могућност за шири избор радних места, осим оних која се нуде особама без основног образовања или са завршеном основном школом.

Међу незапосленима и онима који на посао чекају дуже од две године скоро 65% чине жене. Од тога, преко 70% су Ромкиње, интерно-расељена лица, избеглице из бивше Југославије и повратници по споразуму о реадмисији, дакле жене из рањивих категорија.

Круг који за Ромкињу почиње одустајањем од образовања, наставља се немогућношћу запошљавања, раном удајом и материнством што доводи до економске зависности од супруга. Тако жене из вишеструко маргинализованих група чине економски најслабији и друштвено најнемоћнији слој. Директна и индиректна дискриминација на коју наилазе Ромкиње приликом покушаја да нађу посао представља чињеницу која се, нажалост, веома често негира или сматра неистинитом.

Подаци прикупљени током израде *Националног плана активности за побољшање положаја жена у Србији* јасно говоре о вишеструкој дискриминацији коју трпе Ромкиње. Ромкиња нема ни на једној позицији на којој се доносе одлуке, ни у државном ни у приватном сектору. Имовина која се води на име Ромкиње чини мање од 0,2% укупне имовине коју поседује породица. Послови које она обавља најмање су плаћени и уједно су најтежи. Разлози за такво стање су различити: необразованост и нестручност, дискриминација приликом запошљавања, па и укупна економска ситуација у земљи. Национална служба за запошљавање покренула је афирмативну акцију доделе одређених средстава за покретање малих бизниса и samozapoшљавања, која предвиђа додатне бодове за припаднике ромске заједнице, за жене и за инвалиде и инвалидткиње. Иако је намера била позитивна, ова акција је жене затекла неспремне. Без претходних знања и вештина за вођење послова, без одговарајуће стручне спреме, већина Ромкиња није искористила ову могућност да добије одређена средства за покретање процеса samozapoшљавања.

Трговина људским бићима данас представља међународно и национално питање. Процена је да се у свету сваке године у ланцу трговине нађе између једног и два милиона људи. Нажалост, већину од њих чине деца и жене, као најнемоћнији припадници друштва. Иако је почетком 2001. године проблем **трговине женама** у Републици Србији подигнут на виши ниво, успостављењем националног система за координацију и креирање политике борбе против трговине људима, као и спровођењем читавог низа акција од стране међународних организација и удружења грађана проблем остаје невидљив и истичу се само последице. Република Србија је земља порекла, транзита и одредишта жена и девојака којима се тргује и на локалном и на међународном нивоу, највише у циљу сексуалне експлоатације. Расположиве статистике Министарства унутрашњих послова показују да је последњих година забележен пораст трговине људима у оквиру граница Републике Србије. У јавности се осећа одређена неодлучност када су у питању ситуације које јесу или могу да представљају трговину људима, пре свега женама. Ово је нарочито изражено ако се у оваквој ситуацији нађу млада Ромкиња или ромско дете. Низ предрасуда и стереотипа према ромској заједници прелази у отворену дискриминацију. Са друге стране, сама ромска заједница је врло затворена и у њој владају неписани кодекси који често крше основна људска права жена из своје заједнице. Управо због наведених разлога о овом проблему се не зна довољно и постоје само разне процене о његовом обиму.

Током 2001. године успостављен је национални систем за координацију и креирање политике борбе против трговине људима, који укључује оперативни и централни ниво. Централни ниво сачињавају Савет за борбу против трговине људима, Национални координатор и Републички тим. Оперативни ниво чине Служба за координацију помоћи жртвама трговине људима као и полиција и правосудни органи. Република Србија је приступила

Пројекат за превенцију, сиречавање и кажњавање трговине људима, посебно женама и децом, који допуњава Конвенцију против транснационално организованог криминала УН и потписала је (али не и ратификовала) Конвенцију Савета Европе о акцији против трговине људима. Службена пројекатна трговина људима усвојена је 2006. године, а у току је и израда Националног акционог плана за борбу против трговине људима.

9.3. Постојеће и досадашње иницијативе

Деведесете године XX века, осим ратова и страдања, донеле су и видљивост нове снаге на женској сцени. У имену нове снаге се поред речи „женски“ нашла и реч „ромски“. Идеја женских људских права издвојених из корпуса општих људских права добила је у ромском женском покрету нову димензију. Ромски женски покрет скренуо је пажњу на маргинализоване групе чија је невидљивост потиснула очигледну и свакодневну дискриминацију коју трпе припаднице ромског народа. Истовремено се у појмовник женских људских права уводи термин „двострука дискриминација“, који означава дискриминацију по два основа – по припадности женском полу и по припадности мањинској, маргинализованој групи. Почетак трећег миленијума донео је ромским женама двоструки изазов. Са једне стране, налази се њена примарна заједница која је ставља у бројне улоге – мајке, домаћице, супруге и некога ко се бори за сопствену каријеру и сопствени, женски интегритет. Са друге стране налази се шира друштвена заједница која готово редовно представља непријатељско окружење са дискриминаторским ставом као добродошлицом. Укључивањем у борбу за сопствена права заједно са осталим женама света, Ромкиње дају шансу својим кћеркама да буду креаторке сопствене будућности.

Фонд за отворено друштво увео је фактор пола у давање донација, а Програм за жене овог Фонда и други донатори дају подршку стварању руководећег кадра међу Ромкињама. Програм за жене се од самог почетка бави питањима маргинализације жена и 1998. године пружио је подршку првим групама Ромкиња (*Ромски женски центар „Бибија“* из Београда, *Женски просјор* из Ниша, *Ромски информативни центар* из Крагујевца, *Млади исјраживачи Роми* из Старе Пазове) као и једној групи жена инвалида. Ромска женска мрежа основана је 2005. године, која данас окупља преко 30 активисткиња Ромкиња.

Чини се да ромске женске организације показују велики степен разумевања, солидарности и међусобног поштовања, јер су схватиле значај узајамног рада, образовања, лобирања и повезивања.

Удружење грађана *Ромски женски центар „Бибија“* из Београда започела је промоцију права Ромкиња тако што је организовала семинаре за жене и девојке у ромским заједницама који су били усредсређени на питања женског идентитета, односу према традицији, сексуалности, пушења, злоупотребе алкохола и дрога, сиде, исхране, што је касније еволуирало у дискусију о односу полова и о људским правима жена. Центар се такође ангажовао у непосредној изборној кампањи семинарима за Ромкиње бираче, покренуо је семинар за руководећи кадар намењен активисткињама Ромкињама из Републике Србије и низ округлих столова о људским правима Ромкиња.

Ромске женске организације постоје и у другим градовима у Републици Србији – у Нишу, Крагујевцу, Новом Саду итд. Друга удружења грађана (организације Рома и жена) такође имају програме који се посебно баве женама.

9.4. Препоруке за будуће акције

Главни проблем представља непостојање одрживих механизма, а њихово успостављање би Ромкињама омогућило лакши и квалитетнији приступ основним људским правима. Узроци овог проблема су различити и вишеслојни: недовољна сензибилизација јединица локалне самоуправе и шире друштвене заједнице за потребе и проблеме жена из маргинализованих заједница, недостатак правих информација о проблемима Ромкиња и начинима на који оне желе да се ти проблеми решавају, непостојање ефикасних мера и механизма који би омогућили приступ основним људским, мањинским и женским правима, тешка економска ситуација која кочи развој породице у целини, итд. Један од значајних узрока оваквог положаја Ромкиња лежи и у чињеници да се држава овим проблемом не бави у довољној мери, ни на локалном ни на националном нивоу.

Држава треба да најозбиљније прихвати препоруке и коментаре Комитета за укидање дискриминације жена поводом разматрања Иницијалног извештаја за Републику Србију 2007. године, у којима се изражава забринутост због случајева дискриминације Ромкиња којима прети насиље у породици, а које су искључене

из сигурних кућа због критеријума приступа и у којима се примећује да недостају статистички подаци о посебно рањивим групама жена, укључујући и Ромкиње. Комитет, такође, тражи од државе да обезбеди обуку за незапослене жене, укључујући и маргинализоване групе жена.

9.4.1. Опште препоруке

- Треба унапредити рад грађанског сектора, организација Рома и женских организације уопште, нарочито на плану едукације и спровођења едукативних кампања. Те организације својим активностима треба да обухвате и питања која се тичу пола и рода, а нарочито питања права Ромкиња.
- Кроз едукацију и стицање практичних знања и вештина Ромкињама (а посебно студенткињама) треба дати активнију улогу у процесу демократизације друштва и у процесу осавремењавања саме ромске заједнице. Политиком једнаких могућности треба подстицати доступност руководећих позиција у друштву за Ромкиње.
- Питања која се тичу права Ромкиња треба да буду унета у програме рада ромских удружења грађана и покрета за права жена, као и планове рада владиних и међународних организација.
- Треба повећати учешће Ромкиња на позицијама на којима се доносе одлуке, и у вези с јавном политиком која се односи на Роме и у политичком животу уопште.
- Активисткиње Ромкиње треба укључивати у јавне кампање које организују држава и грађански сектор.
- Ромкиње треба укључивати у све фазе поступка остваривања изборног права (пасивно и активно бирачко право, посматрачи, чланови бирачких одбора). Ромкиње треба да буду више ангажоване у изборним и административним телима.
- Треба подстицати политику која омогућава већи избор у погледу планирања породице, културе и образовања ромских породица.
- Треба ојачати *Ромску женску мрежу* у Републици Србији и повезати је са регионалним мрежама како би се унапређивала права Ромкиња, размењивала искуства и реализовали заједнички пројекти.
- Треба подржати формирање нових женских ромских организација широм земље.
- У поступку едукације Ромкиња нарочито треба указивати на значај стицања и остваривања својинског права и осталих грађанских права, што је предуслов за квалитетнији и сигурнији положај у друштву.
- У поступку професионалне оријентације треба проналазити могућности за брзо и ефикасно стручно оспособљавање како би се стицањем практичних вештина и знања омогућила већа стопа запослености.
- Треба отворити проблем малолетничких и уговорених бракова.
- На свим нивоима треба успостављати механизме (законске и функционалне) за заштиту жена и деце од трговине људима и експлоатације.

9.5. Приоритети

- Држава треба да предузима мере за борбу против дискриминације ромске популације, а посебну пажњу треба посветити борби против вишеструке дискриминације Ромкиња.
- Држава треба да усвоји политику и да даје законске гаранције како би се ојачале превентивне мере, заштитила основна људска права жртава, водиле одговарајуће истраге и гонили починиоци и пружала социјална помоћ жртвама насиља у породици.
- Жене треба штитити од излагања секундарној виктимизацији у поступцима који се воде према извршиоцима насиља и треба им пружати стручну психо-социјалну помоћ током судског поступка. Министарство унутрашњих послова треба да одреди полицијске стручњаке и стручњакиње за такве случајеве који су додатно обучени за питања у вези с насиљем према женама и за коришћење медицинских и других судских доказа.
- Треба сензибилисати и едуковати запослене у јавним службама за рад са рањивим групама.
- Треба подржавати програме који се односе на све нивое образовања, као и на образовање одраслих, а посебно на описмењавање Ромкиња свих узраста.
- Треба уводити афирмативне мере за перманентно образовање Ромкиња.
- Држава треба да повећа обим средстава за стипендирање будућих ромских студената, са нагласком на девојке.
- Треба уводити афирмативне мере при запошљавању Ромкиња и стварати могућности за samozapošljavanje.
- Женске ромске организације и локални здравствени центри треба да организују едукацију младих мајки и младих, средовечних и старијих Ромкиња у вези са здравственим питањима, уз адекватан приступ и на ромском језику.

- Већу пажњу треба посвећивати информисању Ромкиња о јавним здравственим службама и начину њиховог коришћења, као и о посебним мерама превенције (вакцинација, исхрана, штетни ефекти дувана, планирање породице, скрининзи карцинома грлића материце, скрининзи карцинома дојке...). То ће повећати способност жена да се организују и да помажу у посредовању између својих заједница и пружаоца здравствених услуга.

10. Информисање

10.1. Правни оквир

10.1.1. Међународни правни оквир

Међународни правни оквир чине *Оквирна конвенција о заштити мањина*, *Европска повеља о регионалним или мањинским језицима* и *Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода*.

10.1.2. Национални правни оквир

Закон о јавном информисању (2003. године) и *Закон о радиодифузији* (2002. године) уређују и трансформишу систем јавног информисања. На основу њих реализована је приватизација штампаних медија чији су оснивачи јединице локалне самоуправе (2006. године) и трансформација државне телевизије у јавни сервис, која је завршена 2006. године.

Закон о радиодифузији дефинише Републичку радиодифузну агенцију као самосталну, односно независну организацију која врши јавна овлашћења, а ради обезбеђивања услова за ефикасно спровођење и унапређивање утврђене радиодифузне политике у Републици Србији на начин примерен демократском друштву.

Републичка радиодифузна агенција није једини орган надлежан за спровођење *Закона о радиодифузији*. Улогу у овом процесу имају и Министарство културе, Народна скупштина Републике Србије, Влада Републике Србије, Агенција за телекомуникације.

Реформски процеси у медијима не смеју угрозити ни стечена ни уставом загарантована права националних мањина.

10.2. Опис стања

Право на информисање националних мањина, односно право да се информације изражавају и примају и да се идеје шире на матерњем језику, регулисано је домаћим законодавством. Међутим, имајући у виду све расположиве податке о положају ромске мањине, да би се то право користило и унапређивало треба предузети низ мера које ће омогућити да се постигну бар приближно исти стандарди који важе за друге мањине у Републици Србији.

Досадашња искуства у Републици Србији и европским земљама показују да се потребе и циљеви информисања Рома могу испунити преко:

- институција служби јавног емитовања;
- радио и телевизијских станица цивилног сектора;
- локалних и регионалних радио и телевизијских станица;
- комерцијалних радио и телевизијских станица;
- штампаних медија на српском (дневни листови, недељници, часописи итд.);
- штампаних медија на ромском (новине, часописи итд.);
- интернета и
- аудиовизуелних материјала.

Роми, нажалост, ни у ком погледу не могу бити задовољни информисањем у Републици Србији. Медији не поклањају довољно пажње Ромима и њиховом животу, а најчешће их третирају у негативном контексту, кроз клише и на егзотичан начин, што доприноси јачању предрасуда и ширењу негативне слике о том народу.

Програми на ромском језику емитују се на Радио Београду и РТ Војводина 1. Постоје бројне локалне радио станице и неколико ТВ станица које емитују програм на ромском језику, али оне немају регулисан правни статус.

Штампани медији на ромском језику постоје, али их је мало и излазе периодично. Још увек не постоје услови за њихову одрживост путем продаје.

10.3. Постојеће и досадашње иницијативе

Министарство културе финансира издавање листа „Romano Nevipe“, чији је оснивач Национални савет ромске националне мањине, а Покрајински секретаријат за културу финансира издавање листа „Them“.

РТС је у начелу прихватио да у програм уврсти тридесетоминутну емисију о националним мањинама.

10.4. Препоруке за даљу акцију

10.4.1. Опште препоруке

- Треба створити мрежу медија на ромском језику која би олакшала планирање, успостављање сарадње између постојећих медија и размену програма, старање о стручном новинарском кадру, његовој обуци, сарадњи с ромским медијским центрима и медијима у Европи и сл.
- Треба подржати школовање кадрова за рад у медијима.

10.4.2. Радио и ТВ станице у цивилном сектору

- Због ограничених финансијских средстава и малобројног кадра, нужна је и финансијска помоћ и помоћ у кадровима и обуци, као и сарадња са радио и ТВ станицама у јавном сектору.

10.4.3. Радио и ТВ станице локалних и регионалних заједница

- У свим локалним и регионалним заједницама у којима живи већи број Рома треба установити стимулативне мере које ће подржати производњу програмских садржаја на ромском језику и о животу Рома.

10.4.4. Јавни сервис радија и ТВ

- На основу колективних права националних мањина и установљених посебних афирмативних мера треба обезбедити редовне и прихватљиве термине за радио и ТВ емисије на ромском језику.
- Треба едуковати новинаре који раде у јавним сервисима и сензибилисати их за праћење и извештавање о ромским питањима.

10.4.5. Штампани медији

- Пружати сталну финансијску подршку месечнику на републичком и покрајинском нивоу, на ромском језику, утврдити статус редакције успоставити одговарајућу кадровску структуру и обезбедити редовно.
- Треба покренути издавање недељних новина на ромском језику, новина за децу и новина за жене.

10.5. Приоритети

- Подршка штампаним медијима на ромском језику
- Подршка локалним електронским медијима на ромском језику
- Подршка сталној едукацији за стварање одговарајућих кадрова у медијима

11. Култура

11.1. Правни оквир

11.1.1. Међународни правни оквир

Језик, усмена култура, музика, традиционална материјална култура и холокауст над Ромима (као нарочити вид културе и етике сећања) имају истакнуто место у плановима и програмима готово свих европских земаља, у којима су већ створене одговарајуће институције и установе. По узору на те земље, и у Републици Србији треба стварати такве програме, институције и установе.

11.1.2. Национални правни оквир

Устав Републике Србије уређује права припадника националних мањина, па и Рома. Индивидуална права остварују се појединачно, а колективна у заједници са другима, у складу са Уставом, законом и међународним уговорима. Путем колективних права Роми могу непосредно или преко својих представника да учествују у одлучивању о појединим питањима у вези са неговањем своје културе, остваривањем права на образовање, обавештавање и службену употребу језика и писма, у складу са законом. Право на очување посебности предвиђа право на изражавање, чување, неговање, развијање и јавно изражавање националне, етничке, културне и верске посебности, затим везе и сарадње са сународницима изван територије Републике Србије и развијање духа толеранције.

Према *Закону о заштити права и слобода националних мањина*, Национални савет ромске националне мањине остварује право на самоуправу у области културе. Национални савет ромске националне мањине учествује у доношењу одлука о начину представљања културне и историјске баштине ромске заједнице. Култура и њено изражавање, очување, неговање, унапређивање, наслеђе и јавно испољавање схватају се као интегрални задатак саме ромске заједнице. Култура је двоструко питање: то је, с једне стране, инструмент за афирмацију идентитета ромске заједнице, а са друге, инструмент за унапређивање међуетничке комуникације и интеграције Рома у друштво.

11.2. Опис стања

Полазећи од предвиђених права и имајући у виду значај и улогу културе која, по дефиницији, прожима све сегменте живота људи једне заједнице, почев од производње, преко знања, њихове употребе, затим идеја и вредности, закључно с методама и институцијама које се старају о њеном одржавању и развоју, може се рећи да Роми још немају обезбеђене елементарне услове за развој своје културе.

Култура која чини срж идентитета Рома има два кључна аспекта: традиционални и савремени. Да би се она изражавала, чувала, неговала, развијала, као и да би се одржавале везе и успостављала сарадња са сународницима (који живе и у Индији, прадомовини Рома, и у Европи) неопходно је обезбедити услове за малобројне постојеће културне институције и удружења и оснивати и развијати нове институције које су неопходне за савремено културно стваралаштво Рома.

11.3. Постојеће и досадашње иницијативе

За сада постоје следеће ромске културне институције: *Мајница ромска* у Новом Саду, *Удружење уметничких ромских сликара* у Трстенику, *Ромски ПЕН центар*, *Фондација холокауста Рома Србије*, *Удружење ромских*

йисаца итд. Међутим, готово ниједно од тих удружења и установа нема обезбеђене услове за нормалан рад. Почетком деведесетих година прошлог века основан је *Ромски културни центар*, који је у јануару 2001. године организовао „Дане ромске културе“. Основано је и позориште „*Raidna*“ које изводи представе на ромском језику. Исте године *Центар за ново позориште и уметност* организовао је, у сарадњи са државним и међународним институцијама, „Недељу културе Рома“ у Београду, Новом Саду и Нишу. У Новим Карловцима је 2006. године основан *Театар Рома „Suno e Romengo“*.

11.4. Препоруке за даљу акцију

- У складу са правом на чување и неговање културе Рома треба основати Културни центар Рома Србије, у оквиру кога ће постојати одељења за чување и неговање ромске културе (етнографско одељење, музиколошко одељење, одељење за народну књижевност и одељење за холокауст над Ромима).
- Неке од наведених делатности могу да се остварују и у оквиру постојећих општинских и градских, као и републичких установа (Етнографски институт, Музиколошки институт, Институт за књижевност, будући Музеј холокауста на Сајмишту).
- Развијање и јавно изражавање културе подразумева оснивање разних удружења, установа и институција. Треба створити услове за развој ромске културе који ће бити уједначени са осталим националним мањинама у нашој земљи. Ово се првенствено односи на уметност (књижевност, сликарство, музику и позориште) и пратеће делатности тих уметности.
- Очување и развој ромског језика, као добра од изузетног значаја за културни и национални идентитет Рома, захтева нарочиту бригу и услове, који се у Републици Србији морају што пре створити. Ово подразумева и издавање речника ромског језика.
- Треба подржавати истраживања у вези са животом и обичајима Рома.
- Нужно је обезбедити превођење ромске литературе на српски језик и обрнуто.
- Треба формирати одељење или центар за културно-издавачку делатност Рома, било у оквиру Културног центра, било као посебну институцију.
- Треба подржати активну сарадњу удружења и установа са многобројним ромским установама у Индији и Европи, што би унапредило не само културни живот Рома у Републици Србији него и културни живот Републике Србије. У Индији и у Европи има врло угледних ромских уметника чије би гостовање или презентација у нашој земљи допринели афирмацији Рома и утицали на смањење дискриминације према њима и развој толеранције. То би такође допринело видљивости улоге Рома у историјским догађајима у различитим земљама.
- Музика Рома у Републици Србији представља вредност коју признају и Европа и свет тако да јој треба посветити нарочиту пажњу.
- Поједине културне делатности могле би постати извор егзистенције за одређен број Рома, на пример музика. То потврђују и традиционална искуства и савремени видови организовања културног стваралаштва Рома, као и иновације у различитим европским земљама (Шпанији, Шведској, Чешкој, Мађарској, Румунији, Македонији итд.).
- Треба покренути иницијативе да се створе радионице за израду уметничких предмета који би се могли пласирати на домаћем и на страном тржишту (спој традиционалног занатског умећа, примењене уметности и дизајна), затим ликовне и књижевне радионице.
- Треба подржати промоцију ромске културе у медијима и информисање о културним активностима Рома.
- Треба подржавати традиционалну *Смошру културних досијинућа Рома*.
- Поред Министарства културе и Министарства просвете, неопходна је сарадња и с осталим министарствима, укључујући Министарство за науку и технолошки развој, Министарство спољних послова и Министарство за економију и регионални развој. Ова сарадња треба да се огледа и у успостављању система стипендирања студената и обезбеђивања различитих едукативних програма.

11.5. Приоритети

- Подршка изградњи Културног центра Рома
- Отварање катедре за ромологију
- Подршка националној манифестацији *Смошра културних досијинућа Рома*

12. Политичко учешће и представљање

12.1. Правни оквир

12.1.1. Међународни правни оквир

Савет Европе, Организација за европску безбедност и сарадњу и Европска унија донели су неколико препорука у вези за политичким учешћем Рома (*Принципи и смернице за побољшање ситуације Рома* из 1999. године, *Борба против расизма и нетолеранције према Ромима/Цицима* из 1998. године, *Нацрт препорука Комитета министара Савета Европе о политици према Ромима/Цицима у Европи* из 2002. године). Комитет Уједињених нација за елиминацију расне дискриминације такође је истакао важност учешћа Рома у јавном животу.

12.1.2. Национални правни оквир

Закон о изменама и допунама Закона о избору народних посланика у Народну Скупштину Републике Србије из 2006. године, омогућио је смањење изборног цензуса са ранијих 5% на природни праг, као могућност и подстицај мањинским странкама да учествују на парламентарним изборима одржаним 21. јануара 2007. године.

Закон о заштити права и слобода националних мањина омогућио је оснивање Националног савета ромске националне мањине. Ово тело представља ромску заједницу у области употребе језика, образовања, културе и информисања на језику националне заједнице. Национални савет учествује у доношењу одлука или одлучује о питањима из ових области и оснива институције које раде у овим областима. Према овом закону, државни органи, органи територијалне аутономије или јединице локалне самоуправе обавезни су да се консултују са Националним саветом приликом одлучивања о поменутих питањима.

Новим *Законом о локалним изборима* предвиђа се да политичке странке националних мањина и коалиције политичких странака националних мањина учествују у расподели мандата и када добију мање од 5% гласова од укупног броја бирача који су гласали.

Закон о локалној самоуправи дефинише да се јединица локалне самоуправе, у вези са свим националним мањинама, „стара о остваривању, заштити и унапређењу људских права и индивидуалних и колективних права припадника националних мањина и етничких група; утврђује језике и писма националних мањина који су у службеној употреби на територији општине.“

Овај закон у национално мешовитим јединицама локалне самоуправе предвиђа оснивање савета за међунационалне односе као самосталног радног тела које чине представници српског народа и националних мањина. Национално мешовитим јединицама локалне самоуправе овог закона, сматрају се јединице локалне самоуправе у којима припадници једне националне мањине чине више од 5% од укупног броја становника или припадници свих националних мањина чине више од 10% од укупног броја становника према последњем попису становништва у Републици Србији. Представнике у савету за међунационалне односе могу имати припадници српског народа и националних мањина са више од 1% учешћа у укупном становништву јединице локалне самоуправе. Савет разматра питања остваривања, заштите и унапређивања националне равноправности, у складу са законом и статутом. Делокруг, састав, избор чланова и начин рада савета за међунационалне односе уређује се одлуком скупштине јединице локалне самоуправе, која се доноси већином гласова од укупног броја одборника у складу са статутом.

12.2. Опис стања

Роми наилазе на посебне проблеме у настојањима да се укључе у јавни, а нарочито у политички живот. Низак ниво образовања, а у неким случајевима и дискриминација значајно доприносе слабој заступљености Рома на свим нивоима власти. Роми имају једнако право као и сви остали да учествују у јавном животу. То подразумева право гласа, избора, учествовање у јавном животу и стварање политичких странака без дискриминације. Напоре који се последњих година чине како би се неговало политичко учешће Рома и Ромкиња треба подржавати, а нарочито када они потичу од самих Рома.

Када је реч о политичком ангажовању Рома посебно су изражена три проблема:

- неактивност ромских политичких партија у периоду између избора;
- финансирање политичких партија (на овај проблем указују примери личних инвестиција чланова партије или појединаца у току предизборних кампања, што се на крају одражава и на изборне резултате) и
- низак ниво излазности ромске заједнице на изборе (Роми кандидати ово виде као последицу неповерења у ромске партије и традиционалне аполитичности).

Наводе се и случајеви дискриминаторског односа службеника задужених за пријављивање изборних листа према представницима ромских политичких партија. Медији такође имају потцењивачки однос према Ромима, па се Ромима не пружа прилика да се представе у медијима, а каткада на то утиче и недостатак средстава за предизборне кампање. Осим тога, истиче се потреба да се успостави комуникација између ромских политичких партија како би се кроз дискусију утврдили заједнички циљеви или договорили коалициони наступи.

Ниједан од ових проблема није нов, а то што они и даље постоје говори да се ништа не ради на њиховом превазилажењу. Штавише, број Рома који желе да учествују у изборном процесу све је већи, а број проблема се не смањује.

12.3. Постојеће и досадашње иницијативе

Поред наведених измена закона у корист партија односно коалиција партија националних мањина, у последњих пет година покренуте су неке иницијативе које воде ка укључивању припадника ромске националне мањине у већинске политичке партије, оснивању ромских политичких партија и пружању подршке раду Националног савета ромске националне мањине. Што се тиче учешћа Рома у саветима за међунационалне односе локалних самоуправа, о томе не постоје свеобухватни подаци.

12.3.1. Политичке партије

Настојања да се Роми политички организују дуго нису давала резултате. Разлога за неуспех у покушајима политичког организовања у последњих петнаестак година било је много – слабо развијена политичка култура, непостојање јаким ромских политичких странака и вођа, предизборне манипулације становништвом ниског образовног нивоа које живи у екстремном сиромаштву, одсуство ромских представника у институцијама система, страх од политичког изјашњавања и сл.

У Републици Србији је сада регистрована 31 ромска политичка партија, а резултат поменутих афирмативних мера за укидање цензуса за странке националних мањина представља чињеница да су две ромске политичке странке имале представнике у републичком парламенту 2007. године.

Новоформиране ромске политичке странке треба да раде на подизању политичке културе Рома, односно да конституишу ромско политичко биће, и да развијају код сународника свест и ставове о томе како је политички простор важно место где се решава лична и породична судбина, одакле се може утицати на смањење сиромаштва и гетоизираност, место које доприноси бољем остваривању права мањина и постизању етничке равноправности, као и уређењу државе уопште.

Последњих година Роми активније учествују у раду неромских партија. Значајније политичке партије у желе да имају већи утицај међу Ромима, али не посвећују одговарајућу пажњу њиховим специфичним проблемима и захтевима. Овим политичким партијама је јасно да ромски удео у бирачком телу није за потцењивање, јер се ради о пар стотина хиљада бирача, а у неким изборним јединицама Роми чине већину. Ипак, однос неромских партија према ромским партијама је такав да ниједна не жели у коалицију са Ромима, јер се процењује да би коалиције са ромским партијама доносиле више политичке штете него користи.

12.3.2. Национални савет ромске националне мањине

На основу *Закона о заштити људских права и слобода националних мањина*, на електорској скупштини у мају 2003. године изабран је Национални савет ромске националне мањине, који има 35 чланова. Национални савет

ромске националне мањине учествовао је у реализацији различитих мера у области образовања у сарадњи са Министарством за људска и мањинска права и Министарством просвете, као и у реализацији мера које је усвојило Министарство културе.

Надлежно министарство израдило је крајем 2008. године нацрт *Закона о националним савештањима националних мањина*, којим се дефинишу питања избора, рада, надлежности и механизма финансирања националних савета националних мањина на локалном и регионалном нивоу. Упркос томе што овај закон још није усвојен и упркос недовољним институционалним капацитетима за уређивање ове области, Национални савет ромске националне мањине наставља да функционише и по истеку мандата. Специфичност Националног савета ромске националне мањине у односу на националне савете других мањина састоји се у томе што он делује на читавој територији Републике Србије и покрива различите потребе ромског становништва.

12.3.3. Структуре за спровођење Стратегије за унапређивање положаја Рома

После израде *Нацрта Стратегије за унапређивање положаја Рома*, а нарочито после приступања програму Декада инклузије Рома, органи државне управе почели су да успостављају структуру за припрему стратешких докумената који се односе на унапређивање положаја Рома и за њихову реализацију. Већина ових иницијатива функционише уз подршку међународних организација, а направљени су први кораци на стварању институционалних капацитета за спровођење ове стратегије: Секретаријат за ромску националну стратегију Министарства за људска и мањинска права, Канцеларија за инклузију Рома АП Војводине, Координациони центар за укључивање Рома Града Београда, постављени су координатори за ромска питања у 42 јединице локалне самоуправе. На руководећим местима у поменутих канцеларијама ангажовани су Роми.

Влада Републике Србије основала је 2008. године Савет за унапређивање положаја Рома и спровођење Декаде укључивања Рома, којим председава потпредседник Владе за ЕУ интеграције и национални координатор Декаде укључивања Рома.

12.4. Препоруке за даљу акцију

- Треба обучавати кадрове ромских политичких партија, а обука треба да обухвати знања о дефинисању политичких идеја, јасних политичких циљева, платформи, програма, о изради планова вођења кампања, о политичком менаџменту.
- Треба успоставити комуникацију између ромских политичких партија.
- Ромска удружења грађана треба да преузму улогу едукатора ромске заједнице о важности избора како би се подстакло активно, слободно и обавештено учешће Рома на изборима.
- Треба подржати програме активности за ромске заједнице како би им се омогућило да добију довољно информација о изборном поступку и о својим правима као бирача.
- Треба омогућити упис свих ромских грађана са правом гласа у бирачки списак.
- Треба предузети мере којима ће се обезбедити равноправна гласачка права жена, укључујући и забрану такозваног „породичног гласања“.
- Ромска удружења грађана треба да подстичу своје активисте да учествују у посматрању избора и у раду изборне администрације.
- Треба подржати заступљеност Рома на изборним и именованим функцијама на свим нивоима власти.
- Треба промовисати учешће ромских жена у јавном и политичком животу; ромске жене морају имати могућност да равноправно са мушкарцима учествују у консултативним и другим механизмима успостављеним ради бољег приступа свим областима јавног и политичког живота.
- Представници ромске заједнице треба да буду укључени у све иницијативе које се односе на њих од самог почетка, преко спровођења до оцењивања.
- Све надлежне институције треба да дефинишу структуре које ће се бавити питањима Рома и имплементацијом акционих планова који проистичу из ове стратегије. У овим структурама треба да раде и квалификовани Роми. Поред тога, треба успоставити механизме редовних радних консултација са представницима Рома.
- Треба подстицати укључивање Рома и Ромкиња у јавне службе, па и увођењем посебних мера ако је то потребно. Влада Републике Србије, Извршно веће АП Војводине, Скупштина Републике Србије, као и Скупштина АП Војводине треба да израде интерне стратегије и да одреде јасне показатеље и рокове за повећање броја запослених Рома и Ромкиња и за унапређивање програма стажирања за Роме.

- Треба повећати ефективно учешће Рома у јединицама локалне самоуправе (кандидовање за изборне функције и запошљавање у органима јединица локалне самоуправе).
- Препоручује се органима јединица локалне самоуправе да најмање једном годишње разматрају политику према мањинским заједницама у свим областима које подразумевају делотворно учешће мањинских заједница у јавном животу јединице локалне самоуправе (ово подразумева и усвајање планова развоја мањинских заједница у смислу културне аутономије).
- Препоручује се јединицама локалне самоуправе да оснивају одборе који ће се бавити побољшањем положаја ромске заједнице. Ти одбори би могли да буду саставни део међунационалних савета, а треба да разматрају конкретну ситуацију Рома у вези са локацијама школа и амбуланти, легализацијом имовине, унапређивањем инфраструктуре у ромским насељима, социјалним старањем и програмима преко којих би се Роми обавештавали о њиховим правима и дужностима.
- Поменути одбори треба да осмишљавају, уз подршку јединица локалне самоуправе, заједничке активности Рома и осталог становништва (сусрети омладине, спорт и образовање).
- Поменути одбори треба да обезбеде „приступ који не наноси штету“ тако што ће олакшати укључивање социјално незбринутих сегмената локалног већинског становништва у активности или програме намењене социјално незбринутим сегментима локалне ромске заједнице.
- Одбори једном годишње треба да извештавају надлежне органе јединица локалне самоуправе о напретку у интеграцији Рома.
- Сви релевантни органи јединица локалне самоуправе треба да оснују структуре задужене за питања Рома у којима ће бити запослени Роми. Јединица локалне самоуправе треба да подржи програме обуке потребне за функционисање ових структура.
- Треба омогућити учешће представника ромских заједница у процесима одлучивања на локалном нивоу у планирању и спровођењу локалних планова акција.
- Јединице локалне самоуправе треба подстицати да одреде буџетска средства за спровођење локалних планова акције, као и да активно траже спољну финансијску помоћ за ту намену.
- Треба унапређивати заједничке активности Рома и осталог становништва.
- 12.5. Приоритети
- Повећање учешћа Ромкиња у јавном политичком животу.

13. Дискриминација и сродна питања

60

13.1. Правни оквир

13.1.1. Међународни правни оквир

Принципи равноправности и недискриминације тесно су повезани и убрајамо их у основне елементе међународног права у области људских права. Међународни правни оквир који се односи на људска права фокусира се на социјално незбринуте, маргинализоване, угрожене или социјално искључене појединце и групе. Стога пракса, закони и институције којима се подржава дискриминација одређених појединаца и група морају бити модификовани или елиминисани.

Република Србија је потписница више међународних докумената о забрани дискриминације: *Европска конвенција о људским правима*, *Међународни пакт о грађанским и политичким правима*, *Међународни пакт о елиминацији свих облика расне дискриминације*, *Конвенција МОР број 11 о запошљавању и избору каријере*, *Конвенција против дискриминације у образовању (UNESCO)*. Поред тога, Република Србија је признала надлежност Комитета против дискриминације и Комитета за људска права.

13.1.2. Национални правни оквир

Устав Републике Србије садржи одредбу којом се експлицитно забрањује сваки облик дискриминације. У члану 21. прописује да су сви једнаки пред Уставом и законом, да је забрањена свака дискриминација, било посредна било непосредна, по било ком основу, а пре свега по основу расе, пола, националне припадности, друштвеног порекла, рођења, вероисповести, политичког или другог уверења, имовног стања, културе, језика, старости

и психичког или физичког инвалидитета. Са становишта Устава дозвољена је афирмативна акција односно позитивна дискриминација, што подразумева примену посебних мера како би се лице или група лица довели у равноправан положај са осталим грађанима. У другом делу Устава, који се односи на људска и мањинска права и слободе, садржане су одредбе које се односе искључиво на права припадника националних мањина (чл. 75. до 81). Припадницима националних мањина је гарантована равноправност пред законом и забрањена је свака дискриминација због припадности националној мањини (члан 76). Како је назначено у члану 81. Устава, Република Србија подстиче дух толеранције и међукултурног дијалога и предузима ефикасне мере за унапређење узајамног поштовања, разумевања и сарадње међу свим људима који живе на њеној територији. Исто тако, мерама у образовању, култури и јавном информисању Република Србија подстиче поштовање разлика које постоје због посебности етничког, културног, језичког или верског идентитета њених грађана (члан 48).

У Закону о облигационим односима, не постоји реч „дискриминација“ и она мора да се изведе тумачењем одредби о „правима појединаца“ и о накнади нематеријалне штете. Да би се задовољила правда, жртва мора да докаже: 1) да законом утврђено „право личности“ обухвата право на недискриминацију; 2) да је заиста била жртва дискриминаторског поступања и 3) да је, поред тога, претрпела нематеријалну штету због страха, физичког или менталног бола који је преживела. Закон о јавном информисању, такође, не садржи изричите одредбе о стандардима доказивања дискриминације, о обртању терета доказивања на наводног починиоца нити се дају било какве процедуралне олакшице у погледу оштећеног који је дискриминисан.

13.2. Опис стања

13.2.1. Дискриминација у приступу образовању

Закон о основама система васпитања и образовања прописује да су грађани Републике Србије једнаки у остваривању права на образовање и васпитање. Забрањено је дискриминаторско понашање по основу расне, националне, језичке или полне припадности, физичке или психичке конституције, узраста, социјалног и културног порекла, имовног стања, односно политичког опредељења, као и подстицање таквих активности.

Усвајањем Јединственог акционог плана за унапређивање образовања Рома у Србији (2005. године) отворена је могућност инклузије Рома у образовни систем на свим нивоима, али је уочен недостатак иницијативе, иако је унапређивање образовања Рома у Србији Министарства просвете 2005–2010 сврстано међу приоритете. Актуелне пројекте у области образовања иницирали су Национални савет ромске националне мањине, грађански сектор и међународне организације. Иако су постигнути значајни резултати (нпр. увођење ромског асистента, функционално образовање одраслих, афирмативне мере уписа ромских ученика у средње школе и на факултете), кључни проблеми, попут сегрегације, и даље остају нерешени.

Приликом уписа деце у школу јавља се низ административних тешкоћа, првенствено у погледу документације коју треба приложити. Један број ромске деце не уписује се у школу зато што им родитељи немају сва неопходна документа. Међутим, у марту 2007. године Министарство просвете је упутило допис свим школским управама у Републици Србији у којем се препоручује да се омогући упис ромске деце чак и када родитељи не поседују потпуну документацију, с тим да документацију накнадно доставе школи.

Поједине школе у Републици Србији организују чисто ромска одељења. Школске 2007/08. године ОШ „Жарко Зрењанин“ у Апатину и ОШ „Јожеф Атила“ у Богојеву су, и поред апела удружења грађана да не сегрегирају ромску децу, поново формирале издвојена ромска одељења. ОШ „Темеркињ Иштван“ из Торњоша је, после апела Центра за права мањина да не формира нова одељења и да за постојећа припреми програм десегрегације, децу из ромских одељења категорисала и послала у школу за децу са посебним потребама.

Последњих година појавио се проблем уписа деце која нису похађала предшколску наставу, јер се од школске 2006/07. године остварује обавезни припремни предшколски програм, али велики број деце не испуњава тај услов пошто само 4% деце ромске националности похађа предшколске установе. И док су неке школе недостатак потврде о предшколском образовању окарактерисале као „непотпуну документацију“ и дозволиле упис, друге школе су одбиле упис уз образложење да за то нема законског основа и препоручиле су родитељима да са уписом сачекају до наредне школске године.

Посебан проблем у образовању представља то што велики број ромске деце похађа специјалне школе. Наиме, највећи број Рома у Републици Србији живи у најнеразвијенијим општинама, углавном у засебним насељима

на периферији. Они међу собом причају ромски, па њихова деца немају прилике да науче други језик. Како мали број деце похађа предшколску наставу, деца показују слабе резултате на тесту за категоризацију када дође време за упис у основну школу. Често и чланови комисије за разврставање објашњавању Ромима да је за њихову децу боља специјална школа због низа погодности, као што су бесплатан школски прибор или бесплатна ужина. Последице овакве праксе су тешке јер деца која заврше специјалну школу имају ограничене могућности да наставе школовање.

Министарство просвете је покушало да учини нешто по овом питању и упутило је допис школским управама у којем стоји да треба омогућити присуство родитеља, ромског асистента или представника ромске заједнице током тестирања приликом уписа у први разред како би се превазишле тешкоће у разумевању српског језика, као и да резултати теста не треба да имају елиминаторни карактер.

Вршњачко насиље у школама представља широко распрострањену појаву и међу неромском децом, али Роми су изузетно осетљива мета, јер су увек у мањини, изопштени су од остатка колектива, а и у већини истражених случајева наставници не реагују адекватно и не кажњавају ученике због изражавања верске и националне нетрпељивости. Вршњачко насиље у школама је, такође, често један од главних разлога који доприноси раном напуштању школе код ромске деце.

13.2.3. Дискриминација у приступу службама здравствене и социјалне заштите

Начело правичности здравствене заштите стимулисано је у члану 20. *Закона о здравственој заштити*, који забрањује дискриминацију приликом пружања здравствене заштите по основу расе, пола, старости, националне припадности, социјалног порекла, вероисповести, политичког убеђења, имовног стања, културе, језика, врсте болести, психичког или телесног инвалидитета.

Услови живота који представљају опасност по здравље и безбедност, проблеми у обезбеђивању сталног пребивалишта, недостатак личних исправа и недостатак служби за изоловане заједнице могу да имају негативан утицај на приступ здравственој заштити. У ромским насељима приступ јавним службама није лак, службе здравствене заштите и пружаоци других услуга понекад намерно или нехотично избегавају ове заједнице. Проблем је још тежи за десетине хиљада расељених Рома са Косова и Метохије. Знатан број њих није пријављен, што им у одређеним случајевима може онемогућити приступ основним здравственим и социјалним службама.

13.2.4. Дискриминација у приступу запошљавању

Закон о раду садржи детаљне одредбе којима се уређује проблем дискриминације при раду и запошљавању. На основу члана 18. забрањена је непосредна и посредна дискриминација лица која траже запослење и запослених с обзиром на пол, рођење, језик, расу, боју коже, старост, трудноћу, здравствено стање односно инвалидност, националну припадност, вероисповест, брачни статус, породичне обавезе, сексуално опредељење, политичко или друго уверење, социјално порекло, имовинско стање, чланство у политичким организацијама, синдикатима или неко друго лично својство.

Према подацима грађанског сектора, нема Рома који бар једанпут у животу није био изложен неком облику дискриминације. Подаци говоре да су Роми највише дискриминаторских поступака доживљавали при запошљавању (24,9% случајева), а најмање на суду (7,1%).

Закон о запошљавању и осигурању за случај незапослености (2003. година) за случај незапослености предвиђа посебне афирмативне мере за подстицање запошљавања одређених категорија лица, међу којима су и припадници етничких мањина код којих је стопа незапослености израженија. Да би се ова мера примењивала у пракси, неопходно је да Влада Републике Србије на предлог министарства надлежног за послове рада и запошљавања, уз претходно прибављено мишљење Социјално-економског савета Републике Србије, усвоји програм који предвиђа њену реализацију.

Према прегледу националног порекла незапослених лица у Републици Србији, објављеном у студији о социјалној интеграцији Рома, Роми имају незавидно, „водеће“ место у овој категорији: од укупног броја радно способних Рома у Републици Србији, само 20% је запослено, а само 5% од тог броја ради у државним

фирмама. Према Попису становништва из 1991. године, учешће Рома у броју незапослених било је највеће (31% незапослених Рома), док су Срби (са 6,8% незапослених у својој популацији) били у много повољнијем положају. Изгледа да је дискриминација при запошљавању један од значајних разлога за постојање великог броја незапослених Рома, али свакако не и једини фактор који објашњава високу стопу незапослености међу Ромима.

13.2.5. Дискриминација од стране приватних лица

Роми су понекад дискриминисани при уласку на различита јавна места, као што су клубови, дискотеке и базени. То је потврђено у пробним случајевима уласка на јавна места, које су спровеле нека удружења грађана. Забележени су и случајеви дискриминације од приватних лица која нису Роми приликом изнајмљивања станова.

13.2.6. Поступање полиције према Ромима

Извештаји међународних организација, страних влада и удружења грађана за људска права указују да су Роми понекад жртве физичког и вербалног злостављања од стране појединих припадника снага безбедности. Пријављивани су и случајеви изнуђених признања и претеране употребе силе током провера идентитета, хапшења и исељавања. Са друге стране, Роми у већини случајева не подносе кривичну пријаву против полиције због недовољне информисаности о својим правима и из страха од одмазде. У неким случајевима када су подносили такве пријаве, забележено је неоправдано кашњење у испитивању случаја.

13.2.7. Насиље над Ромима од стране приватних лица

Најчешће случајеве насиља представљају напади од стране групе младића (скинхедси, навијачи итд.), упади у ромска насеља и уништавање имовине. Када се овакви инциденти догоде, полиција не реагује ефикасно и често се дешава да се Роми не третирају као жртве, већ као починиоци.

13.2.8. Медији и информисање

Поред других надлежности у вези са уређивањем медијског простора, Републичка радиодифузна агенција обавља и послове који се односе на предузимање мера у области радиодифузије у циљу спречавања емитовања програма који садрже информације којима се подстиче дискриминација, мржња или насиље против лица или групе лица због њиховог припадања или неприпадања одређеној раси, вери, нацији, етничкој групи или полу.

13.3. Постојеће и досадашње иницијативе

Закон о заштитнику грађана (омбудсману) предвиђа нови вид заштите права грађана од самовоље и незаконитог деловања државних органа. Заштитник грађана је, у складу са овим законом, установљен као независни државни орган који штити права грађана и контролише рад државне управе, као и свих оних чијим се деловањем, односно неделовањем, могу повредити нечија загарантована права или слободе. *Закон о заштитнику грађана* (омбудсману) усвојен је у септембру 2005. године, док је први омбудсман изабран средином 2007. године.

Закон о забрани дискриминације утврђује општу дефиницију дискриминације и афирмативне акције, дефиниције дискриминације према одређеним категоријама људи и предвиђа повереника у чијој је надлежности борба против дискриминације односно неравноправности грађана.

Закон предвиђа јединствену прекршајну одговорност за сваки облик дискриминације, без обзира на област и особе према којима се дискриминације дешава, обезбеђује опште мере афирмативне акције и друга питања која би, као општи оквир, требало да пружи институционалне гаранције за спречавање дискриминације.

У оквиру реформе правосудног система предвиђено је и увођење бесплатне правне помоћи. Један од циљева Пројекта стварања ефективног и одрживог система за пружање бесплатне правне помоћи је бољи приступ правди за најугроженије и маргинализоване групе путем опредељивања посебних средстава за правну помоћ.

13.4. Препоруке за даљу акцију

- Треба спроводити кампање против дискриминације и кампање у вези са доступним правним лековима у случајевима кршења права.
- Треба организовати специјализовану обуку за припаднике полиције, правосуђа и јединица локалне самоуправе о међународним стандардима и унутрашњим прописима који се односе на заштиту мањина и забрану дискриминације.
- Треба скретати пажњу Генералног инспектората МУП-а на случајеве у вези са мањинама и прикупљати статистичке податке о случајевима у вези са мањинама.
- Треба спроводити мере афирмативне акције у запошљавању Рома у полицији, правосуђу, јединицама локалне самоуправе.
- Треба формирати канцеларије омбудсмана на локалном нивоу, у јединицама локалне самоуправе у којима нису формиране.
- Треба подржавати организације које пружају правну помоћ у случајевима дискриминације и које се баве њеном превенцијом.
- Друге области ове стратегије и релевантни акциони планови садрже мере чија би реализација треба да допринесе сузбијању дискриминације у тим областима. У свим препорученим мерама посебну пажњу треба посветити ситуацији ромских жена и девојчица, које су често предмет двоструке и вишеструке дискриминације.

Комитет УН за елиминацију расне дискриминације, чију је надлежност Република Србија признала, усвојио је Општу препоруку XXVII под називом *Дискриминација Рома*. У тој препоруци се износи целовит пакет препорука које се баве већином аспеката дискриминације описаних у овој стратегији. У њој се предлажу и одређени практични кораци у циљу поправљања ситуације. Мада није строго обавезујући, овај документ износи тумачење Конвенције УН о дискриминацији, које је дао Комитет.

13.5. Приоритети

- Праћење имплементације *Закона о забрани дискриминације* и формирање тела за имплементацију и заштиту жртава у складу са препорукама Европске комисије за борбу против расизма и нетолеранције.
- Усвајање Закона о равноправности полова.

III. ИЗВОРИ ФИНАНСИРАЊА

За реализацију циљева из ове стратегије, а у складу са акционим планом, обезбеђују се средства из буџета Републике Србије, Аутономне Покрајине, градова, општина у складу са њиховим обавезама и надлежностима, као и од донатора.

IV. АКЦИОНИ ПЛАН

Акционим планом за спровођење Стратегије за унапређивање положаја Рома дефинишу се циљеви у областима образовања, условима становања, запошљавања, расељених лица, повратника по основу споразума о реадмисији, личних докумената, социјалног осигурања и социјалне заштите, здравствене заштите, положаја жена, информисања, културе, дискриминације и сродних питања, као и конкретне мере за њихово остваривање, носиоци наведених мера, показатељи успешности, надлежни органи и друге организације које прате спровођење, као и рокови извршења.

Акциони план за спровођење Стратегије за унапређивање положаја Рома доноси се за трогодишњи период. Влада ће у року од 30 дана од дана усвајања Стратегије, донети Акциони план којим ће се прецизније дефинисати појединачни циљеви, надлежности, начини њиховог остваривања, као и рокови извршења.

АКЦИОНИ ПЛАН

за спровођење Стратегије за унапређивање положаја Рома у Републици Србији

Акциони план за спровођење Стратегије за унапређивање положаја Рома у Републици Србији (у даљем тексту: Акциони план) доноси се на основу Стратегије за унапређивање положаја Рома у Републици Србији (у даљем тексту: Стратегија), коју је Влада усвојила на седници одржаној 9. априла 2009. године, и која је затим објављена у („Службеном гласнику РС, број 27/09). Акциони план се односи на период од 2009. до 2011. године.

Акциони план се доноси у циљу спровођења Стратегије и њиме се утврђују:

- 1) мере, односно активности за спровођење Стратегије;
 - 2) институције надлежне за спровођење мера, односно активности;
 - 3) рокови за спровођење мера, односно активности;
 - 4) укупни трошкови за спровођења мера, односно активности и извори финансирања.
- 1) Мерама, односно активностима које су дефинисане у Акционом плану операционализују се препоруке и приоритети предвиђени Стратегијом, који се односе на унапређивање положаја Рома у следећим областима: образовања, здравствене заштите, запошљавања, обезбеђивања одговарајућих услова становања, издавања личних докумената, социјалног осигурања и социјалне заштите, родне равноправности, забране дискриминације, информисања, културе, положаја интерно расељених лица и повратника по основу Споразума о реадмисији.
 - 2) За сваку меру, односно активност дефинисане су институције надлежне за њихово спровођење, као и партнери. Међусобна повезаност области које покривају Стратегија и Акциони план захтевају координирану активност и сарадњу свих институција како на нивоу Републике Србије, тако и на нивоу аутономних покрајина односно јединица локалне самоуправе.
 - 3) За већину мера, односно активности, због своје сложености, предвиђено је трајање од 2009. до 2011. године, односно за период на који се доноси овај акциони план.

- 4) Средства за реализацију мера и активности предвиђених овим акционим планом биће обезбеђена из буџета Републике Србије, АП Војводине и јединица локалних самоуправа, као и од донатора, привредних субјеката и међународних организација.

За реализацију мера Акционог плана за 2009. годину из буџета Републике Србије за 2009. годину, на основу Закона, а после ребаланса буџета, обезбеђена су средства у износу од 525.853.913 динара.

За 2010. и 2011. годину, за реализацију предвиђених мера, односно активности предвиђено је издвајање 1.063.707.826,00 динара.

Образовање

Министарство просвете обезбедило је средства за активности које ће бити реализоване у 2009. години, у износу од 44.498.000 динара, за реализацију следећих програма:

• Унапређење и надзор у области образовања	2.220.000
• Четворочасовни припремни предшколски програм	20.000.000
• Стручно усавршавање запослених у предшколским установама	370.000
• Реализација делатности основног образовања	1.258.000
• Стручно усавршавање запослених у основним школама	370.000
• Стручно усавршавање запослених у средњем образовању	740.000
• Реализација делатности високог образовања	740.000
• Индивидуална помоћ ученицима	5.200.000
• Индивидуална помоћ студентима	13.600.000

Средства за *Унапређење и надзор у области образовања* ће бити коришћена за ангажовање ромских асистената, који имају улогу да у школама надгледају рад са децом која су укључена у програм образовања и подразумева сарадњу између школе, родитеља и ромских организација. Ова средства обухватају и обуку васпитачког и наставног кадра, имплементацију специфичних образовних програма усклађених са образовним потребама ромске деце, усавршавање постојећих образовних програма, примену интерактивних метода подучавања и учења, као и индивидуализацију образовног процеса и сарадњу са породицом и ромском заједницом.

Средства за припремни предшколски програм део су јединственог система образовања Републике Србије. Програм предвиђа подршку укључивању деце у предшколске програме и обезбеђење помоћи у учењу ученицима који имају слабије резултате.

Стручно усавршавање запослених у предшколским установама, у основним школама и средњем образовању треба да омогући наставном кадру да савлада знања и вештине којима ће моћи да постигну боље резултате у образовном процесу Рома.

Реализација делатности основног образовања је програм који треба да буде реализован у основним школама, укључује набавку учила и обезбеђује континуирано праћење развоја деце и помоћ у професионалној оријентацији.

Индивидуална помоћ ученицима (средње образовање) односи се на помоћ у исхрани и смештају у ученичке домове, као и додељивање стипендија ученицима ромске националности.

Индивидуална помоћ студентима односи се на доделу стипендија студентима ромске националности и смештаја (помоћ у исхрани и становању) у студентским домовима.

Обезбеђена су и донаторска средства.

Услови становања

Министарство животне средине и просторног планирања заједно са Министарством за људска и мањинска права реализује део Акционог плана становања, који се односи на регулисање имовинско-правног статуса стамбених објеката у ромским насељима, у чему су најважнији следећи послови:

- израда одговарајуће планске (урбанистичке) документације;
- регулисање имовинско-правног статуса станбених објеката.

Циљ је да се побољшају услови живота и становања за делове јединица локалних самоуправа на којима се налазе ромска насеља. На основу већ започетих активности у претходној години и преузетих обавеза у овој области, за 2009. годину обезбеђена су средства у износу од 14.000.000 милиона динара.

Запошљавање

Министарство економије и регионалног развоја обезбедило је средства за мере запошљавања Рома у оквиру укупно планираних средстава која се преносе **Националној служби запошљавања** за активне мере запошљавања. Реализација Програма активне политике запошљавања Рома подразумева реализацију програма додатног образовања и обуке (приправници, волонтери, преквалификација и др.), што је у склопу Програма за стицање прве квалификације за лица без основног образовања и стручних квалификација и Програма преквалификације и доквалификације. Субвенције за samozapošljavanje обухватају доделу субвенција незапосленим лицима за samozapošljavanje и отпочињање сопственог бизниса. Субвенције за отварање и опремање нових радних места оствариће се доделом једнократних субвенција послодавцима за отварање нових радних места и подстицање запошљавања ризичних група. Јавни радови подразумевају ангажовање незапослених лица на одређено време у јавним радовима. За подстицање запошљавања Рома за 2009. годину обезбеђена су средства у износу од 255.000.000 динара, и то за:

• Додатно образовање и обуку за око 1000 лица	65.000.000
• Субвенције за samozapošljavanje за око 500 лица	65.000.000
• Субвенције за отварање и опремање нових радних места за око 500 лица	75.000.000
• Јавни радови за око 500 лица	50.000.000

Расељена лица

Комесаријат за избеглице збрињава у колективне центре избеглице и интерно расељена лица, међу којима је велики број Рома. Иако се не води посебна евиденција о националној припадности лица која се смештају у колективне центре, процењује се да је од укупно 6.370 лица која су смештена у колективне центре, 1200 лица ромске националности, што је приближно 20%. У 2009. години финансирање ће обухватити услуге смештаја, исхране и грејања избеглих и расељених Рома у висини од **150.000.000** динара.

Повратак по основу споразума о реадмисији

У оквиру укупно планираних средстава, за унапређење положаја Рома планирана су код надлежних министарстава и почетна средства за реадмисију. Имајући у виду да у наредном периоду овом проблему треба посветити посебну пажњу, како у оквиру нових мера за прихватање ових лица, тако и у оквиру договора са земљама из којих се враћају лица у погледу помоћи и других погодности које треба да остваре повратници, вероватно ће средства за ове потребе бити већа и у буџету Републике Србије.

Лични документи

Министарство унутрашњих послова је обезбедило средства за послове личних докумената и реадмисије у оквиру средстава за редовну делатност тог министарства и нису посебно алоцирана за Роме.

Социјално осигурање и социјална заштита

Министарство рада и социјалне политике развија посебне превентивне програме подршке ромским породицама, пре свега женама и деци.

За унапређење положаја Рома обезбеђена су средства у износу од **7.000.000** динара и то:

• Трансфери осталим нивоима власти	5.000.000
• Донације невладиним организацијама	2.000.000

Министарство за Косово и Метохију

Процењује се на основу досадашње динамике, да ће око 10% од укупно обезбеђених средстава у буџету за помоћ породицама повратника, породицама киднапованих и несталих лица и за једнократне новчане помоћи становништву на Косову и Метохији, Ромима бити додељено 2.500.000 динара. Рачуна се и на донаторска средства за повратак и збрињавање ромских породица.

Здравствена заштита

Министарство здравља, на Главном програму-1802-Превентивна здравствена заштита, на Програму 01802-08 "Унапређење здравља посебних групација становништва", Пројекат 01 „Имплементација плана о здравственој заштити Рома", обезбеђен је износ од 18.5000.000 динара за потребе ромских медијатора и друге програме из Акционог плана. Обезбеђена су и донаторска средства.

Положај жена

Средства за спровођење Акционог плана обезбеђена су у оквиру укупних средстава за унапређивање положаја Рома, код Министарства економије и регионалног развоја, Министарства рада и социјалне политике, Министарства здравља, Министарства културе и других министарстава надлежних за спровођење и праћење ове активности.

Информисање

Министарство културе за 2009. годину обезбедило је средства за унапређивање информисања у износу од **12.155.913** динара и то:

• за програмске садржаје медија значајних за унапређење информисања на ромском језику и информисања ромске популације, као и јачање потенцијала ромских медија	5.000.000
• за пројекте у циљу професионализације у области информисања	2.436.000
• за издавање месечног листа на ромском језику «Romano Nevipe» на годишњем нивоу	4.719.913

Култура

Министарство културе у буџету за 2009. годину на економској класификацији 424- Специјализоване услуге- за унапређење културног стваралаштва Рома, определило је средства збирно издвојена за реализацију редовног Конкурса за стваралаштво националних мањина.

Политичко учешће и представљање

Средства за ове активности нису посебно планирана у оквиру буџета Републике Србије.

Дискриминација

Министарство за људска и мањинска права обезбедило је средства за 2009. годину за активности председавања Србије „Декадом инклузије Рома 2005-2015“, као и за спровођење мера из акционог плана у областима становања и образовања у укупном износу од **22.200.000** динара. Обезбеђена су и на донаторска средства.

V. ЗАВРШНИ ДЕО

Ову стратегију објавити у „Службеном гласнику Републике Србије“.

У Београду 9. априла 2009. године

ВЛАДА
ПРЕДСЕДНИК ВЛАДЕ

Ивица Дачић

На основу члана 43. став 3. Закона о Влади
(„Службени гласник РС”, бр. 55/05, 71/05-исправка, 101/07 и 65/08),
Влада доноси

70

ЗАКЉУЧАК

Усваја се Акциони план за спровођење Стратегије за унапређивање
положаја Рома у Републици Србији, који је одштампан
уз овај закључак и чини његов саставни део.

Овај закључак објавити у „Службеном гласнику Републике Србије“.

05 број:

У Београду,

ВЛАДА
ПОТПРЕДСЕДНИК

СКРАЋЕНИЦЕ

АП	Акциони план
АПВ	Аутономна покрајина Војводина
ВШ	Више и високошколско образовање
ЦПМ	Центар за права мањина
ДЗ	Домови здравља
Дев Инфо	Технологија базе података за праћење развоја људских ресурса
ЕИС	Јединствн информациони систем у образовању
ЗВКОВ	Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања
ЗУ	Здравствене установе
ЗУОВ	Завод за унапређивање образовања и васпитања
ИК	Институције културе
ИОМ	Међународна организација за миграције
ИНДОК	Информационо документациона служба
ИНС	Инспекцијске и надзорне службе
ИПА	Инструмент претприступне помоћи (Pre Accession Instrument)
ИРЛ	Интерно расељена лица
ЈЛС	Јединице локалне самоуправе
ЈМБГ	Јединствени матични број грађана
КиМ	Косово и Метохија
КПД	Конвенција о правима детета
МИРС	Комесаријат за избеглице Републике Србије
ЛПА	Локални план акције
ЛД	Лига за Декаду
ЛДОЛД	Лига за Декаду одбор за лична документа
ЛДОО	Лига за Декаду одбор за образовање
ЛЗ	Локална заједница
МЕРР	Министарство економије и регионалног развоја
МЗ	Месна заједница
МК	Министарство културе
МЉМП	Министарство за људска и мањинска права
МЖСПП	Министарство животне средине и просторног планирања
МОС	Министарство омладине и спорта
МП	Министарство просвете
М	Министарство правде
МРСП	Министарство рада и социјалне политике
МУП	Министарство унутрашњих послова
МФ	Министарство финансија
НЗС	Национална служба за запошљавање
НИС	надзорне и инспекцијске службе
НПА	Национални план акције
НПС	Национални просветни савет
НС	Народна скупштина

НСМ	Национална стратегија за младе
НСРНМ	Национални савет ромске националне мањине
НУНС	Независно удружење новинара Србије
ОО	Образовање одраслих
ОЕБС	Организација за европску безбедност и сарадњу
ОУ	Образовне установе
ОШ	Основношколско образовање
ПИ	Просветни инспектори
ПКФ	Педагошки колегијум факултета
ППП	Припремни предшколски програм
ПУ	Предшколске установе
РА	Ромски асистенти
РАР	Републичка агенција за рециклажу
РГ	Радна група МП
РГЗ	Републички геодетски завод
РЗМ	Ромске здравствене медијаторк
РЗЗО	Републички завод за здравствено осигурање
РПК	Регионална привредна комора
РК	Ромски координатори
РРА	Републичка радио-дифузна агенција
РС	Републике Србије
РТС	Радио телевизија Србија
РУГ	Ромска УГ
СИ	Стручне институције
СЕ	Савет Европе
СоР	Споразум о реадмисији
СЗО	Светска здравствена организација
СПН	Стручно-педагошки надзор
ССС	Стратегија за смањење сиромаштва
СУПРСДР	Савет за унапређење положаја Рома и спровођење Декаде Рома
СУ	Струковна удружења
СШ	Средњешколско образовање
УГ	Удружења грађана
УНДП	Програм Уједињених нација за развој (United Nations Development Programme)
УНИЦЕФ	Дечји фонд Уједињених нација (United Nations International Children's Fund)
УНС	Удружење новинара Србије
УНФПА	Популациони фонд Уједињених нација (United Nations Population Fund)
УНХАБИТАТ	Програм Уједињених нација за становање (United Nations Human Settlements Programme)
УНХЦР	Високи комесаријат Уједињених нација за избеглице (United Nations High Commissioner for Refugees)
ФООО	Функционално основно образовање одраслих
ЦОП	Централни оперативни подаци
ЦСР	Центар за социјални рад
ЦУПС	Центар за унапређивање правних студија
ШОО	Школе за образовање одраслих
ШРП	Школско развојно планирање
ШУ	Школске управе

МЕРЕ И АКТИВНОСТИ ЗА СПРОВОЂЕЊЕ СТРАТЕГИЈЕ

1. ОБРАЗОВАЊЕ									
Циљ	Мере и активности		Индикатори	Носиоци		Мониторинг	Подаци / Доступност и потребе	Веба са сродним темама	Временски рок
				Надлежна институција	Партнери				
1. Укључивање Рома у образовни систем и обезбеђивање континуитета у образовању	1.1. Стварање системских услова: 1.1.1. Оснаживање структура МП и партнера	а) подизање стручних компетенција просветних саветника у области унапређивања образовања Рома	Оснажене структуре, повећан број људи који се у својим редовним активностима баве и унапређивањем образовања Рома. Реализоване стручне обуке запослених у појединим секторима МП у области унапређивања образовања Рома. Формирана РГ за координацију активности за спровођење АП-а за образовање. Успостављени механизми сарадње између МП и партнера.	МП НПС	УГ ЗУОВ ЗВКОВ МБМП МФ МРСР МОСП ПСО РЗС	НСРМ УГ СУПРСДР	Преглед стручњака који се баве образовањем Рома ЦОП – база података истраживача и експерата	Акциони планови других области	2009–2011.
		б) израда оперативних планова рада на основу АП како би се обезбедила одрживост реализације утврђених циљева и мера							
		в) успостављање континуиране сарадње између МП, стручних институција и ресорних министарстава							
	1.1.2. Успостављање система за праћење и редовно извештавање о степену и квалитету образовања Рома на свим нивоима	а) анализа програма и њихових ефеката (неформалног и формалног образовања) и оспособљености стручњака у образовању	Анализа и дефинисање улоге актера који се баве образовањем Рома на националном и локалном нивоу. Израђено стручно упутство за праћење и извештавање на свим нивоима. Примењено упутство у свим секторима МП и у месечним извештајима ШУ. Публиковање редовних извештаја на основу упутства.	МП ШУ РГ	УГ ЗУОВ ЗВКОВ ЈЛС	НСРМ УГ ПИ СПН	Редовни извештаји, евалуације		2009–2011.
		б) дефинисање улога актера у прикупљању података о образовању Рома на националном и локалном нивоу							
		в) израда стручног упутства за праћење и извештавање на свим нивоима							
		г) примена стручног упутства за праћење и извештавање на свим нивоима							

1.1.3. Проширење ЕИС-а елементима релевантним за образовање Рома на свим нивоима	а) дорађивање нових модула који су релевантни за образовање Рома у ЕИС-у	Израђени нови модули у ЕИСу. Израђено упутство за прикупљање и ажурирање података за ШУ и школе. Израђен Водич за прикупљање и ажурирање података на терену за остале актере. Правилник усвојен. Публиковање редовних извештаја.	МП ШУ	МБМП МО МРСР МОС МЗ ЈЛС ПСО	НСРМ УГ	Подаци МП НСРМ ЈЛС	Акциони планови других области ССС Национални план акције за децу	2009-2011.
	б) израда упутстава за прикупљање и ажурирање података за ШУ и школе (израда правилника о упози школа у евидентирању деце изван система и њиховом укључивању у системе)	в) израда водича за прикупљање и ажурирање података на терену за остале актере (ЦСР, РА, локални РК, патронажне службе, локални инклузивни тимови, УГ, локални тимови НПА г) израда правилника о коришћењу и заштити информација	МП	НСРМ СПД	СУПРСДР НСРМ УГ ПИ	Подаци надлежних министарстава	ССС ЛПА за децу	2009-2011.
	а) израда анализе препорука и плана за њихову примену б) израда годишњег извештаја о спровођењу АП-а							
1.1.4. Спровођење препорука и закључака Савета за унапређење положаја Рома, које се односе на имплементацију АПа	а) анализа локалних планова развоја и идентификовање мера за унапређење образовања Рома (локални буџет предвиђа подршку реализацији планираних активности): · анализа стања на основу израђених критеријума · анализа потреба свих партнера у ГЗ који се баве образовањем Рома б) редефинисање постојећих локалних стратегија и ЛПА у складу са АПом в) израда локалних стратегија и АП у јединицама локалне самоуправе	Број израђених, буџетираних и спроведених локалних стратегија и АП. Постављени индикатори (једнака доступност квалитетном образовању за Роме) се прате кроз ДевИнфо.	МП ШУ ЈЛС	ЈЛС УГ СИ ЦСР ИК ДЗ Тимови за спровођење ЛПА	МП – ПИ НСРМ Одбор за образовање ЛД	База података о локалним стратегијама општина и градова	Здравље, запошљавање Социјална политика ССС Акциони планови за децу НСМ Локални АП за младе	2009-2011.
1.1.5. Израда локалних стратегија за унапређивање образовања Рома и ЛПА за њихову реализацију								

	1.1.6. Стварање системских услова за образовање деце која нису у систему образовања и васпитања: • деце која су изашла из система • прерасли основци • образовање младих и одраслих Рома • нерегистроване деце • деце повратника/депортованих	а) прикупљање и анализа података о деци која нису у систему образовања и васпитања б) анализирање ефеката досадашњих програма МП и УГ у овој области и законских прописа в) израда измена и допуна законских прописа г) обезбеђивање последње примене законских прописа	Успостављени механизми и услови за образовање деце која нису у систему. Повезани програми формалног и неформалног образовања (признати програми УГ који имају одговарајућу педагошку подршку и контролу). Усвојени одговарајући прописи. Број деце и младих који су наставили образовање.	МП ПСО	РЗС МБМП НС	ЗУОВ НСРНИ ИНС Одбор за образовање ЛД	Пилот програми УГ Искуства образовних установа Искуства земаља у региону	Здравље Запошљавање Социјална политика Стратегија смањивања сиромаштва НСМ НПА за децу	2009—2011.
	1.2. Обезбеђивање законских прописа за несегрисано укључивање и континуирано школовање 1.2.1. Израда прописа/инструмената и успостављање механизма надзора за обезбеђивање(и санкционисање неспровођења)	а) равноправна заступљености деце до 5,5 г. у целодневним предшколским програмима б) укључивање деце која нису похађала вртић у редовне групе најмање годину дана пре поласка у школу применом мера афирмативне акције в) Доследно спровођење законских мера за обавезно школовање (уписивање и редовно похађање, проширивање неопходне документације званичним статистичким подацима из локалне управе)- лична документа да би деца била пријављена г) Доследно спровођење законских мера за доступност «друге образовне шансе» младим одраслим Ромима д) успоставити систем информисања институција и представника интересних група о донетим прописима: кампање, обавештавање, медијска саопштења	а,б,в,г) Усвојени одговарајући прописи. Обезбеђени механизми праћења. Примењене мере афирмативне акције: број деце Број деце (стопа увећања) која се уписују и број деце која остају у школи и настављају школу (број година, колико година остају у систему). Успостављен систем информисања свих интересних група.	МП МФ ЈЛС	ЈЛС ШУ ПУ УГ НСРС ПСО	НСРНИ УГ ПИ	Званична статистика ДевИнфо Базе података УГ Анализа законодавства	Социјална заштита Здравство Образовање Запошљавање	2009—2011.

	1.2.2. Израда прописа којима се уређује упис у школу		а) израда система (критеријума, инструмената и процедура) за релевантну процену спремности за полазак у школу б) израда прописа за упис, до успостављања система релевантне процене спремности за полазак у основну школу (препоруча за коришћење резултата процене спремности за полазак у школу, као основе за планирање и организовање рада у школи) в) израда прописа којим се регулише статус прераслих основаца за интегрисање у одговарајући образовни ниво (одговарајући разред) г) израда прописа и стручних упутстава којима се уређују начини и критеријуми за рекатегоризацију деце првог образовног циклуса	Испитани узроци неуспеха деце (у досадашњим процедурама уписа у школу (услови, процедуре задавања инструмената, препреке, начин тумачења резултата). Постоји систем (дефинисани критеријуми, постоје инструменти) Постоје привремени прописи и механизми надзора. Усвојен пропис којим се регулише статус прераслих основаца. Усвојени прописи и стручна упутства.	МП УГ ЗУОВ ЗВКОВ	ШУ УГ ОШ СИ (факултети, институти) ЗВКОВ	ПИ НСРNM НСРС	Искуства земаља у региону Резултати истраживања у нашим школама	Здравство Социјална заштита	2009–2010.
	1.2.3. Обезбеђивање прописа којима се уређује примена мера афирмативне акције		а) упис у ПУ, ОШ и СС упис на више школе и факултете (са посебним освртом на полицијске и војне академије) стипендије и кредити Смештај у интернате и студентске домове Акредитације програма за професионални развој наставника и стручних служби Израдити студију анализа досадашњих афирмативних акција	Усвојени прописи којим се уређују критеријуми, механизми и начин спровођења мера афирмативних акција. Успостављени механизми надзора и праћења. Број ученика који су завршили школу или факултет. Број акредитованих програма за професионални развој наставника у области унапређивања образовања ромске деце.	МП НСРNM ЗУОВ	ЗВКОВ ШУ ЈЛС МЉМП ПСО	МЉМП НСРNM УГ и њихове мреже	Примери добре праксе Подаци УГ у сарадњи са школским управама на реализацији пројеката	Остале приоритетне области	2009–2010.

1.2.4. Усвајање прописа којима се обезбеђује да установе на ПШ и ОШ нивоу развојним планом, годишњим програмом рада, школским програмима и годишњим извештајима планирају и спроводе посебне активности (које се односе на рад са децом из осетљивих група) усмерене на подизање квалитета образовног процеса	а) изградити и усвојити прописе б) изградити смернице и упутства за установе в) обезбедити надзор спровођења прописа д) санкционисање неспровођења посебних активности			Развојни планови, Годишњи програми и Школски програми установа садрже посебне активности за унапређивање образовања ромске деце и подизање квалитета образовног процеса. Израђена упутства и смерница за установе. Израђен правилник о награђивању школа и наставника који постижу резултате са децом из маргинализованих група. Успостављени механизми надзора.	МП ШУ РУГ ЈЛС	РУГ ЈЛС	ПИ СПН	Примери добре праксе у школама Извештаји о спровођењу програма Школа по мери детета Извештаји школа о спровођењу АП Извештаји ИС.	Документација образовних установа Надзор над ОУ	2009–2011.
	а) измена закона и правилника којима се уређује статус сарадника у образовно-васпитном раду у предшколским установама и основним школама (Унети измене у Закон о основама система образовања и васпитања које се односе на наставнике, васпитаче и стручне сараднике (чл. од 107 до 114), Закон о предшколском образовању и васпитању и Закон о основној школи) б) изградити и усвојити правилнике који уређују статус сарадника у образовно-васпитном раду у предшколским установама и основним школама			Регулисан статус сарадника у образовно-васпитном раду у предшколским установама и основним школама: запошљавање, опис посла, права и одговорности. Усвојени релевантни прописи (критеријуми и процедуре) за издавање сертификата васпитача и наставника – сарадника у образовно-васпитном раду, обучених за рад са ромском децом, младима и одраслим Ромима који се даље образују. Успостављени механизми надзора. Број школа у којима раде сарадници у образовно-васпитном раду. Број сарадника	МП ЗУОВ	ШУ ЈЛС ПСО	НСРNM НИС	Искуства земаља у региону Текући пројекти	Запошљавање Социјална заштита	2009 –2010

	1.2.6. Израда измена и допуна: а) наставних планова и програма за поједине образовне потребе ромске деце и младих: (функционално основно образовање младих, ромски језик и култура, програм припреме младих и одраслих за достизање стандарда основног образовања, модуларни програми стручног образовања за потребе тржишта рада...) б) ваннаставних програма (на основу постојеће добре праксе	Анализа (успостављени критеријуми и процедуре) постојеће праксе, селекција примера добре праксе. Усвојени предлози планова и програми као и измене и допуне постојећих програма.	МП НПС	ЗУОВ ЗВКОВ Стручна друштва НСЗ	НПС НСРNM	Пилот програми УГ Евалуације пилот програма Извештаји из школа	Запошљавање Образовање одраслих Култура	2009–2010.
	1.2.7. Обезбеђивање прописа у области стручно-педagoшког надзора, за обавезно коришћење индикатора квалитета рада установа у процесу пружања подршке развоју антидискриминативне културе у образовно-васпитним установама	а) допуна Правилника о стручно-педagoшком надзору б) израда препорука за школске управе в) обука просветних саветника за процесе инклузије г) развијање и успостављање механизма годишњег праћења стања у образовно-васпитним установама д) спровођење појачаног стручно-педagoшког надзора према потреби ђ) спровођење појачаног инспекцијског надзора према потреби	Допуњен Правилник о СПН. Просветни саветници едуковани и припремљени за примену допуњеног Правилника СПН. Утврђене процедуре о СПН које обухватају развој антидискриминативне културе у установама. Анализа извештаја о спроведеном. стручно-педagoшком и инспекцијском надзору из ШУ.	МП	ШУ Школе ПУ РА	Преглед образовних установа које похађају Роми Примери добре праксе: извештаји СПН и просветне инспекције	Искуства других и земаља у региону	2009–2011.

	1.3. Припрема образовних институција за укључивање Рома у образовање уз систематску подршку МП		а) преглед стања на националном и локалном нивоу б) формирање фондова на нивоу установа и прикупљање средстава	Успостављен механизам за подршку. Дефинисан статус и финансирања. Обезбеђени механизми праћења обухваћених установа. Публиковање редовних извештаја и препорука.	МП – Сектор за ученички стандард	МФ	НСРNM МЉМП МФ	ССС	Социјална заштита Здравство запошљавање НСМ	2009–2011.
	1.3.1. Формирање посебног механизма за подршку установама за унапређивање доступности образовања маргинализованих група									
	1.3.2. Редовно прикупљање и ажурирање података о здравственом, социо-економском и материјалном статусу породица, у сарадњи са центрима за социјали рад, сарадницима у образовно-васпитном раду, локалним ромским координаторима, патронажним службама дома здравља, локалним инклузивним тимовима, удружењима грађана, локалним тимовима НПА			Успостављени протоколи о сарадњи Пракса коришћења упутстава и Водич за прикупљање и ажурирање података Формиране базе података које се редовно ажурирају	МП ШУ Школе ПУ	УГ ЈЛС ДЗ РЗС	УГ НСРNM	Дев/Инфо-ЈЛС Извештаји РЗС Општински годишњаци	Здравство Социјална заштита Званична статистика	2009–2011.

	1.3.3. Поддршка установама: планирање и имплементација посебних активности за укључивање и унапређивање квалитета образовања ромске деце у оквиру развојног плана, годишњег програма рада установа и школских програма у ПУ, ОШ и СШ	а) обука управног и стручног кадра у установама за инклузивни приступ и програмирање рада б) израда акционих планова са посебним активностима у установама као саставних делова развојног плана и Годишњег програма рада в) стручна помоћ у реализацији посебних активности г) материјална подршка (опремање, финансијска средства за активности) д) анализа ресурса на нивоу установе, ШУ и МП	Број едукованог кадра. Број установа са усвојеним акционим плановима у којима су уграђене посебне активности. Израђене мини студије о процени квалитета акционих планова. Израђени извештаји о спроведеним активностима што ће бити основа за даље планирање. Број финансијски подржаних установа. Утврђени материјални и људски ресурси неопходни за реализацију посебних активности.	МП ШУ Школе ПУ	ЗУОВ ЗВКОВ УГ ЈЛС	УГ СПН	Преглед установа које похађају Роми. Примери добре праксе у установама које су биле укључене у пројекте Извештаји о спровођењу програма „Школа по мери детета“	ШРП	2009–2011.
	1.3.4. Идентификовање и награђивање установа које постижу најбоље резултате у раду са ромском децом у складу са Правилником о награђивању ПУ, ОШ и СШ	а) установљени критеријуми за награђивање	Израђени критеријуми за награђивање. Број награђених установа и наставника.	МП	НПС ПСО	НСРНМ	Преглед установа које похађају ромска деца	Законски прописи	2009–2011.

	1.4. Укључивање Рома у образовање и под-ршка за континуирано школовање 1.4.1. Подршка већем укључивању деце у предшколске програме (целодневне програме – до пет и по година; програме за децу до три године и мајке)				а) институцијализован дијалог МП и УГ б) кампање у ромској заједници в) кампање у просветној и широј заједници г) повезивање институција и УГ на локалном нивоу	Анализа обухвата ромске деце ППП. Анализа са препорукама. Установљени механизми и дефинисане процедуре за потпуни обухват. Број деце која су укључена у образовање (квартални извештаји по унапред припремљеном инструменту). Број учесника у кампањама у локалним заједницама. Представници ромских заједница информисани о могућностима укључивања деце у образовни систем.	МП УГ ЈЛС	УГ Медији ЦСР	МЉМП НСРМ УГ	ДевИнфо Извештаји из ПУ Локални статистички годишњаџи РЗС	Социјална заштита Здравство Култура	2009—2011.
	1.4.2. Укључивање целокупне популације ромске деце/младих у обавезни предшколски програм, основно, средње и високо образовање				а) институцијализован дијалог МП и УГ а) кампање у ромској заједници в) кампање у просветној и широј заједници г) повезивање институција и УГ на локалном нивоу	Анализа обухвата ромске деце и младих. Анализа са препорукама. Установљени механизми и дефинисане процедуре за потпуни обухват деце и младих. Број деце и младих која су укључени у образовање (квартални извештаји по унапред припремљеном инструменту). Број учесника у кампањама у локалним заједницама Представници ромских заједница информисани о могућностима укључивања деце и младих у образовни систем	МП УГ ЈЛС	Медији ЦСР	МЉМП НСРМ УГ	ДевИнфо Извештаји из ПУ Локални статистички годишњаџи РЗС	Социјална заштита Здравство Култура	2009—2011

	1.4.3. Подршка премештању или укључивању деце из специјалних школа у редовне основне школе	а) израда механизма и процедура за укључивање деце из специјалних у редовне школе	Израђена студија о обухвату ромске деце у специјалним школама и одељењима за ученике са тешкоћама у развоју. Израђени механизми и процедуре за укључивање у редовне школе. Припремљен наставни кадар.	МП ШУ УГ	ЗУОВ	НСРNM ПИ	Подаци специјалних школа Подаци ЈЛС	Здравство Социјална заштита	2009–2011.
	1.4.4. Обезбеђивање материјалне подршке ромској деци и младима у ПУ, ОШ, СШ и ВШ	а) у целодневним предшколским програмима: ужина, прибор (радни материјал) превоз, ваннаставне активности б) у основној школи: -ужина, уџбеници, школски прибор, опреме, ваннаставне активности, превоз, целодневна настава (боравак) в) у средњим школама: уџбеници, школски прибор, опрема, ваннаставне активности, превоз, менторска подршка, стипендије и кредити г) у високошколским установама: -смештај у ученичким и студентским домовима, стипендије и кредити, менторска подршка	Обезбеђена материјална подршка за укључивање деце и младих у образовни систем и континуирано школовање. Број младих који користе стипендије за завршавање програма Ф000.	МП ЈЛС МФ НСЗ	УГ ПСО Институт за андрагогију	НСРNM УГ и њихове мреже ЦСР	Социјални статус породица Базе података УГ Подаци филијала НСЗ	Социјална заштита запошљавање	2009–2011.
	1.4.5. Образовање и обучавање младих без завршеног основног образовања	Обезбедити путем система стипендирања повратак у програм функционалног основног образовања (Ф000)	Број младих који користе ваучер за завршавање програма Ф000.	МП ЈЛС НСЗ МФ	УГ ПСО Институт за андрагогију	НСРNM УГ и њихове мреже ЦСР	Базе података УГ Подаци филијала НСЗ	Социјална заштита запошљавање	2009–2011.

	1.4.6. Укључивање асистената за подршку ромској деци у образовању – сарадник у образовно-васпитном раду, у наставни процес		а) процена потреба за асистентима у образовном систему б) израда критеријума за селекцију школа в) анализа укључивања асистената и унапређење процедура за укључивање асистената у образовне институције г) анализа и унапређење постојећег описа посла асистената и извештавања д) израда приручника за укључивање асистената у образовно-васпитни процес	Анализа потреба Израђени критеријуми за селекцију школа. Број одабраних школа. Анализа укључивања асистената. Унапређен опис посла. Израђен приручник.	МП ЈЛС	ОЕБС УГ ПСО	НСРМ УГ	Подаци и искуства из школа у којима су били ангажовани асистенти Реализовани пројекти Подаци УГ	НСМ Социјална заштита запошљавање	2009–2011.
	1.4.7. Обезбедити помоћ у учењу ученицима који имају слабија постигнућа у ОШ и СШ		а) израдити у оквиру школских програма и годишњег програма рада посебне програме подршке: -појачана допунска настава -припреме за полагање завршног испита -припреме за полагање матурског испита -припреме за полагање квалификационог испита -припреме за полагање разредних испита б) осигурати сарадњу школа са програмима УГ који су акредитовани и који су до сада дали добре резултате	Број деце која похађају неки од ових облика помоћи. Степен побољшања школских постигнућа. Број успостављених функционалих веза школа и УГ у овим програмима.	МП ШУ и школе УГ	УГ	ПИ НСРМ	Школска документација и евиденција Подаци ШУ База података МП Примери добре праксе у појединим општинама и градовима	запошљавање Социјални рад	2009–2011.
	1.4.8. Примена иновираних програма ПО на нивоу основних и средњих школа		а) обезбедити континуирано праћење професионалног развоја (ромске) деце и младих и обезбедити помоћ младима у професионалној оријентацији б) подршка девојчицама у школовању (отклањање предрасуда о мушко-женским пословима и улози девојчица у животу заједнице)	Број младих који су добили помоћ и уписали жељена занимања. Израђени програми ПО који обезбеђују континуитет у професионалном развоју. Број девојчица које настављају школовање. Школска постигнућа ромских девојчица.	МП ШУ Школе	НСЗ ЈЛС УГ за рад са женском популацијом МК	НСРМ УГ ЈЛС	Анализе потреба привреде и резултати истраживања Регионалних привредних комора Планирање потреба за образовним профелима у средњим стручним школама и исклађеност са привредом Подаци УГ	запошљавање Привреда Култура НСМ	2009–2011.

2. Обезбеђивање квалитетног образовања	2.1. Развијање и евалуација образовних програма и приручника 2.1.1. Развијање образовних програма за поједине образовне потребе ромске деце и младих у ПУ, ОШ и СШ	а) израду стратегије (policy paper) развоја и унапређивања образовних програма б) измене и допуне наставних планова и програма засноване на принципима мултикултуралности в) израда образовних програма у установама (подстицање социјалног, језичког и когнитивног развоја у предшколском периоду, допунска настава, функционално основно образовање младих, ромски језик и култура, укључивање родитеља итд.) г) спровођење поступка акредитације програма (васпитно-образовних и образовно-васпитних активности и радионица) сваке године д) допуна каталога акредитованих програма стручног усавршавања запослених у образовању	Анализа постојеће праксе, дефинисани предлози и сугестије укључујући критеријуме и процедуру за акредитацију програма. Број акредитованих програма који су намењени осетљивим групама. Објављени каталози. Понављане акредитације сваке године. Број школа у којима се програми примењују.	ЗУОВ МП НПС	УГ ЗВКОВ МОС МЕРР МК	НПС НСРНИ	Досадашња искуства у земљама у региону Списак програма реализованих у региону и у земљи Програми УГ	акредитација образовних програма Култура Регионални развој	2009—2011.
	2.1.2. Развијање посебних програма рада са ромском децом и младима у ОШ, СШ и ОО	а) израда инклузивног програма подршке за децу која су из специјалних школа укључена у редовне установе (неопходни ресурси, потребе, планови рада, фонд сати) б) прерасти основци и средњошколци: припрема, организовање и спровођење разредних испита за упис у следећи разред в) деца и млади, повратници из других земаља: припрема и организовање континуираног школовања	Израђен инклузивни програм подршке. Развијени и публиковани програми на основу анализе истраживања и резултата већ примењиваних програма у установама или у оквиру рада УГ. Развијени програми који би деци повратницима омогућили учење српског језика пре почетка или наставка даљег школовања.	ЗУОВ МП УГ	НПС ЗВКОВ ЈЛС	НПС НСРНИ	Досадашња искуства у земљи и региону Списак програма реализованих у региону и у земљи од стране званичних институција и насталих у оквиру рада УГа грађана Инклузивни пилот програми	Национална политика за образовање деце са сметњама и тешкоћама у развоју, Социјална заштита Здравство НСМ	2009—2011.

	2.1.3. Увођење двојезичне наставе у образовно-васпитни процес			а) израда програма и приручника за двојезичну наставу б) обука за примену двојезичне наставе у пракси в) израда и публиковање двојезичног радног материјала	Израђен програм и приручник Извештаји о примени двојезичне наставе у пракси. Публикован двојезични радни материјал за рад у образовно-васпитним установама.	МП МБМП ПСО	МК УГ	УГ НСРNM	Примери добре праксе двојезичног материјала Локални приручници који говоре о традицији и култури Рома у одређеним срединама	Људска права Стандарди квалитетног радног материјала	2009–2011.
	2.1.4. Израда и публиковање серије приручника, водича за запослене и наставних средстава за ПУ, ОШ, и СШ			а) усклађених са посебним и специфичним програмима образовно-васпитних установа б) усмерених на пружање подршке развоју антидискриминативне културе у образовно-васпитним установама в) евалуација постојећих приручника г) доштампавање приручника и водича д) израда дорађених и нових приручника	Израђени и одштампани водичи и приручници. Припремљена пратећа наставна средства.	МП ЗУОВ	МБМП Издавачи МОС ЗВКОВ МК УГ	НПС, СРНММБМП Издавачи	Коришћени материјали у пилот програмима	Култура НСМ Дискриминација Социјална заштита Здравство	2009–2010.
	2.2. Праћење квалитета знања деце 2.2.1. Праћење школских постигнућа деце у ПУ, ОШ и СШ			а) систематско праћење развоја и школског постигнућа ромске деце у оквиру образовно-васпитних установа б) развијање индикатора и инструмената за њихово праћење (пилотирање и финализација) в) израда Водич за примену индикатора и процедуре систематског праћења напредовања деце	Stora d'or –out-a. Просечан успех деце. Број деце уписаних у средњу школу. Дефинисани Индикатори. Развијени инструменти Објављен водич.	МП ЗУОВ ЗВКОВ	МП – ПИ Просветни саветници УГ НСЗ	НПС НСРNM УГ ЛПС	ДевИнфо Школска документација и евиденција Подаци у ШУ ЕИС-МП Подаци у ЗУОВ ЗВКОВ	Запошљавање Здравство Социјална заштита НСМ	2009–2011.

	2.3. Праћење, евалуација и унапређивање квалитета наставног процеса у ПУ, ОШ и СШ	а) разрада постојећих и израда нових инструмената за праћење квалитета наставног процеса		Унапређени индикатори праћења квалитета образовно – васпитног процеса заснованих на инклузивном приступу.	МП ЗВКОВ	УГ ЗУОВ	НПС НСРМ УГ	Школска документација и евиденција Подаци у ШУ ЕИС- МП Подаци у ЗУОВ ЗВКОВ	2009–2011.	
		б) систематско спровођење самовредновањ								
		в) екстерно вредновање								
	г) израда развојних и акционих планова заснованих на анализи стања		Снимљено стање у школама о стручној заступљености наставног кадра. Број наставника сензибилизаних за рад са ромском децом.	МП ЗУОВ ЗВКОВ	УГ ПСО	НПС НСРМ УГ	Школска документација и евиденција Подаци у ШУ ЕИС- МП Подаци у ЗУОВ ЗВКОВ	2009–2011.		
	а) Прикупљање и анализирање података о стручној заступљености наставног кадра у школама који је сензибилизан за рад са ромском децом									
	б) Прикупљање и анализирање потреба наставног кадра и школа за унапређивањем професионалних капацитета									
	2.4. Обезбеђивање и усавршавање запослених у образовању за процесе инклузије у образовању 2.4.1. Снимање ресурса за подизање капацитета запослених у образовању	а) за имплементацију (реализацију) специфичних образовних програма за поједине образовне потребе ромске деце и младих		Број васпитача и наставника који су прошли обуку. Процена васпитача и наставника о квалитету обуке. Број наставника који примењују и израђују посебне програме.	МП УГ које имају акредитоване програме	ЗУОВ ЗВКОВ ЈЛС	НПС НСРМ	Анализа колико наставника је већ учествовало у релевантним про-грамима обуке Процена броја наставника за обуку Подаци и евиденција ШУ	Програми стручног усавршавања постојећег васпитачког и наставног кадра Здравство Култура Социјална заштита	2009–2011.
		б) за израду нових								
		в) за усавршавање постојећих образовних програма								
		г) за примену интерактивних метода подучавања и учења								
д) за индивидуализацију образовног процеса										
ђ) за сарадњу са породицом и ромском заједницом										
е) за сарадњу са ромским асистентом										
ж) хоризонтално учење										

2.4.3. Обука управљачких структура и стручне службе у образовно-васпитним установама у ОШ	а) обука школских психолога и педагога за примену нових процедура за упис у школу	Број школских психолога и педагога који су прошли обуку. Процедуре и услови испитивања спремности деце за упис у школу прилагођени потребама деце из маргинализованих група. Број едукованих директора, представника савета родитеља и школских одбора. Представници ромских заједница укључени у рад установа. Број школа које примењују инклузивне програме. Број организованих стручних скупова. Број умрежених школа и институција.	МП ШУ ЗУОВ УГ	Стручна друштва МЗ МРСРП ЈЛС	ПИ НПС НСРМ	Резултати исраживања о разлозима неуспеха деце из маргинализованих група, у ситуацијама провере спремности за упис у школу Подаци у ШУ Подаци УГ Искуства са пројеката УГ	Дискриминација Социјална заштита Здравство	2009–2011.
	б) обука директора и стручних сарадника у установама за сарадњу са ромским породицама и успешније укључивање ромске деце у рад установа							
	в) обука представника Савета родитеља и Школског одбора за сарадњу са ромским заједницама и успешније укључивање ромске деце и младих у образовање							
2.4.4. Обука сарадника, асистената у настави за рад у образовно-васпитним установама (ПУ, основна школа)	г) школа као модел –центар за инклузију	Израђен систем обука са планом реализације. Број едукованих асистената. Организација рада школа обухвата послове и начин рада асистената. Израђен Приручник за рад асистената Укључено минимум 30 асистената годишње у образовно-васпитне установе.	МП УГ	ШУ ОУ	НСРМ	Искуства са пројеката УГ и МП	Дискриминација Култура Запошљавање Социјална заштита	2009–2011.
	д) организовање стручних скупова, конференција, округлих столова, web- sajt презентација за размену искустава							
	е) умрежавање институција и појединаца (професионалаца, стручњака)							
	а) креирање свеобухватног система обуке							
2.4.5. Увођење садржаја инклузивног образовања у програме установа за образовање васпитача и учитељских факултета	б) континуирана обука асистената и просветног кадра са којима асистенти треба да сарађују	Посебни садржаји уведени у курикулуме. Израђен модул за специјализацију.	МП Учитељски факултети и Високе школе за образовање васпитача	МЛМП МК УГ ПСО	НПС НСРМ	Пилот програми УГ и МП	Култура Социјална заштита Запошљавање	2009–2011.
	в) припрема образовних установа за пријем асистената							
	г) израда Приручника за рад асистената							
	а) предлог измене курикулума	Посебни садржаји уведени у курикулуме. Израђен модул за специјализацију.	МП Учитељски факултети и Високе школе за образовање васпитача	МЛМП МК УГ ПСО	НПС НСРМ	Пилот програми УГ и МП	Култура Социјална заштита Запошљавање	2009–2011.
	б) израда модула за специјализацију							

	2.4.6. Развијање курикулума за ромског асистента/кињу у високим школама за образовање васпитача и на Учитељском факултету				Посебни садржаји уведени у курикулуме. Број уписаних ромских асистената.	МП Учитељски факултети и Високе школе за образовање васпитача	МЉМП МК Удружења грађана	НПС НСРМ			Култура Социјална заштита Запошљавање	
3. Уважавање различитости и развијање мултикултура-лних вредности	3.1. Развијање осетљивости професионалне јавности и шире заједнице за образовне потребе Рома		а) организовање медијских кампања		Број и структура учесника на организованим манифестацијама. Укљученост представника ромске популације у ауторско редакцијске тимове за израду емисија и публикација.	МЉМП МП Национална ТВ и локалне телевизије УГ	ЈЛС Медији МК МОС ПСО	НСРМ УГ	Постојећа истраживања о етничкој дистанци према националним мањинама	Људска права Запошљавање Становање Здравље НСМ	2009—2011.	
	3.1.1. Информисање и сензитивисање шире друштвене јавности за образовне потребе Рома:		б) ТВ емисије, репортаже, презентације образовних програма установа в) израда и штампање брошура									
			г) промовисање примера добре праксе									
	3.1.2. Промовисање политике инклузије Рома у образовање у стручној јавности		а) Организовање округлих столова, конференција, семинара б) Промовисање ромске академске елите		Утврђена динамика организовања стручних скупова Закључци са скупова увршћени у анализу стања која је основа за израду образовне политике и стратешких докумената	МП НСРМ УГ МЉМП	ШУ ЈЛС МК МОС	МЉМП НСРМ УГ	Преглед средина и образовних институција у Републици Србији у којима је заступљена ромска популација	Људска права Запошљавање Становање Здравље НСМ	2009—2011.	
	3.2. Развијање образовног окружења заснованог на уважавању различитости и мултикултуралности		а) обука управног и наставног кадра б) израда Приручника за примену програма в) примена програма у пракси		Интегрисани садржаји у програме установа, васпитача, учитеља, наставника. Број едукованог наставног кадра. Ваннаставне активности организоване за сву децу. Одређене су наставне теме за које је потребно прилагођавање у погледу отклањања предрасуда и уважавања различитости. Број просветног кадра који је учествовао на семинарима. Број образовних установа које организују културне и јавне манифестације са садржајима из области културе и традиције Рома.	МП Стручни активи у школама ЗУОВ УГ	МК МОС МЉМП ЗВКОВ ПСО	Стручно-педагошки надзор НСРМ МЉМП	Преглед акредитованих програма из Каталога МП Текући пројекти Преглед ромских УГ и њихових програма Текући пројекти	Људска права Култура НСМ Култура национално-налних мањина Људска права	2009—2011.	
	3.2.1. Интегрисање постојећих акредитованих програма намењених васпитању против предрасуда и уважавању различитости у васпитно образовне програме и ваннаставне активности у ПШ и ОШ											

	3.2.2. Упознавање запослених у образовању са историјом, културом и традицијом Рома		а) организовање семинара и радионица	Број просветног кадра који је учествовао на семинарима. Број образовних установа које организују културне и јавне манифестације са садржајима из области културе и традиције Рома.	МП УГ	МК МЉМП ЈЛС	МЉМП	Преглед ромских УГ и њихових програма Текући пројекти	Култура националних мањина Људска права	2009–2011.
	3.2.3. Увођење садржаја интеркултуралности у годишње планове, развојне планове и школске програме у ОШ и СШ		а) прикупљени примери добре праксе б) обука запослених у образовању за примену садржаја интеркултуралног образовања в) увођење у ваннаставне активности садржаја интеркултуралности г) евалуација постојећих приручника и њихова примена у образовно- васпитном просесу	Прикупљени примери добре праксе. Примена интеркултуралних садржаја у образовању. Евалуирани приручници. Допуњена издања и примењени приручници.	МП ЗУОВ НСРМ МК	ЈЛС ШУ УГ ПСО	МЉМП УГ Стручно-педагошки надзор	Преглед програма УГ која се баве мултикултурално-шћу Примери добре праксе	Култура националних мањина	2009–2011.
	3.2.4. Израда и публиковање литературе за децу и младе из ових области у ПШ, ОШ и СШ			Публикована литература на ромском језику и преведена на српски.	МП Издавачи	УГ МК	МЉМП УГ	Преглед постојеће литературе	Књижевност Историја Људска права	2009–2011.
	3.2.5. Праћење примене програма за уважавање различитости и мултикултуралности у пракси у ПШ, ОШ и СШ		а) израда индикатора за праћење б) обука просветне инспекције просветних саветника	Израђени индикатори за праћење Извештаји садрже резултате праћења.	МП ЗУОВ ЗВКОВ	МК ЈЛС	МЉМП УГ	Међународни домаћи правни документи	Људска права Култура Историја	2009–2010.
	3.2.6. Развијање образовно-васпитне установе као интеркултуралне средине у ПШ, ОШ и СШ		а) израда упутства за образовно- васпитне институције б) развијање образовног материјала са интеркултуралним садржајима в) реализација интеркултуралних садржаја у васпитно-образовном раду и животу школе и школском окружењу	Израђено упутство. Прикупљени постојећи и развијени нови материјали. Развијени индикатори за праћење реализације интеркултуралних садржаја.	МП ЗУОВ	МК ЈЛС УГ	МЉМП УГ	Примери добре праксе из школа и ПУ Подаци из ПЗ и УГ	Људска права Култура Историја НСМ	2009–2011.

	3.3. Десеграгација 3.3.1. Истраживање о стању, узроцима и модалитетима сегрегације Рома у образовању у ПШ и ОШ		а) анализирати стање и узроке на целој територији Републике Србије б) отварање стручне дебате о проблемима сегрегације	Објављени текстови у стручним часописима. Дефинисан појам сегрегације. Објављен извештај са резултатима истраживања. Број сегрегисаних одељења и школа.	МП УГ	МЉМП ПСО	НСРМ УГ ПИ ЛДОО	Преглед ПУ и школа које похађају ромска деца Преглед установа са проблемом сегрегације на основу истраживања	Дискриминација Људска права	2009–2010.
	3.3.2. Укидање сегрегације у образовању у ПШ и ОШ		а) израда програма десеграгације за установе у којима је тај проблем изражен б) примена програма десеграгације у образовно–васпитним установама в) припрема локалних заједница и школа на целој територији ЛЗ за пружање подршке спровођењу програма десеграгације (равномеран упис деце у школе које се налазе на територији јединица локалне самоуправе)	Израђени индикатори који указују на сегрегацију у оквиру два модалитета у образовању (сегрегисане школе и одељења). Израђен програм десеграгације са мерама које се односе на припремну фазу и фазу спровођења мера/активности у образовно–васпитним установама а на основу израђених индикатора. Непостојање сегрегисаних одељења и школа.	МП УГ МЉМП	ШУ ЗУОВ ЈЛС ПСО	НСРМ ПИ ЛДОО	Резултати истраживања и спроведених мера на плану десеграгације у неколико школа на територији Републике Србије током 2007. и 2008. год. Текући пројекти УГ и МП са пилот програмима Подаци ШУ Подаци УГ	Дискриминација Људска права	2009–2011.
	3.3.3. Праћење десеграгације у образовању на основу израђених индикатора у ПШ и ОШ		а) спровођење донетих мера у образовно–васпитним установама б) спровођење донетих мера на нивоу локалне заједнице у којој се налази образовно–васпитна установа в) реализација стручних програма обуке за наставнике који раде у установама у којима је тај проблем изражен	Разрађени критеријуми и индикатори у оквиру праћења квалитета рада школе. Број школа у којима се спроводе мере. Број наставника који су прошли стручне обуке.	МП ЗУОВ ЗВКОВ	МЉМП	НСРМ УГ ПИ	Искуства других земаља Подаци из извештаја у срединама које су започеле реализацију планираних активности у оквиру донетих мера Извештаји просветне инспекције Извештаји УГ са терена – стање и предузете мере	Дискриминација Људска права	2009–2011.

	3.4. Спречавање дискриминације у образовању	а) урадити анализу стања и узрока на целој територији Републике Србије б) редовно праћење и извештавање на основу примене инструмената развијеног за време председавања Републике Србије Декадом Рома	Објављен извештај са резултатима истраживања. Утврђени облици дискриминације. Континуирани извештаји са анализом стања о дискриминацији са препорукама.	МП	ШУ МБМП ЈЛС ЛДОО	НСРМ УГ ПИ	Препед установа са проблемима дискриминације на основу истраживања	Људска права Дискриминација	2009–2011.
	3.4.1. Истраживање о стању, узроцима и облицима дискриминације Рома у образовању у ПШ, ОШ, СШ, ВШ и ОД	а) дефинисање улога, одговорности и обавеза запослених б) обука школа и просветне инспекције за примену израђеног Приручника в) израда акционих планова: неговање антидискриминативне културе и решавање случајева дискриминације, као саставних делова развојног плана установе и годишњег програма рада школе	Израђен и одштампан Приручник за пружање подршке развоју антидискриминативне културе у образовно-васпитним установама. Развијени механизми за спречавање дискриминације у установама и поступање у случајевима дискриминације. Број одржаних тренинга Број едукованих наставника стручних сарадника и просветних инспектора. Број пријављених и решених случајева дискриминације у установама.	МП	ШУ МБМП ЈЛС	УГ ПИ ЛДОО	Искуства других земаља Подаци из извештаја у срединама које су започеле решавање слушајева дискриминације Извештаји просветне инспекције Извештаји УГ са терена – стање и предузете мере	Људска права	2009–2011.
	3.4.3. Израда информатора за децу, младе и родитеље о деčјим и људским правима и њиховој заштити у ПШ, ОШ, СШ, ВШ и ОД	а) примена постојећих и креирање нових публикација и информатора б) упознати децу и одрасле са деčјим и људским правима в) упознати представнике Савета родитеља са садржајима Водича за родитеље г) организовати акције у циљу заштите права деце и младих	Урађен Водич за родитеље. Број деце, младих и родитеља који су упознати са Водичем и оспособљени за коришћење Водича. Успостављени механизми за заштиту деčјих права, пријављивање и решавање случајева дискриминације.	МП УГ МБМП Омбудсман	ЈЛС МОС УНИЦЕФ СПД	НСРМ ПИ	Препед постојећих информатора и брошура	Људска права НСМ	2009–2011.

3.4.4. Праћење дискриминације у образовању у ПШ, ОШ, СШ, ВШ и ОД	а) израда индикатора за праћење појава различитих облика дискриминације б) спровођење донетих мера у образовно-васпитним установама в) спровођење донетих мера на нивоу локалне заједнице у којој се налази образовно-васпитна установа г) реализација стручних програма обуке за школске тимове који раде у установама у којима је тај проблем изражен, препознавање и решавање случајева дискриминације д) развијање системских решења којима се обезбеђује елиминисање дискриминације ђ) предузимање мера за отклањање појава дискриминације (појачан СПН и инспекцијски надзор)			МП УГ	НСРМ ШУ МЉМП	МЉМП ПИ и просветни саветници у оквиру СПН	Закон о образовању Међународни прописи Преглед УГ које се баве проблемима људских права Извештаји о резултатима праћења дискриминације	Људска права	2009—2011.
	а) спровести процедуру годишњег награђивања б) медијска промоција награђених установа			МП Медији	УГ ЛЗ МК МОС МЉМП	НСРМ ЈЛС ЦСР	Подаци у ШУ Дев/Инфо Школска документација и евиденција Подаци у центрима за социјални рад	Социјална заштита Култура Омладина Новинарство	2009—2011.
3.4.5. Идентификовати и награђивати оне установе које постижу најбоље резултате у пружању подршке развоју нтидискриминативне културе у ПШ, ОШ, СШ, ВШ и ОД				Утврђени критеријуми и процедуре награђивања. Установе развијају и примењују програме атрактивне за сву децу: изборне и факултативне програме, наставне и ваннаставне активности. ТВ емисије и чланци					

4. Неговање културног идентитета	4.1. Формирање стручњака за ромологију		а) анализа људских ресурса	Основана катедра за ромологију. Број основаних катедри. Број уписаних студената. Реализована размeна студената и наставног кадра. Реализованe студијске посете и заједнички пројекти.	МП Универзитет НСРМ	НПС Инострани универзитети ПСО	МЉМП	Подаци и сарадња са релевантним факултетима у другим земљама		2009—2011.
	4.1.1. Формирање катедре за ромолошке студије		б) анализа и презентација резултата и ефеката постојећих програма ромологије	в) институционализација постојећег програма ромологије и његово ширење на универзитете	г) израда студијског програма чији завршетак обезбеђује звање дипломираног ромолога -мастер са могућношћу рада у образовно-васпитним установама	д) успостављање и развијање сарадње са иностраним универзитетима				
4.1.2. Израда програма и организовање курсева ромологије при високим школама струковних студија и факултетима		а) организовање активности на нивоу предшколских група, одељења и разреда у школама	Организовани курсеви ромологије. Број курсева.	МП Универзитети НСРМ	ЗУОВ Стручна друштва	МЉМП	Подаци о курсевима ромологије у појединим срединама	Људска права	2009—2011.	
4.2. Подршка развоју културног идентитета деце		4.2.1. Уношење садржаја који афирмишу ромску историју, традицију и културу у програме рада предшколских институција (вртића) и школа	б) коришћење допунске литературе уз редовни наставни програм	Прикупљени примери добре праксе. Присуство (број и квалитет) садржаја који афирмишу ромску културу.	МП УГ	НСРМ МК	Просветни саветници у оквиру СПН	Примери добре праксе Текући пројекти	Људска права Екстерна евалуација на основу усвојених стандарда	2009—2011.
4.2.2. У програме факултета друштвеног усмерења, унети садржаје ромске историје, традиције и културе				Едукован кадар за примену садржаја са темама из ромске историје, традиције и културе.	МП ПКФ УГ	НСРМ МК	УГ ЗУОВ	Постојећи програми факултета Подаци УГ и земаља у региону	Култура НСМ Људска и мањинска права	2009—2011.

2. УСЛОВИ СТАНОВАЊА							
Циљ	Мере и активности	Индикатори	Носиоци		Мониторинг	Подаци	Везе
			Надлежне институције	Партнери			
2.1. Увођење принципа афирмативне акције у стамбено и сродно законодавство и стратешка документа-	2.1.1. Измене и допуне стамбених и сродних закона и стратешких докумената у складу са принципима афирмативне акције	Извршене измене и допуне стамбених и сродних закона и стратешких докумената.	МЖСПП	МБМП МО УГ	НСРМ УГ која се баве проблемати-ком становања и насеља Рома	Интернет страница Народне скупштине Републике Србије Извештаји и информације Владе Републике Србије и надлежних министарстава Стратегија за смањење сиромаштва	Социјална политика Културна права Културна аутономија Политика Запошљавања Политика образовања Политика здравствене заштите
	2.1.2. Усклађивање домаћег законодавства са Пактом о економским, социјалним и културним правима						2009 –2011.
2. 2. Свеобухватна и одржива обнова и унапређење услова живљења у ромским насељима	2.2.1. Сprovedено истраживање и анкета о стамбеним потребама Рома.	База података о стамбеним потребама Рома. Израђени планови за ромска насеља чији се имовинско-правни статус решава током примене. Поправка постојећих лоших стамбених јединица у ромским насељима до нивоа. минималних стамбених стандарда “акционог плана” – око 120 насеља (око 25% унапређени санитарни услови у ромским насељима; насеља и куће повезани на основну инфраструктурну мрежу – око 120 насеља (око 25%)	ЈЛС МЖСПП	МО УГ	Постојеће комуналне службе јединица локалне самоуправе Посебна група формирана при јединици локалне самоуправе која управља и прати реализацију целокупног програма Независне институције из области становања и урбанизма МБМП Постојеће службе јединица локалне самоуправе УГ	Стратегија за смањење сиромаштва Истраживања Друштва за унапређевање ромских насеља Истраживање Центра за истраживање етничитета Подаци јединица локалне самоуправе институција на локалном нивоу	Приступачности социјалним сервисима Повезаност са школама Ангажовање становника насеља у процесу побољшања услова кроз запошљавања и радно ангажовање у циљу економског јачања Процес легализације објеката у Републици Србији
	2.2.2. Израђена инфраструктурна мрежа у ромским насељима – улице, водовод, канализација, електро-мрежа до нивоа у коме се налази суседство.						
	2.2.3. Укључивање ромских насеља у градску/општинску мрежу социјалних и друштвених сервиса.						
	2.2.4. Јачање институционалних капацитета у стамбеним агенцијама и др. организацијама које се баве питањима становања на локалном и националном нивоу.						
	2.2.5. Израђена одговарајућа планска (урбанистичка) документација: а) за сва ромска насеља која већ имају регулисан имовинско-пр авни статус б) за ромска насеља за која тек треба регули сати имовинско правни статус	Стамбени објекти доведени до нивоа који испуњава техничке услове за стамбене објекте – око 4.000 објеката (око 10% објеката). Сви становници ромских насеља укључени у социјалне и друштвене сервисе и службе. Систематизована радна места референта за питања становања и насеља Рома у стамбеним агенцијама и					

	2.2.6. Регулisanje имовинско-правног статуса стамбених објеката: а) у ромским насељима која се налазе на земљишту чији је власник неко од државних институција б) у ромским насељима која се налазе на земљишту које је приватно власништво	др. организацијама које се баве питањима становања на локалном и националном нивоу. Организоване обуке за запослене у стамбеним агенцијама и др. организацијама које се баве питањима становања на локалном и националном нивоу. Стамбени објекти – насеља која се налазе на земљишту чији је корисник нека од државних институција – око 60 насеља (око 10%). Стамбени објекти – насеља на локацијама (парцелама) у приватном власништву – око 240 насеља (40%) 8. Изградња планова за око 240 насеља (40%).	ЈЛС	МЖСПП МО			Министарство за људска и мањинска права Поседна група формирана при граду и општини Постојеће градске и општинске службе	Стратегија за смањење сиромаштва Истраживања Друштва за унапређивање ромских насеља Истраживање Центра за истраживање етничитета	Пристапачности социјалним сервисима Повезаност са школама Ангажовање становника насеља у процесу побољшања услова кроз запошљавање и радно ангажовање у циљу економског јачања Демографски развој Пољопривреда Старачка села	2009–2011.
2.3. Санирање ургентних ситуација у сламовима и насељавање сламова	2.3.1. Насељавање насеља (сламова) у којима су услови изузетно лоши, и који не могу бити обухваћени процесом унапређења и обнове. 2.3.2. Изградња нових станова на одговарајућим локацијама. 2.3.3. Решавање стамбених проблема Рома насељавањем напуштених села у Србији	Насељено око 30 сламова – насеља (5%). Изграђени станови на новим локацијама за око 3.600 породица (сви становници сламова тј. око 11% становника) Број ромских породица насељених у напуштеним селима у Србији.	МКИМ КИРС	МО			МЉМП НСРМ УНХЦР УН ХАБИТАТ	Подаци Министарства за КиМ Подаци Комесаријата за избеглице Подаци UNHCR-a	Стратегија за интеграцију избеглих и насељених лица Програми и пројекти који се односе на ИРП	2009–2011.
2.4. Решавање стамбених потреба и Рома ИРП	2.4.1. Обезбеђивање техничких решења за побољшање услова живота и санитарно хигијенских услова. 2.4.2. Мере и акције у циљу одрживог повратка Рома на КиМ. 2.4.3. Мере и акције у циљу трајне интеграције.	Број Рома ИРП са решеним стамбеним питањем на КиМ. Број Рома ИРП са решеним стамбеним. питањем кроз интеграцију								

2.5. Акционо оспособљавање становника ромских насеља за укључивање у рад локалних органа одлучивања и формирање органа месне самоуправе на територијама где су ромска насеља од 1000 до 5000 грађана ромске националности	2.5.1. Обука и анимирање појединаца из махала.	Обучено око 200 људи (из сваког насеља по једна особа) за анимирање, формирање и функционисање "Савета житеља" махале.	ЈЛС	УГ	МДУЛС	Истраживање Центра за истраживање Етницитета Истраживања и искуства Друштва за унапређење ромских насеља Попис насеља и Рома из 2002. године које је урадио "YUROM Centar"	Локална самоуправа и оптимализација општина Децентрализација Културна права Грађански активизам	2009–2011.
	2.5.2. Формирање Савета житеља ромског насеља са више од 200 до 1000 становника.	Број формираних Савета житеља у око 200 махала величине од 200 до 1000 људи.	ЈЛС	УГ	МДУЛС	Истраживање Центра за истраживање Етницитета Истраживања и искуства Друштва за унапређење ромских насеља Попис насеља и Рома из 2002. године које је урадио "YUROM Centar"	Локална самоуправа и оптимализација општина Децентрализација Културна права Грађански активизам	2009–2011.
	2.5.3. Обука и формирање месних канцеларија у хомогеним целинама – насељима од 1000 до 5000 становника.	Број формираних месних канцеларија у око 50 насеља величине од 1000 до 5000 становника.						
2.6. Интеграција становника насеља у окружење	2.6.1. Акције ромског и неромског становништва	Број успешних заједничких акција	ЈЛС	МЖСПП МЉМП УГ	МО	Годишњи извештаји јединица локалне самоуправе	Антидискриминација	2009–2011.

3. ЗАПОШЛЈАВАЊЕ

Циљ	Мере и активности	Индикатори	Носиоци		Мониторинг	Подаци	Везе	Време
			Надлежне институције	Партнери				
3.1. Формирање евиденције и релевантне базе података о незапосленим Ромима	3.1.1. Медијска кампања и подизање свести о значају изјашњавања Рома по националној припадности.	Број медија укључених у кампању. Број штампаног и подељеног материјала.	НСЗ	МЕРР УГ	МЉМП	Извештаји УГ Подаци МЉМП	Анкета животног стандарда	2009–2011.
	3.1.2. Евиденција и израда базе података о незапосленим лицима ромске националности.	Број медијских наступа. Формирана евиденција и израђена база података.						
3.2. Унапређење предузетништва код Рома и Ромкиња	3.2.1. Информисање незапослених Рома о могућностима и условима за запошљавање сопственог посла.	Број информисаних Рома.	МЕРР	МП	МО	Подаци НСЗ	Национална стратегија запошљавања за период 2005-2010	2009–2011.
	3.2.2. Субвенција за samozapošljavanje.	Број Рома којима су одобрена средства Број Рома корисника Sturt up и микро кредита	Фонд за развој НСЗ	МЉМП УГ	УГ	Извештаји УГ		
	3.2.3. Sturt up и микро кредити Фонда за развој.	Успостављен механизам који је одржив.					Стратегија развоја малих и средњих предузећа и предузетништва	
	3.2.4. Успостављање одрживих механизма за унапређење предузетништва и запошљавања Рома и Ромкиња.							

3.3. Подстицаји и подршка сподавцима за отварање и опремање радних места намењених запошљава-њу Рома и Ромкиња	3.3.1. Подизање свести послодаваца о значају запошљавања Рома и Ромкиња.		Број послодаваца информисаних о значају запошљавања Рома. Број новозапослених Рома и Ромкиња. Број Рома и Ромкиња за које су послодавци остварили право на субвенцију.	МЕРР НСЗ	УГ	УГ	УГ МЉМП	Подаци МЉМП Подаци НСЗ	Национална стратегија запошљавања за период 2005-2010	2009—2011.
	3.3.2. Субвенције послодавцима за отварање и опремање нових радних места.									
	3.3.3. Субвенција доприноса за обавезно социјално осигурање.									
3.4. Превенција вишкова запослених припадника ромске националне мањине	3.4.1. Примена законских мера послодаваца у поступку решавања вишка запослених пре отпуштања.		Број Рома и Ромкиња који су применом мера задржани у радно односу Број Рома и Ромкиња који су прошли обуке. Број Рома који су засновали радни однос удруживањем средстава отпремнине.	НСЗ МЕРР	УГ	Послода-вци у поступку решавања вишка запослених	УГ МЉМП	Подаци МЉМП Подаци НСЗ	Образовање Социјална политика	2009—2011.
	3.4.2. Примена програма додатног образовања и обуке.									
	3.4.3. Подстицање удруживања отпремнине у циљу запошљавања.									
3.5. Повећање запошљивости Рома и Ромкиња	3.5.1. Информисање лица ромске националности у области радног права и запошљавања.		Број информисаних лица ромске националности. Реализован семинар. Број Рома и Ромкиња укључених у програме. Креиран програм обука. Број укључених Рома и Ромкиња у активно тражење посла.	НСЗ УГ МЕРР	УГ	МП	УГ МЉМП	Подаци МЉМП Подаци НСЗ	Образовање	2009—2011.
	3.5.2. Реализација мотивационог семинара намењеног незапосленим лицима ромске националности.									
	3.5.3. Укључивање незапослених Рома и Ромкиња у програм додатног образовања и обука.									
	3.5.4. Креирање посебних програма обука намењених Ромима и Ромкињама.									
	3.5.5. Укључивање незапослених Рома и Ромкиња за активно тражење посла, клубове за тражење посла и сајмове запошљавања.									
3.6. Организовање и укључивање незапослених Рома и Ромкиња у програме јавних радова	3.6.1. Информативна кампања и мотивисање незапослених Рома и Ромкиња за запошљавање у јавним радовима.		Број информисаних лица ромске националности путем кампања. Број информисаних представника јединица локалне самоуправе. Број израђених пројеката.	МЕРР МО	УГ	УГ	НСЗ	Подаци: МЉМП Подаци НСЗ	Национална стратегија запошљавања за период 2005-2010	2009—2011.
	3.6.2. Информисање јединица локалне самоуправе и подизање свести о значају јавних радова.									
	3.6.3. Пружање помоћи у припреми предлога пројеката јавних радова.									
3.7. Повећање броја запослених Рома и Ромкиња у државним институција-ма	Заговарање и афирмативна акција запошљавања Рома и Ромкиња у институцијама на локалном и националном нивоу.		Број Рома и Ромкиња запослених у јавној администрацији.	Влада Републике Србије Надлежна министарства	УГ	УГ	МЉМП МП	Подаци надлежних министарстава	Политичко представљање	2009—2011.

3.8. Формализовање радно-правног статуса и запошљавање сакупљача секундарних сировина	3.8.1. Увођење занимања сакупљача секундарних сировина у јединствену номенклатуру занимања.	Класификована делатност и занимање	РАР МФ	УГ МО	МЉМП Подаци НСЗ	Заштита животне средине Здравствена заштита Права по основу рада	2009—2011.
	3.8.2. Класификација делатности рециклаже и сакупљања секундарних сировина						
3.9.1. Организовање донаторске оференције у циљу прикупљања средстава намењених запошљавању Рома и Ромкиња	а) прикупљање позитивних искустава земаља укључених у Декаду Рома и земаља ЕУ	Прикупљена позитивна искуства. Одржана конференција.	МЕРР МЉМП	УГ МО	Влада Републике Србије		2009-2011.
	б) реализација конференције						
4. РАСЕЉЕНА ЛИЦА							
Циљ	Мере и активности	Индикатори	Носиоци		Мониторинг	Подаци	Везе
			Надлежне институције	Партнери			
4.1. Издавање легитимације интерно расељеног лица расељеним Ромима којима није издата	4.1.1. Доношење одлуке о минимуму неопходних докумената којом ће се олакшати издавање легитимације ИРП.	Број расељених Рома са Косова и Метохије којима је издата расељеничка легитимација. Ажурирана база.	Влада Републике Србије КИРС МУП НСРМ	УГ ИРП	МЉМП УГ МО	Подаци КИРС Извештаји УНХЦР-а Истраживања Центра за права мањина и “Праксис”-а	2009—2011.
	4.1.2. Евидентирање и ажурирање базе података.						
4.2. Упис у евиденције о личном статусу грађана Рома ИРП који до сада нису уписани	4.2.1. Стручно усавршавање запослених у јединицама локалне самоуправе, едукација и усмеравање кроз организовање семинара инструктажа, тренинга ради пружања адекватних услуга за интерно расељена лица.	Број ИРП која су остварила своја права.	МДУЛС уз подршку: КИРС НСРМ	МЉМП ЛПС УГ ИРП	УГ МО	Социјална заштита Здравствена заштита Образовање Запошљавање	2009—2011.
	4.2.2. Информативна кампања.						
	4.2.3. Пружање правне помоћи и логистичке подршке неопходне за остваривање наведених права.						
4.3. Обезбеђење здравствене заштите расељеним Ромима без легалног основа становања	4.3.1. Доношење упустава за спровођење одредби Закона о здравственој заштити који се тичу лечења посебних категорија становништва.	Већи број Рома расељених са КиМ који остварују право на здравствену и социјалну заштиту	Влада Републике Србије МЗ	УГ	МЉМП ЦПМ	Социјална заштита Здравствена заштита Образовање Запошљавање	2009—2011.

4.4. Обезбеђење приступа праву на запошљавање расељеним Ромима са Косова и Метохије	4.4.1. Пријављивање Рома ИРП без легалног основа становања у филијале НСЗ	Број пријављених Рома ИРП у НСЗ и филијалама НСЗ	МЕРР НСЗ ЈЛС	Удружења ИРП	МЉМП МО УГ	Извештаји УГ	Социјална политика АП за запошљавање Рома	2009—2011.
	4.4.2. Асистенција при регистрацији у НСЗ.							
	4.4.3. Укључивање у опште мере за запошљавање Рома.							
4.5. Интеграција у образовни систем	4.5.1. Укључивање у опште мере за унапређивање образовања Рома.	Број деце расељених Рома интегрисаних у образовни систем.	МП	НСРМ УГ	МЉМП УГ	Извештаји УГ	АП за унапређивање образовања Рома	2009—2011.
	4.6.1. Омогућавање алтернативног решења становања лицима у неформалним насељима којима прети евикција.	Број Рома ИРП којима је пружен адекватан смештај.	ЈЛСКИРС	МО	МЉМП Одбор за сна- бдевање ЛД Градске и општинске службе	Стратегија за смањење сиромаштва Истраживања Друштва за унапређивање ромских насеља Истраживање Центра за истраживање етничитета	Приступачност социјалним сервисима Повезаност са школама Радно ангажовање становника насеља у побољшању услова у циљу економског јачања	2009—2011.
4.7. Обезбеђивање финансијских средстава од међународних донатора и ИПА фондова за проналажење адекватних решења за Роме ИРП са посебним акцентом на Роме	4.7.1. Аплицирање за ИПА фондове	Број пројеката који омогућују адекватно решење проблема. Број лице која су побољшала услове живота.	Влада Републике Србије КИРС НСРМ	Удружења ИРП	Међународне организације УГ	Извештаји Међународних организације и УГ	Социјална заштита Запошљавање Образовање ССС	2009—2011.
	4.7.2. Припрема и реализација пројеката за инклузију Рома							
4.8. Информисање Рома ИРП о праву на повратак	4.8.1. Инфо кампање о могућностима и условима повратка	Број захтева за "иди-види" посете.	МКИМ УГ		УГ МО МЉМП	Извештаји Данског савет а за избеглице УНХЦР	Медији и информисање	2009—2011.

5. ПОВРАТАК ПО ОСНОВУ СПОРАЗУМА О РЕАДИМИСИЈИ									
Циљ	Мере и активности	Индикатори	Носиоци		Мониторинг	Подаци	Везе	Време	
			Надлежне институције	Партнери					
5.1. Успостављање јединствене базе података о повратницима	5.1.1. Обједињавање и ажурирање базе података о повратницима.	Акурност података о повратницима. Адекватан приступ бази података	МЉМП-МУП	МО УГ	ЛД	Евиденција МЉМП	Стратегија за реинтеграцију повратника по основу споразума о реадимисији	2009–2011.	
	5.2. Решавање проблема личних исправа и других докумената	Број повратника којима је пружена помоћ. Донето упутство.	МП МСРП	МО	МЉМП НСРМ ЦПМ	Извештаји следећих организација: УНХЦР СЕ ИОМ ЦПМ Група 484	Образовање Запошљавање Социјална заштита	2009–2011.	
5.3. Интеграција у образовни систем	5.3.1. Примена упутства за школе за обавезан упис деце повратника.	Донето упутство, успешна примена упутства. Број нострификованих докумената	МП МСРП	МО	МЉМП НСРМ ЦПМ	Извештаји: УНХЦР СЕ ИОМ ЦПМ Група 484	Образовање	2009–2011.	
	5.3.2. Нострификација школских докумената.								
	5.3.3. Едукација и сензибилизација наставног особља.	Број деце којима је пружена помоћ.							
	5.3.4. Помоћ у прибављању школских докумената из иностранства у најкраћем временском року.								
	5.3.5. Програми за учење језика наставе.								
	5.3.6. Програми за очување језика средине из које се враћају.								
	5.3.7. Програми стручног усавршавања.								
5.4. Информисање повратника о њиховим правима	5.4.1. Константне и периодичне инфо- кампање о организованој помоћи за повратнике.	Број инфо кампања и обавештених повратника	КИРС МЉМП НСРМ УГ	МРСП	Це МО	Извештаји: УНХЦР СЕ ИОМ ЦПМ Група 484	Здравство Социјална заштита Запошљавање Образовање	2009–2011.	
	5.4.2. Израда Водича за повратнике.	Број подељених водича. Број информисаних представника ЈЛС							
	5.4.3. Израда Водича за представнике ЈЛС.								
5.5. Решавање питања становања и смештај повратника	5.5.1. Успостављање прихватних центара као интервентних и временски ограничених видова привременог колективног смештаја.	Број повратника којима је пружена помоћ. Проценат смештених повратника.	МЖСПП ЈЛС	НСРМ МО ЦСР	МЉМП ЦПМ	Извештаји: УНХЦР СЕ ИОМ ЦПМ	Здравство Социјална заштита Запошљавање Образовање	2009–2011.	
	5.5.2. Организовање смештаја за повратнике бескућнике.								
	5.5.3. Укључивање повратника у програме стамбеног збрињавања, социјалног становања, алтернативне облике стамбеног збрињавања.								

5.6. Обезбеђење здравствене заштите повратницима	5.6.1. Доношење Одлуке о здравственој заштити категорија лица у специфичним условима.	Усвојена одлука Усвојено упутство	МЗ	НСРМ МО ЦПМ	МЉМП	Извештаји УНХЦР СЕ ИОМ Група 484	Здравствена заштита	2009–2011.
	5.6.2. Доношење упуства за спровођење одредби закона о здравственој заштити који се тичу лечења посебних категорија становништва.							
5.7. Израда упуства за спровођење СОР за поштовање људских права	5.7.1. Формирање тима за израду упуства (Република Србија и земље потписнице).	Функционална примена упуства Број повратничких породица које су оставиле права	МСП МЉМП	УГ МО	НСРМ МУП	Извештаји: УНХЦР СЕ ИОМ ЦПМ Група 484	Социјална заштита Запошљавање Образовање	2009–2011.
	5.8. Обезбеђење приступа праву на запошљавање повратницима	5.8.1. Приступ мерама АП за запошљавање уз посебан осврт на краткорочна прелазна решења за пивремену подршку повратницима и стварање финансијски одрживих модела привређивања у првој фази процеса прилагођавања новим условима живота. 5.8.2. Установљавање форума за размену најбољих искустава из праксе градова и општина које су већ обезбедиле неке услове и капацитете за радну интеграцију повратника.						
5.9. Мониторинг кршења људских мањинских, права жена и децеу процесу реадмисије	5.9.1. Регистровање случајева дискриминиције.	Процесуирали случајеви на домаћим и међународним судовима.	УГ	МУП МСП	МО	Извештаји Европске комисије	Људска права	2009–2011.
6. ЛИЧНИ ДОКУМЕНТИ								
Циљ	Мере и активност	Индикатори	Носиоци		Мониторинг	Подаци	Везе	Време
			Надлежне институције	Партнери				
6.1. Обезбеђивање услова за пријаву привалишта и боравишта за лица без легалног основа становања	6.1.1. Допуна Уредбе о утврђивању кућних бројева, означавању зграда бројевима и означавању назива насељених места, улица и тргова, одредбом која омогућава одређивање кућног броја објектима у ромским насељима	Допуњена уредба о утврђивању кућних бројева, означавању зграда бројевима и означавању назива насељених места, улица и тргова.	РТЗ	МЉМП УГ	НСРМ ЛД – РГ за лична документа	Роми и право на правни субјективитет • ЦПМ (2006) Приступ личним документима за интерно расељена лица • Практис (2007) Раскинути ланац искључености-Уницеф (2007)	Образовање Запошљавање Здравствена заштита Социјална заштита Становање	2009–2011.
	6.1.2. Доношење одлуке о одређивању назива неуређених ромских насеља, дела насеља и улица.	Број ромских насеља, делова насеља, улица којима је додељено име.	ЈЛС					
	6.1.3. Утврђивање фактичког стања на терену.	Спроведена и анализирана анкета становништва	ЈЛС					
	6.1.4. Усвојање решења о додели кућног броја становницима у ромским насељима који немају легалан основ становања.	Издата инструкција МУП-а и број Рома са	ЈЛС					

	6.1.5. Измена Закона о пребивалишту и боравишту грађана којом ће се омогућити да се утврди пребивалиште грађанину који нема стално становање по неком од правних основа и то по месту његовог стварног становања.	регулисаном пријавом пребивалишта. Број лица са евидентираним пребивалиштем на основу решења о утврђивању пребивалишта.	МУП	НСРМ	ЛД- РГ за лична документа	Статистике МДУЛС „Роми и право на правни“ субјективитет • ЦПМ (2006) Приступ личним окупентима за ИРП – Праксис (2007) Раскинути ланац искључености- Уницеф (2007) Правна анализа положаја ИРП Извештај Праксиса и УНХЦР-а (2008) Правно невидљива лица у седам слика- Праксис (2008)	Образовање Запошљавање Здравствена заштита Социјална заштита Становање	2009–2011.
6.2. Накнадни упис чињенице рођења у матичну књигу рођених и евидентирање чињенице држављанства	6.2.1. Доношење измена и допуна посебних закона који ће олакшати накнадни упис чињенице рођења у матичну књигу рођених. 6.2.2. Редовна стручна обука запослених у надлежним органима и њихова сензибилизација за потребе и проблеме Рома који нису уписани у матичне књиге (писмена упутства семинари, инструкторе).	Број лица која су стекла правни субјективитет (број позитивно решених захтева у односу на број поднетих захтева). Квалитативна оцена УГ који се баве овим питањима.	МЉМП МДУЛС М правде	НСРМ				
6.3. Информисање Рома о поступку издавања личних докумената	6.3.1. Организовање кампање за упознавање Рома са процедурама уписа.	Број кампања и географска покривеност.	МУП МЉМП	МРСР МДУЛС УГ	НСРМ ЛД- ОПД	Роми и право на правни субјективитет • ЦПМ (2006) Приступ личним документима за ИРП – Праксис (2007) Раскинути ланац искључености- Уницеф (2007) Правна анализа положаја ИРП • Извештај УНХЦР-а и Праксиса (2008) Правно невидљива лица у седам слика • Праксис (2008)	Медији и информисање Људска права	2009–2011.
	6.3.2. Штапање брошура са упутствима за издавање личних докумената.	Број дистрибуираних брошура. Број лица којима је пружена правна помоћ.						
	6.3.3. Правна помоћ у поступцима.	Број позитивно решених захтева у односу на број поднетих захтева. Број јединица локалне самоуправе у којима су ангажовани РК.						
	6.3.4. Увођење ромских координатора при јединицама локалне самоуправе у којима постоји значајан број Рома.							

7. СОЦИЈАЛНО ОСИГУРАЊЕ И СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА								
Циљ	Мере и активнпости	Индикатори	Носиоци		Мониторинг	Подаци	Везе	Време
			Надлежне институције	Партнери				
7.1. Побољшање доступности права из области социјалне заштите Рома (облика, мера и услуга)	7.1.1. Наставак ангажовања координатора за ромску популацију у ЈЛС које имају значајан број ромског становништва: -систематизација радних места координатора за ромска питања у јединицама локалне самоуправе -едукација координатора за ромска питања и представника јединица локалне самоуправе	Идентификоване специфичне потребе ромске популације. Већи обухват ромских породица које су оствариле права из области социјалне заштите. Успешнија сарадња на релацији ЦСР – ромска насеља (подаци из циљаних емпиријских истраживања). Боља комуникација између државних институција и ромске заједнице (подаци из циљаних емпиријских истраживања). Оснаживање ромске популације у циљу напредовања у друштвеној хијерахији кроз позитиван пример свог представника унутар центара за социјални рад (подаци из циљаних емпиријских истраживања). Став Рома о степену укључивања Рома у главне токове реформе (подаци из циљаних емпиријских истраживања).	ЈЛС МКиМ	МЉМП УГ МО	НСРМ ЛД	Одлуке о систематизацији ЈЛС Редован годишњи извештај центара за социјални рад са анализом о поднетим и реализованим захтевима који се односе на ромску популацију	Стратегија развоја социјалне заштите ССС	2009–2011.
	7.1.2. Укључивање представника ромске популације у рад УО ЦСР		2009–2011.					
	7.1.3. Формирање међуопштинског ЦСР за Ораховац и Велику Хочу.		2009–2011.					
7.2. Боља информисаност Рома о правима из области социјалне заштите	7.2.1. Израда и дистрибуција информативног материјала на српском и ромском језику (брошуре и памфлети) о правима из области социјалне заштите и начинима њиховог остваривања.	Већи број остварених права из области социјалне заштите (подаци из циљаних емпиријских истраживања).	МРСП ЦСР РК	НСРМ МО	МЉМП ЛД	Извештај о дистрибуцији штампаног материјала	Стратегија развоја социјалне заштите ССС	2009–2011.

7.3. Заштита права деце	7.3.1. Спровођење програма за подизање нивоа родитељске компетенције.	Број реализованих програма. Број укључених полазника. Број деце збринуте у оквиру хранитељских породица.	СПД	УГ МО	Извештаји о реализацији пројеката Годишњи извештаји ЦСР	Стратегија развоја социјалне заштите ССС Конвенција УН о правима детета	Подаци: ЦСР МРСР	2009–2011.
	7.3.2. Подршка развоју хранитељства као најадекватнијег облика збрињавања деце без родитељског старања.							
	7.3.3. Организовање програма реинтеграције за „децу улице“.							
	7.4. Одржива интеграција ромске популације у локалној заједници							
7.4.2. Развијање програма против предрасуда и едукација кадрова у установама социјалне заштите.								
7.4.3. Умрежавање свих институција у локалној средини које су од виталног значаја за оснаживање ромске популације.								
7.4.4. Оснаживање ромских УГ за укључивање у пружање социјалних услуга на нивоу професионалних стандарда.								
8. ЗДРАВСТВЕНА ЗАШТИТА								
8.1. Утврђивање здравственог стања ромске популације	Циљ Мере и активнпости	Индикатори	Носиоци		Мониторинг	Подаци	Везе	Време
			Надлежне институције	Партнери				
			МЗ ЗУ РЗМ	УГ НСРМ				
			Дефинисан сет индикатора о здравственом стању ромске популације који се редовно прате. Број спроведених циљаних истраживања о здравственом стању Рома са публикованим и представљеним резултатима.					
8.1.1. Дефинисање сета индикатора за праћење здравственог стања ромске популације.	8.1.2. Анализа резултата пројеката за унапређење здравља Рома.	8.1.3. Периодично спровођење циљаних истраживања о здравственом стању Рома.						

8.2. Побољшање остваривања права Рома на здравствену заштиту кроз праћење примене Закона о здравственој заштити	8.2.1. Регистрација ромског становништва ради остваривања права на здравствену заштиту по Закону.	Број Рома који остваривују здравствену заштиту.	МЗ	НСРМ УГ	Међународне и донаторске организације ЛД	Евиденција РЗЗО МЗ	Људска права	2009—2011.
	8.2.2. Организовање едукације Рома о правима на здравствену заштиту.	Број едукованих Рома у области права на здравствену заштиту.	ЗУ РЗМ					
	8.2.3. Организовање семинара и радионица за здравствене раднике ради упознавања са специфичним потребама ромске популације, успостављања боље комуникације и разумевања.	Број здравствених радника и радионица учесника на семинарима и радионицама.						
	8.2.4. Евиденција партнера реализатора едукација у овој области.	Број партнера реализатора едукација.						
8.3. Побољшање доступности здравствене заштите за ромску популацију	8.3.1. Спровођење пројеката за унапређење здравља Рома (приоритети: обухват обавезном имунизацијом, побољшање репродуктивног здравља, превенција хроничних незаразних обољења, специфична здравствена заштита Рома који се баве сакупљањем секундарних сировина и др).	Број Рома обухваћених пројектима за унапређење здравља. Број Рома обухваћених радом здравственог медијатора	МЗ ЗУ	УГ, Заводи за јавно здравље, МО (СЗО, УНИЦЕФ)	Надлежна министарства Међународни донатори	База података МЗ о реализованим пројектима Извештаји ромских здравствених медијаторки Извештај о раду поливалентне патронажне службе	Социјална политика Запошљавањ	2009—2011.
	8.3.2. Ангажовање ромских здравствених медијаторки	Број одобрених и реализованих пројеката по приоритетима.						
	8.3.3. Подршка пројекту „Побољшање нутритивног статуса одојчади и мале деце у ромским насељима“, кроз сарадњу са СЗО и УНИЦЕФ-ом.	Оцена задовољства корисника пројеката.						
	8.3.4. Рад патронажних сестара у ромским насељима.	Број ангажованих ромских здравствених медијаторки по ЈЛС. Број обухваћене деце у ромским насељима пројектом „Побољшање нутритивног статуса одојчади и мале деце у ромским насељима“. Број ромских породица обухваћених посетама патронажних сестара.						

8.4. Унапређење животног окружења у ромској заједници	8.4.1. Анализа хигијенско епидемиолошких услова у ромским насељима	Проценат домаћинства са потребним санитарним условима. Број предлога мера за унапређење хигијенско епидемиолошке ситуације и животног окружења упућен надлежним органима јединица локалне самоуправе. Број ЈЛС које су предузеле активности по препорукама завода. Оцена задовољства корисника.	МЗ	Заводи и институти за јавно здравље у сарадњи са свим надлежним органима ЈЛС	УГ	Институти и заводи за јавно здравље, Надлежна министарства ЈЛС	База података Министарства здравља о реализованим пројектима Извештаји завода за јавно здравље Извештаји одговарајућих служби јединица локалне самоуправе	Социјална политика Запошљавање	2009–2011.	
	8.4.2. Предлози мера завода за јавно здравље за побољшање услова становања у смислу снабдевања здравствено исправном водом за пиће, правилног одлагања течност и чврстог отпада									
	8.4.3. Предузимање активности од стране јединица локалне самоуправе по датим препорукама завода за јавно здравље									
	8.4.4. Предлози за неопходна расељавања насеља, у којима су услови изузетно лоши и који не могу бити обухваћени процесом унапређења, после евалуације завода									
9. ПОЛОЖАЈ ЖЕНА										
Циљ	Мере и активности		Индикатори		Носиоци		Мониторинг	Подаци	Везе	Време
			Надлежне институције	Партнери						
9.1. Унапређивање политике једнаких могућности и права Ромкиња кроз рад ромских УГ	9.1.1. Ојачати ромску женску мрежу	Учешће ромских активисткиња у креирању политика једнаких могућности на националном и локалном нивоу. Број дистрибуираних информатора.	МЉМП	МРСП-Управа за родну равноправност	УГ		Извештаји УГ	Национална стратегија за побољшање положаја жена и унапређивање родне равноправности	2009–2011.	
	9.1.2. Израда информатора о правима Ромкиња и могућностима остварења, са препорукама CEDAW Комитета									
9.2. Активнија улога Ромкиња у процесу демократиза-ције	9.2.1. Учешће Ромкиња у јавном и политичком животу	а) активности усмерене на поштовање квота система унутар ромских политичких партија и тела која их репрезентују укључујући НСРМ, радне групе и сл. б) обезбеђивање мера афирмативне акције за повећање ушећа Ромкиња у представничким телима за 30% од добијеног броја мандата за представнике националних мањина	Женска ромска УГ	ОЕБС	Међународне организације		Извештаји МО Извештаји УГ	Национална стратегија за побољшање положаја жена и унапређивање родне равноправности	2009–2011.	
		в) обезбеђивање квоте за представнице националних мањина у радним телима и органима чији је оснивач Република Србија								

9.5. Обелоданивање (отварање) проблема малолетних и уговорених бракова у заједници	9.5.1. Формирање саветовалишта за младе при релевантним институцијама и невладиним организацијама	Број корисница и корисника саветовалишта. Број пријављених случајева. Број процесуираних случајева пред судом.	ЦСР Тужилаштво МУП М правде	ОЕБС УГ	НСРNM	Истраживања женских ромских организација Истраживања организација које се баве сузбијањем ТЉБ	Подаци УГ	2009–2011.
	9.5.2. Едукација ромске популације о одредницама обичајног права и поштовању закона							
9.6. Успостављање механизма (законских и функционал-них) за заштиту жена и деце од трговине људским бићима и експлоатације	9.6.1. Редовно прикупљање информација у вези са жртвама трговине женама	База података о трговини женама. Број обучених и сензибилизисаних служби. Број едукација и јавних кампања. Смањење броја трафиковиних жена. Број деце укључене у културно-развојне програме. Смањење броја “деце улице”.	МУП ИОМ ЈЛС	Ромска женска мрежа Женска УГ НСРNM	ОЕБС МЉМП	Истраживања ОЕБС-а и женских група које се баве проблемом трговине женама Извештаји Склопишта за децу улице	КПД Социјална искљученост деце у Републици Србији НПА за децу	2009–2011.
	9.6.2. Обука и сензибилизација служби и релевантних УГ о специфичности Ромкиња жртава трафикаинга							
	9.6.3. Спровођење законских мера за ефикасније деловање институција							
	9.6.4. Медијаторски рад у саветовалиштима са Ромкињама жртвама							
	9.6.5. Системски приступ проблему “деца улице”	а) формирање сигурних кућа, кућа на пола пута, отвореног и затвореног типа б) оспособљавање служби да интервенишу и помогну деци улице ц) формализовање постојећих модела и обезбеђивање финансирања из општинских и државног буџета						
	9.7.1. Ромкиње у породици и друштву и мењање стереотипне слике о улози Ромкиње у породици и друштву	а) анализа постојећег законског система и праћење спровођења закона о националним мањинама и родној равноправности и доношење нових подзаконских аката по потреби б) усвојено законодавство против језика мржње у медијима и институцијама в) увођење посебних едукативних програма у свим областима друштвеног живота, са акцентом на људска, мањинска и права жена и начинама њиховог функционисања и заштите	Управа за равноправност полова Женска ромска УГ МЉМП	МО	Савет за равноправност Републике Србије	Истраживања Центра за права мањина, Фонда за хуманитарно право и женских ромских УГ грађана	Акциони план за дискримина- торне мере	2009–2011.
9.7. Заштита жена од дискриминације								

	9.10.2. Обезбеђени подаци о здравственом стању Ромкиња	а) евалуација здравственог стања женске ромске популације у оквиру циљаних истраживања о здравственом статусу ромске популације, по АП за здравље Рома	Дефинисан сет индикатора здравственог стања Ромкиња.																
	9.10.3. Унапређење и заштита општег и репродуктивног здравља Ромкиња	а) организовање информативних јавних предавања за Ромкиње из области здравствене заштите б) упознавање здравствених радника са специфичним потребама и културом Ромкиња	Број јавних предавања, штампаног материјала и информисаних Ромкиња. Смањење смртности новорођенчади. Број едукованих и сензибилизаних здравствених радника. Број поднетих жалби на непоштовање процедура здравствених радника и здравствених сарадника.																Програм за унапређење здравља посебних групација становништва, МЗ
10. ИНФОРМИСАЊЕ																			
Циљ	Мере и активнпости	Индикатори	Носиоци		Мониторинг	Подаци	Везе	Време											
			Надлежне институције	Партнери															
10.1. Унапређено информисање у штампаним медијима	10.1.1. Обезбеђена финансијска подршка редовном излажењу листова на ромском језику	Листови на ромском излазе једном месечно. Повећан број младих дописника Рома. Постојање специјализованог листа и подлистка за децу, младе и жене на регионалном нивоу. Повећан тираж, дистрибуција и број читалаца. Повећан број и квалитет текстова у штампаним ромској националној мањини.	МК ЈЛС	НСРМ УГ	МЉМП УГ НУНС УНС	Закон о јавном информисању Закон о заштити права и слобода националних мањина	Људска права	2009 –2011.											
	10.1.2. Подржана едукација кадрова																		
	10.1.3. Формиране редакције за децу, младе и жене																		
	10.1.4. Обезбеђене стимулативне мере за програмске садржаје и едукацију и сензибилизацију новинара у осталим редакцијама																		

10.2. Унапређено информисање у електронским медијима	10.2.1. Обезбеђена финансијска подршка продукцији и емитовању радио и ТВ програма на ромском језику и о Ромима	Број радио и ТВ емисија на ромском и о Ромима. Заступљеност емисија које извештавају о Декади Рома у редовној програмској шеми. Постојање информисања на ромском у свим срединама где живи значајан број ромске популације. Формирано удружење ромских медија и продукција. Побољшан квалитет и разноврсност програмске понуде. Минутажа програма на ромском језику.	МК ЈЛС РТС	НСРМ Медији на ромском и редакције	УГ МЉМП Агенције за истраживање медија и јавног мњења РРА	Подаци: МК МЉМП	Људска права	2009–2011.
	10.2.2. Обезбеђена подршка јачању продукцијских капацитета, сарадњи и размени програма медија на ромском и редакција							
	10.2.3. Обезбеђено информисање на ромском у ТВ програму јавног сервиса Србије							
10.3. Очување језичког и културног идентитета и стваралаштва у области медија.	Обезбеђена финансијска подршка продукцији аудиовизуелних дела на ромском за ТВ емитовање	Снимљен најмање један формат аудиовизуелног дела годишње.	МК	НСРМ УГ	СУ	Подаци: МК МЉМП	Права мањина	2009–2011.
	10.4. Јачање кадровских ресурса	10.4.1. Утврђене потребе и профили медијских радника 10.4.2. Обезбеђена подршка едукацијама и сензибилизацијама	Медији на ромском м и редакције НСРМ МК ЈЛС	МО	СУ УГ	Извештаји: медија и редакција на ромском језику НСРМ	Запошљавање	2009–2011.
11. КУЛТУРА								
Циљ	Мере и активности	Индикатори	Носиоци		Мониторинг	Подаци	Везе	Време
			Надлежне институције	Партнери				
11.1. Институционали-зација чувања и неговања културе Рома	11.1.1. Организовање конференције са циљем да се формирања централна институција за чување и неговање културе Рома.	Организована конференција и формирао централна институција за чување и неговање културе Рома.	МК Покрајински секретаријат за културу и за мањине	НСРМ	УГ МЉМП	Извештаји надлежних институција културе	Права мањина	2009–2011.
	11.1.2. Усвајање декларације (протокола или сл.) од стране надлежних.	Потписан протокол о сарадњи.	Град Београд (Секретаријат за културу) или општине где ће се централна институција лоцирати					
	11.1.3. Формирање институције.	Формирана централна институција као правно лице.						
	11.1.4. Утврђивање основних стандарда и доношење стратешког документа о основним елементима, по областима културе.	Функционисање институције и њених органа.						
	11.1.5. Израда програма институције на годишњем нивоу (до 1. јуна текуће године, за наредну).							

	11.1.6. Планирање средстава за подршку програмима и пројектима у области културе	Утврђени стандарди и донет стратешки документ. Израђен годишњи програм централне институције. Планирана средства за подршку пројектима и програмима у области културе.	МК ЈЛС Централна институција за чување и негововање културе Рома	НСРМ	УГ МЉМП	Извештаји надлежних институција културе	Права мањина Запошљавање		2009–2011.
11.2. Обезбеђена подршка стручним кадровима ради успостављања и унапређивања стандарда у области културе	11.2.1. Организовање округлих столова и јавних расправа у циљу успостављања стандарда 11.2.2. Обезбеђивање стучне, финансијске и логистичке подршке за подизање нивоа стручности	Организовани округли столови и јавне расправе по Републици Србији. Утврђен стандард. Обезбеђена стручна, финансијска и логистичка подршка за подизање нивоа стручности							
12. ПОЛИТИЧКО УЧЕШЋЕ И ПРЕДСТАВЉАЊЕ									
Циљ	Мере и активности	Индикатори	Носиоци		Мониторинг	Подаци	Везе	Време	
			Надлежне институције	Партнери					
12.1. Остваривање права на глас припадника припадника ромске националне мањине	Подршка информисању локалних ромских заједница о изборном поступку и правима бирача	Излазност ромске заједнице на изборе	МЉМП	УГ МО	УГ	Бирачки списак РС Циљана истраживања о изласку на изборе	Људска права	2009–2011.	
12.2. Допринос равномерној заступљености Рома и Ромкиња у јавним службама	12.2.1. Запошљавање Рома и Ромкиња у државним институцијама и унапређивање програма стажирања 12.2.2. Запошљавање Рома и Ромкиња у органима јединица локалне самоуправе унапређивање програма стажирања	Број запослених	Влада Извршно веће АП Војводине Народна скупштина Скупштина АП Војводине ЈЛС	МО	МЉМП	Подаци МЉМП	Људска права	2009–2011.	
12.3. Подршка развоју локалних политика за унапређивање положаја Рома	12.3.1. Јачање капацитета ЈЛС за развој локалних стратешких докумената за унапређивање положаја Рома 12.3.2. Пружање подршке спровођењу локалних планова	Број ЈЛС које имају стратешка докумената за унапређивање положаја Рома Број и квалитет реализованих планова	ЈЛС	МО УГ	МЉМП	Базе података: ССС МЉМП	Људска и мањинска права	2009–2011.	
			ЈЛС	УГ МО	МЉМП	Базе података: ССС МЉМП	Људска и мањинска права	2009–2011.	

13. ДИСКРИМИНАЦИЈА										
Циљ	Мере и активности		Индикатори	Носиоци		Мониторинг	Подаци	Везе	Време	
				Надлежне институције	Партнери					
13.1. Подизање свести о проблему дискриминације и поступање у случајевима дискриминације	13.1.1. Кампање против дискриминације	13.1.2. Кампања у вези са правним лековима у случајевима кршења права	Број спроведених кмпанја. Број обухваћене циљне групе. Број штампаног и дистрибуираног материјала. Процена успешности кампања. Промена ставова грађана.	Влада	НСРМ	ЛД	Извештаји :СЕ Европска комисија УНХЦР Практис УНИЦЕФ ЦПМ Група 484	Образовање Запошљавање Становање Здравље Социјална заштита Медији и информисање	2009 –2011.	
	Надлежна министарства ЈЛС			МБМП УГ	МО					
13.2. Подизање специјалистичких знања о међународним стандардима и унутрашњим прописима	13.2.1. Организовање специјалистичких обука за припаднике полиције, правосуђа и јединица локалне самоуправе		Број успешно реализованих обука. Број учесника и учесница. Процене успешности реализованих обука.	МБМП	МУП МО НСРМ	ЛД УГ	Подаци МБМП	Људска права	2009 –2011.	
13.3. Запошљавање већег броја Рома у полицији правосуђу и ЈЛС	13.3.1. Спровођење мера афирмативне акције при запошљавању		Број запослених Рома у полицији, правосуђу и јединицама локалне самоуправе.	Надлежна министарства	МБМП МО НСРМ	ЛД УГ	Упоредна анализа РС	Запошљавање	2009 –2011.	
13.4. Подржавати организације које пружају правну помоћ жртвама дискриминације	13.4.1. Донације удружењима грађана која заступају жртве дискриминације	13.4.2. Укључивање УГ у аквитности институција	Висина додељених новчаних средстава. Број спроведених пројеката. Број укључених УГ.	Надлежна министарства	МО УГ	НСРМ ЛД				
13.5. Праћење имплементације Закона против дискриминације	13.5.1. Сарадња са Повереником	13.5.2. Сарадња са УГ	Број судских поступака покренутих на основу овог закона. Број одлука донетих од стране Повереника. Број укључених УГ.	М правде	МБМП МО НСРМ	ЦПМ ЦУПС				
13.5. Усвајање и имплементација Закона о равноправности полова	13.5.1. Праћење реализације овог закона на националном и локалном нивоу.	13.5.2. Сарадња са удружењима грађана.	Број судских поступака покренутих на основу овог закона. Број донешених пресуда у корист тужитељица. Број укључених УГ. Број укључених женских УГ	М правде	МБМП МО НСРМ	ЦПМ ЦУПС СУ				

Издаје:

Министарство за људска и мањинска права

За издавача:

помоћник министра Петар Антић

Припремили:

Љуан Коко

Ане-Марија Ћуковић

Славица Васић

Ђурђица Ергић

Дизајн:

Оливера Батајић Сретеновић

**Ову публикацију омогућила је финансијска подршка
Шведске агенције за међународни развој (СИДА) и
Програма УН за развој (УНДП)**

